

Voorzitter: Deetman

Tegenwoordig zijn 141 leden, te weten:

Achtienribbe-Buijs, Akkerman, Apostolou, Beinema, J.H. van den Berg, J.T. van den Berg, Biesheuvel, Bijleveld-Schouten, Blaauw, Blauw, Boers-Wijnberg, Bolkestein, Brinkman, Brouwer, V.A.M. van der Burg, Buurmeijer, Van de Camp, Castricum, De Cloe, Dees, Deetman, Van Dijk, Dijkstal, Doelman-Pel, Eisma, Eisses-Timmerman, Van Erp, Esselink, Feenstra, Franssen, Frissen, Van Gelder, Gerritse, Van Gijzel, De Graaf, Groenman, Van Heemskerck Pillis-Duvekot, Van Heemst, Van der Heijden, Hermes, Hillen, Van der Hoeven, Van Hoof, De Hoop Scheffer, Van Houwelingen, Huibers, Huys, Van Iersel, Janmaat, Janmaat-Abee, A. de Jong, G. de Jong, M.D.Th.M. de Jong, Jorritsma-Lebbink, Jurgens, Kalsbeek-Jasperse, Kamp, Kersten, Koetje, Koffeman, De Kok, De Korte, Korthals, Laning-Boersema, Lankhorst, Lansink, Leerling, Leers, Van Leijenhorst, Leijnse, Lilipaly, Van der Linden, Linschoten, Lonink, Mateman, Melkert, Middel, E. van Middelkoop, R.M. van Middelkoop, Van Mierlo, Mulder-van Dam, Netelenbos, Niessen, Van Nieuwenhoven, Nijland, Van Noord, Nuis, Van Ojik, Van Otterloo, Paulis, Van der Ploeg-Posthumus, De Pree, Quint-Maagdenberg, Ramlal, Reitsma, Remkes, Rempt-Halmmans de Jongh, Van Rey, Van Rijn-Vellekoop, Roosen-van Pelt, Rosenmüller, Scheltema-de Nie, Schimmel, Schoots, Schutte, Sipkes, Smits, Soutendijk-van Appeldoorn, Spieker, Stermerdink, Stoffelen, Swildens-Rozendaal, E.G. Terpstra, G.H. Terpstra, Tommel, Van Traa, Tuinstra, Van der Vaart, Valk, Ter Veer, Te

Veldhuis, Verbugt, Vermeend, Versnel-Schmitz, Vliegthart, Van der Vlies, Van Vlijmen, Vos, Vreugdenhil, Vriens-Auerbach, Weisglas, Wiebenga, Willems, Willemse-van der Ploeg, Witteveen-Hevinga, Wolffensperger, Wolters, Wöltgens, Ybema, Van Zijl en Zijlstra,

en de heren Lubbers, minister-president, minister van Algemene Zaken, Van Thijn, minister van Binnenlandse Zaken, Kok, vice-minister-president, minister van Financiën, Ter Beek, minister van Defensie, mevrouw Maij-Weggen, minister van Verkeer en Waterstaat, de heren Andriessen, minister van Economische Zaken, Bukman, minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, en mevrouw d'Ancona, minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.

□

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Huibers, wegens bezigheden elders;

Kohnstamm en Ruigrok-Verreijt, wegens ziekte;

Verspaget, wegens ziekte, de gehele week.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: De ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de

Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

Bij mij is binnengekomen een brief van onze collega de heer Van Dis, waarin hij uitdrukking geeft aan zijn dankbaarheid voor de grote belangstelling en vele blijken van medeleven uit de Kamer in verband met zijn ziekte. Collega Van Dis had graag die dank zelf hier onder woorden willen brengen, maar zijn gezondheidstoestand laat dat niet toe. De brief van de heer Van Dis heb ik heden laten ronddelen. Gelet op wat er in de brief staat, beveel ik, ook op zijn verzoek, lezing ervan aan.

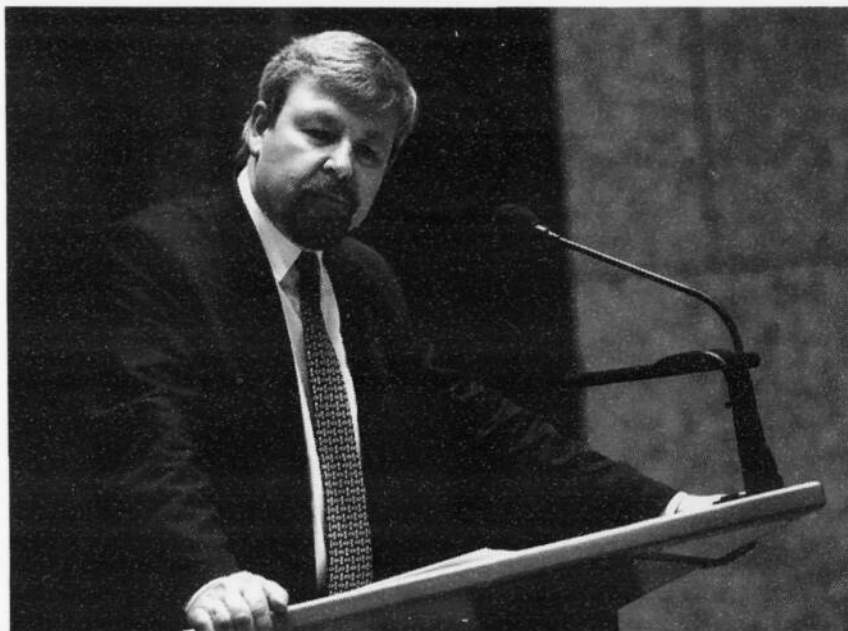
Aan de orde is de **beëdiging van twee plaatsvervangend griffiers der Kamer, respectievelijk directeur Constitutioneel proces en directeur Facilitair bedrijf.**

De **voorzitter**: Mevrouw mr. M.G.W. Robbers-van der Borg en mevrouw mr. E. Faber zijn in het gebouw der Kamer aanwezig teneinde de gevorderde eed respectievelijk verklaring en belofte af te leggen.

Ik verzoek de heer griffier, hen binnen te leiden.

Nadat mevrouw Robbers-van der Borg en mevrouw Faber door de griffier zijn binnengeleid, leggen zij in handen van de voorzitter de voorgeschreven eed respectievelijk verklaring en belofte af.

De **voorzitter**: Ik wens u beiden van harte geluk met het feit dat u zich thans formeel plaatsvervangend griffier van de Kamer mag noemen. Ik hoop dat u hier een heel goede tijd zult hebben.

De heer Koffeman (CDA)

Ik deel de leden mee dat er gelegenheid is tot kennismaking, om kwart over vijf in de lobby.

Regeling van werkzaamheden

De **voorzitter**: Ik stel voor, toe te voegen aan de agenda van volgende week:

- het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake veranderingen in de Grondwet (23575).

Hierbij is tevens aan de orde:

- de Brief van de minister van Binnenlandse Zaken over de voorstellen voor grondwetswijzigingen (23400-VII, nr. 25).

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Het woord is aan de heer Weisglas.

De heer **Weisglas** (VVD): Voorzitter! De afgelopen drie dagen heeft NRC Handelsblad uitgebreid gerapporteerd over allerlei zaken betreffende de cocaïnehandel uit Aruba, de Antillen en vooral Suriname naar en via Nederland. Een van de aspecten daarvan was dat de Kamer, maar ook de betrokken opeenvolgende ministers van Justitie daarover niet voldoende zouden zijn geïnformeerd.

Collega Stoffelen heeft daarover inmiddels schriftelijke vragen gesteld. De ministers Hirsch Ballin en Lubbers hebben via de media aangekondigd dat zij een onderzoek naar deze berichten willen instellen. De fractie van de VVD stelt beide zaken, zowel de vragen van de collega als het aangekondigde onderzoek, zeer op prijs. Ik wil nu in aanvulling daarop een aantal korte vragen stellen.

Kan dat onderzoek snel plaatsvinden? Wij denken daarbij aan een termijn van een aantal weken.

Kunnen de bewindslieden, voordat het onderzoek start, op zeer korte termijn aan de Kamer kenbaar maken wat precies de inhoud, de strekking en het doel van het onderzoek zullen zijn? Kunnen zij ook specifiek ingaan op de beweerde rol van hoge Surinaamse militairen bij de handel in en de produktie van cocaïne? Deze kwestie is, zoals men weet, vaak in de Kamer aan de orde geweest.

De minister van Buitenlandse Zaken en de minister van Justitie vraag ik om in te gaan op datgene wat de regering weet van de huidige situatie op de Antillen, Aruba en in Suriname met betrekking tot de produktie van cocaïne en de handel naar Nederland.

Kan in het onderzoek ook worden ingegaan op berichten in NRC Handelsblad, die onzes inziens

enigszins in het verlengde van dit onderwerp liggen, namelijk dat Nederland en, met Nederland, Aruba en de Antillen, een zogenaamd paradijs voor het witwassen van crimineel geld zouden zijn?

Ten slotte wil ik expliciet zeggen dat de fractie van de VVD verdere actie in enigerlei vorm van parlementaire informatievergaring over deze onderwerpen als volgende stap zeker niet uitsluit.

De heer **Stoffelen** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! Zoals collega Weisglas al opmerkte, is in een aantal artikelen in NRC Handelsblad gesteld dat in de jaren tachtig door het ministerie van Justitie cruciale informatie is achtergehouden over de smokkel van cocaïne naar Nederland. Ik heb daarover vrijdag jongstleden vragen gesteld. Zo heb ik de minister van Justitie gevraagd, een onderzoek in te stellen naar de juistheid van genoemde perspublicaties. Daarnaast is er nog een veel belangrijkere vraag, namelijk: welke rol spelen de Nederlandse Antillen, Aruba en Suriname op dit moment bij de produktie en smokkel van cocaïne naar Nederland en welk beleid voert de minister van Justitie tegen deze zeer omvangrijke handel in verdoevende middelen? Wij verzoeken de minister van Justitie, hierover een brief naar de Kamer te zenden.

De heer **Koffeman** (CDA): Voorzitter! Kortheidshalve volsta ik met de constatering dat ook mijn fractie met grote ongerustheid kennis heeft genomen van de berichtgeving in NRC Handelsblad. Naar het zich uit deze artikelen laat aanzien, lijkt de Kamer door het vorige kabinet op een aantal onderwerpen verkeerd geïnformeerd en is de Kamer informatie onthouden. Derhalve wil ik mij graag aansluiten bij het verzoek om nader onderzoek, zoals verwoord door mijn collega Stoffelen.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Mijn fractie is verheugd over het feit dat de gedachten inderdaad de richting van een nader onderzoek uitgaan. Het is immers buitengewoon moeilijk om het in NRC Handelsblad genoemde feitencomplex, waarvan ook wij kennis hebben genomen, meteen te vertalen in politieke verwijtbaarheid. Juist daarover is bijzonder moeilijk een beeld te krijgen. Wij hopen dat

de nadere informatie over de feitelijke vragen en de veronderstelde politieke verwijtbaarheid een duidelijk antwoord zal geven.

De **voorzitter**: Ik stel voor, het stenogram van dit deel van de vergadering door te geleiden naar het kabinet, onder de aantekening dat ik ervan uitga dat de gevraagde brieven zullen worden voorafgegaan door de antwoorden op de schriftelijke vragen die vorige week vrijdag zijn gesteld, of in combinatie daarmee zullen worden behandeld.

Daartoe wordt besloten.

Aan de orde is de **beantwoording van vragen**, gesteld overeenkomstig artikel 122 van het Reglement van orde door het lid Tommel aan de minister van Verkeer en Waterstaat, over **Zestienhoven**.

□

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! De minister van Verkeer en Waterstaat werkt al zo'n jaar of drie voortvarend aan de nota over de regionale luchthavens, de nota Relus. In dat verband heeft zij overleg gevoerd met burgemeester en wethouders van Rotterdam en met de directie van de NV Luchthaven Schiphol. Zij heeft dit weekend naar buiten gebracht dat zij overeenstemming heeft bereikt over de bouw van een nieuw vliegveld Zestienhoven, maar dan zonder nachtvluchten. Dit gaf onmiddellijk aanleiding tot commentaar van twee van haar collega's. Minister Alders zei: er is toch wel wat anders aan de hand dan alleen maar nachtvluchten; ik heb dus zo mijn bezwaren; bovendien moeten wij hier nog over spreken in het kabinet. Minister Andriessen vond het prachtig dat er een nieuw vliegveld zou komen.

De vraag is nu waar al die opwinding voor nodig was. Had de minister niet kunnen wachten met het naar buiten brengen van het akkoord, totdat het overleg over het nieuwe vliegveld Zestienhoven in het kabinet was afgerond? Wat had het voor zin om al deze onrust te veroorzaken? Je zag onmiddellijk alle kippen in het kippenhok opvliegen, maar het diende echt helemaal nergens toe.

De tweede vraag die ik de minister wil stellen, is de volgende. Is het de

minister in haar overleg met burgemeester en wethouders van Rotterdam ontgaan dat er met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid over enkele weken in Rotterdam een gemeenteraad zal zijn die de bouw van een nieuw vliegveld categorisch afwijst, ook als daar geen nachtvluchten zullen plaatsvinden? Hierbij geldt uiteraard wel de voorwaarde dat Rotterdam zal worden aangesloten op de hogesnelheidslijn. Vindt de minister niet dat zij op zijn minst de schijn wekt dat zij de nieuwe raad voor een voldongen feit wil plaatsen? Dat kan toch niet het geval zijn?

De derde vraag is hoe in de overeenkomst die de minister naar buiten gebracht heeft, de exploitatiekosten die het gevolg zullen zijn van het niet uitvoeren van nachtvluchten, worden verdeeld over het ministerie van Verkeer en Waterstaat, de gemeente Rotterdam en de luchthaven Schiphol.

De vierde vraag die ik de minister wil stellen, is of zij de bewoners van Rotterdam gerust denkt te stellen door te zeggen dat er geen nachtvluchten zullen worden uitgevoerd. Ik merk daarbij op...

De **voorzitter**: Wilt u gaan afronden?

De heer **Tommel** (D66): Zeker, voorzitter! Ik merk daarbij op dat de nacht, zoals de minister die ziet, veel te kort is om schade aan de gezondheid te voorkomen. Verder is in het verleden gebleken dat het woord van een minister van Verkeer en Waterstaat dat op een bepaald vliegveld geen nachtvluchten zullen worden uitgevoerd, en zelfs een brief op dat punt in de praktijk geen enkele betekenis hebben. De minister moet dat maar eens vragen aan de gemeenteraad van Ulestraten in Zuid-Limburg die de toezegging had gekregen dat er op het vliegveld van Zuid-Limburg geen nachtvluchten zouden worden uitgevoerd. Die brief bleek later van nul en generlei waarde.

□

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! De geachte afgevaardigde heeft gerefereerd aan het feit dat al drie jaar geleden begonnen is met de nota Relus, hetgeen in dit geval niet de voornaam is van de minister van Defensie, maar de afkorting van

regionale luchthavens. De nota op dat vlak is nog niet uitgebracht om wille van het discussiepunt NRA. Ik kan dat alleen maar bevestigen. Dit is al enige tijd een heet hangijzer. Misschien is hier wel de bekende uitdrukking van mijn collega De Vries van toepassing: als je een mooi probleem hebt, moet je het koesteren en lang bewaren. Ik denk evenwel dat het goed zou zijn, als hier vandaag of morgen eens een besluit over wordt genomen. Vandaar dat ik, niet tot opwinding van alles en iedereen, de zaak weer eens heb voorgelegd in de minister-raad. Ik heb gereageerd op een verzoek van de ministerraad om te bekijken of NRA ook hanteerbaar is zonder nachtvluchten. Dit is dus in het geheel niet bedoeld om opwinding te creëren, maar juist om geruststelling te creëren. De heer Tommel zal het met mij eens zijn dat een NRA zonder nachtvluchten geruststellender is dan een NRA met nachtvluchten. In die zin lijkt mij de opwinding minder te zijn dan wanneer ik het andere voorstel eens had voorgelegd.

Is het de minister ontgaan dat een nieuwe gemeenteraad waarschijnlijk tegen een NRA zal zijn? Dat weet ik niet. De nieuwe gemeenteraad zal daar gewoon over moeten stemmen. Dan horen en zien wij het wel. Ik heb nu te maken met het huidige gemeentebestuur en met de huidige gemeenteraad. De gemeenteraad lijkt mij mans genoeg om het besluit, als dat voor de genoemde tijd valt, na die tijd nog eens te toetsen of om te beslissen het te laten liggen. Dat is de keuze die de gemeenteraad te zijner tijd moet doen. Dus ook op dat gebied lijkt mij allerlei opwinding niet noodzakelijk en niet aan de orde.

Hoe zit het met de exploitatiekosten? Op verzoek van de ministerraad ben ik nog eens nagegaan wat de exploitatiekosten zijn van een luchthaven zonder nachtvluchten. Uit de huidige NRA-rapporten, die zeker ook bij de Kamer bekend zijn, weten wij dat een nieuwe NRA sowieso met aanloopverliezen te maken heeft. Daarbij wordt de periode thans geraamd op ongeveer vier jaar. Daarna is het NRA goed te exploiteren. Als men geen nachtvluchten toelaat, wordt die periode met twee of drie jaar verlengd. Dat is dus niet iets waarover grote drama's moeten worden gemaakt en dat hoeft zeker niet als je weet dat een luchthaven al gauw 50 jaar dienst doet. Op dat vlak

Maij-Weggen

heb ik afspraken gemaakt met Rotterdam en met de Luchthaven Schiphol, opdat wij daarvoor een goede oplossing vinden. Als men echter weet dat het maar enkele jaren zijn, ziet met ook wel dat dit het grote probleem niet is.

Zijn de inwoners van Rotterdam daar nu gerust op? Het lijkt mij dat het uitzicht op een nieuwe luchthaven die sowieso, zelfs met nachtvluchten, een belangrijke verbetering voor het milieu inhoudt – aangeboden wordt een luchthaven zonder nachtvluchten – alleen maar tot een grotere geruststelling kan leiden. Nogmaals, dat er in de media enige opwinding is, dat is de taak van de media. Die maken natuurlijk overal een klein vuurtje van. Ik heb geen aanleiding om daar zelf opgewonden over te raken. Ik meen dat wij de discussie in het kabinet over deze oplossing maar rustig moeten afwachten.

□

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik dank de minister voor haar antwoord. Ik had ook liever gezien dat de minister de besluitvorming in het kabinet rustig had afgewacht en niet meteen zelf de media had opgezocht met mededelingen over een door haar bereikt akkoord. Het was helemaal niet relevant om dat op dit moment naar buiten te brengen. Zij kon weten dat het de nodige onrust zou veroorzaken en niet alleen in Rotterdam zelf. Mensen in Rotterdam zien heel goed in dat het voor het milieu het beste is om te kiezen voor de oplossing waarbij geen nieuw vliegveld wordt gebouwd en het oude wordt gesloten. Dat is pas echt milieuvriendelijk. Maar ook haar collega's voelen zich hierdoor weer eens voor het blok gezet. Zij vonden het nodig – en dat is niet helemaal onbegrijpelijk – om dan ook maar meteen te reageren en hun stellingname bij de pers te deponeren. Dat de pers dat accepteert en verder uitdraagt, dat is de taak van de pers. Geef haar eens ongelijk! De fout zat naar mijn gevoel heel duidelijk bij de minister, die het nodig vond om een hoop opwinding te veroorzaken. Dat kan niet de bedoeling zijn geweest, maar waarachtig, zij loopt toch al een tijdje mee en zij wist dat dit wel het gevolg zou zijn.

De minister onderschat nog steeds de geluidhinder die ook overdag

door het nieuwe vliegveld wordt veroorzaakt. De nieuwe luchthaven zou de woningbouw in een groot gebied onmogelijk maken. Er is in de buurt van Rotterdam geen ruimte en geen noodzaak voor een vliegveld, omdat Rotterdam via de HSL aangesloten wordt op een uitstekend geëquipeerd vliegveld – de afstand en de reistijd zijn zeer kort – dat je Rotterdam airport mag noemen, maar Schiphol heet.

□

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Afgelopen vrijdag heb ik al in het kabinet gemeld dat wij eruit waren. Op vragen in die zin heb ik dus bevestigend geantwoord. Ik vind niet dat je daar een geheim van hoeft te maken. Dat daarop andere reacties gekomen zijn, valt onder de verantwoordelijkheid van de collega's die hebben gereageerd. Ik heb gewoon met goed gevolg het huiswerk gemaakt dat het kabinet mij had opgedragen. Over dat goede gevolg heb ik overigens al zeer kort het een en ander gezegd. Ik meen dat het niet zo problematisch is. Het is wel lastig.

Als de heer Tommel hier een heel debat wil voeren over het al of niet realiseren van de plannen met betrekking tot de luchthaven Rotterdam, dan moet ik zeggen dat er argumenten voor en argumenten tegen zijn. Zo ligt dat. Het ligt niet zo zwart/wit. Naar het oordeel van deze minister – maar dat is natuurlijk precies het discussiepunt – zijn er meer argumenten voor dan tegen. Als je een argument tegen iets benadrukt, dan komt je tot iets anders dan wanneer je een argument voor iets benadrukt. Laten wij het nu maar gewoon eerlijk en zakelijk uitdiscussiëren! Dat is de taak waar het kabinet zich voor gesteld ziet. Dan hoort de Kamer de uitslag wel. Dan kunnen wij dat nog eens hier in de Kamer voorleggen en horen wij of men het wel of niet met ons eens is. Maar een voortijdige discussie terwijl de stukken niet voorliggen, lijkt mij niet nuttig.

□

De heer **Lankhorst** (Groen Links): Voorzitter! De minister kan wel zeggen "dan hoort de Kamer het wel", maar dat gaat mij toch een beetje te ver. Wij hebben immers een afspraak met de minister. Ik heb in

ieder geval een afspraak met haar. De minister geeft aan dat haar collega De Vries zegt dat je een mooi probleem moet koesteren en lang bewaren. Omdat de minister dat al zo lang doet, heb ik bij de behandeling van de begroting van Verkeer en Waterstaat tegen haar gezegd: als u er nu in het kabinet niet uitkomt, wilt u dan in ieder geval voor Kerstmis de Kamer een brief sturen en daarin aangeven waarom u er niet uitkomt, zodat de Kamer er ook eens over kan praten? Wij hebben in dit land immers een kabinet maar ook een Tweede Kamer. En na drie jaar mag die Kamer ook wel eens een mening hebben!

De minister heeft toen na wat hangen en wurgen uiteindelijk "ja" gezegd. Zij heeft op 29 december een brief geschreven, niet met inhoudelijke informatie, maar met de mededeling dat er spoedige besluitvorming zou komen. Vervolgens lezen wij dat allemaal in de krant. Maar de minister heeft ons bij de begrotingsbehandeling beloofd dat zij ons een brief met de verschillende argumenten zou sturen. Mijn vraag is nu: wanneer krijgt de Kamer die brief, zodat zij er nu eindelijk eens over kan praten? Belofte maakt schuld!

□

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik zal de wens van de heer Lankhorst overbrengen aan het kabinet. Hij heeft gevraagd om de argumenten voor en tegen op een rijtje te zetten en de Kamer mee te laten spreken. Ik heb daar geen enkel probleem mee.

□

De heer **De Jong** (PvdA): Voorzitter! Deelt de minister de opvatting dat er een samenhang is tussen de besluitvorming over de hogesnelheidslijn en een nieuw Rotterdams vliegveld? Als dat zo is, mogen wij dan ook verwachten dat het kabinet dat in z'n samenhang beslist? Is het mogelijk om momenteel over de Rotterdamse luchthaven te beslissen met een volledig inzicht in de milieu-effecten zoals die in de MER moeten zijn opgenomen? Dat is mij niet helemaal helder.

□

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! In de stukken met betrekking tot het

Maij-Weggen

NRA bevindt zich ook een milieu-effectrapportage met alle voors en tegens. Die is uiteindelijk positief. Dat is op zichzelf dus geen probleem. Daar kan de Kamer de beschikking over krijgen. De stukken liggen natuurlijk niet alleen hier, die liggen ook bij de Rotterdamse gemeenteraad en zijn daar uitgebreid in discussie geweest. Het gaat dus niet om stukken die niet beschikbaar zijn of iets dergelijks. Dat weet de heer De Jong ook wel. Hij weet best dat de MER een positief oordeel geeft over het NRA. Kan de heer De Jong zijn tweede vraag herhalen?

De heer **De Jong** (PvdA): Is de minister ervan overtuigd dat er een grote samenhang is tussen de hogesnelheidslijn en een nieuw Rotterdams vliegveld? Vindt de minister ook dat de ministerraad dat in z'n samenhang moet beslissen?

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Het hele plan voor een NRA gaat uit van de bouw van de hogesnelheidslijn en is cijfermatig ook helemaal gebaseerd op het gebruik van die hogesnelheidslijn. Zo is het gewoon. Als wij ervan overtuigd zouden zijn dat er geen hogesnelheidslijn zou komen, dan zou een NRA helemaal geen discussiepunt meer zijn. Dit geeft dus een discussiepunt, maar het is ook in de MER verder geen aanleiding geweest om een NRA te ontraden.

Ik kan nu al zeggen dat die HSL-zuid er absoluut zal komen. De discussie over de manier waarop de aansluiting met België plaatsvindt, is hooguit nog gaande, maar die hogesnelheidslijn komt er natuurlijk. Daar is trouwens ook de PKB Schiphol op gebaseerd. Dus daar is ook het NRA op gebaseerd. Wat dat betreft, hoeven wij er dus helemaal niet mee te wachten. Er is ook niet gewacht met de PKB Schiphol en dat lijkt mij nog een veel omvangrijker project. Het is wat mij betreft ook niet noodzakelijk om dat kleine NRA-vliegveld nog een keer te laten wachten op de HSL-nota. Wij gaan ervan uit dat de HSL er komt. In die beoordeling over het NRA kan men rekening houden met de HSL. Die is in alle cijfers meegenomen, ook in de exploitatiecijfers. Dat is nadrukkelijk juist daar het geval, omdat er een zekere afroming plaatsvindt.

De heer **Te Veldhuis** (VVD): Voorzitter! In 1992 is de Vinex van minister Alders vastgesteld. Pas geleden hebben wij de verlenging van het structuurschema Burgerluchtvaartterreinen in de Kamer geaccordeerd. Dat is geldend beleid. In dat geldend beleid is ook Zestienhoven opgenomen. Is de minister het met mij eens, dat ook minister Alders aan beide plannen, waarvan er één nota bene van hemzelf is, gebonden is, totdat er een ander beleid komt? De minister behoort dat uit te stralen, in tegenstelling tot wat hij nu doet.

De regering behoort eenheid van regeringsbeleid uit te stralen en met één mond te spreken. Denkt de minister van Verkeer en Waterstaat dat zij met de publiciteit van afgelopen zaterdag de spoedige besluitvorming over Zestienhoven heeft bevorderd of benadeeld? Vindt de minister niet dat haar publieke ruzie van nu met de minister van VROM eigenlijk een aanfluiting is voor de geloofwaardigheid van het kabinetsbeleid en in ieder geval ten opzichte van de omwonenden van Zestienhoven een beschamende vertoning is?

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik heb helemaal geen publieke ruzie met de heer Alders. Dat is een beeld dat wordt opgeroepen in de media, voor verantwoordelijkheid van de media. Men mag van mening verschillen. Dat zal in de verkiezings-tijd nog wel eens vaker voorkomen. Dat behoeft men niet meteen te kwalificeren als een publieke ruzie.

De heer Te Veldhuis noemt verder de feiten omtrent het staand beleid uit hoofde van het structuurschema Burgerluchtvaartterreinen en Vinex en dat zijn de feiten. Ik kan daar ook niet omheen. De heer Alders is hier niet aanwezig om die vraag te beantwoorden. Het lijkt mij een vraag die gewoon aan de heer Alders gesteld moet worden.

De heer **Wolffensperger** (D66): Voorzitter! Zou de minister een door mijn collega Tommel gestelde vraag alsnog willen beantwoorden? Hoe zal de verliespost, die ontstaat doordat op het eventuele nieuwe Zestien-

hoven geen nachtvluchten zullen mogen worden uitgevoerd, worden verdeeld over het ministerie van Verkeer en Waterstaat, de gemeente Rotterdam en de Luchthaven Schiphol?

Minister **Maij-Weggen**: Dat is lastig aan te geven. Ik heb in feite die vraag al beantwoord door te zeggen, dat de verliezen waarschijnlijk drie jaar langer duren. Het is een gecompliceerde zaak, die veel beter naar buiten kan worden gebracht op het moment dat een besluit wordt genomen. Het verlies wordt via het niet uitkeren van dividend door de betrokkenen opgehoest. Voor Verkeer en Waterstaat is het een plus-min-situatie, omdat het niet uitvoeren van nachtvluchten betekent dat de LVB minder kosten met zich brengt, terwijl er tegelijk in de aanloopperiode iets meer LVB-kosten zijn. De Kamer moet mij ten goede houden dat ik de precieze rekeningen op dit moment niet voorhanden heb. Ik was niet voorbereid op een precieze vraag hierover.

De heer **Castricum** (PvdA): Voorzitter! Kan de minister van Verkeer en Waterstaat meedelen op welke termijn zij de definitieve besluitvorming over de HSL verwacht?

Is de minister voorts geïnteresseerd in de mening van de nieuwe Rotterdamse gemeenteraad die, pak 'm beet, over een week of vijf gekozen wordt?

Is de minister ervan op de hoogte dat er bij kamerleden een fax ligt van de fractievoorzitters van de Rotterdamse gemeenteraad, waaruit blijkt dat zij niet van plan zijn mee te betalen in de exploitatietekorten van het nieuwe Zestienhoven?

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik ga ervan uit dat de HSL-nota met de PKB medio maart bij het kabinet ligt. Die nota zal niet veel verrassingen opwerpen omdat zij, zoals ik bij de behandeling van de begroting al heb gemeld, drie tracés zal aangeven, met een voorkeurstracé. Dit is inderdaad medio maart omdat er voor het derde tracé nog besprekingen moeten plaatsvinden. De brief

Maij-Weggen

die door de fractievoorzitters geschreven is, is mij niet bekend. Ik herhaal mijn eerste opmerking dat wij nu te maken hebben met de huidige gemeenteraad en straks met een nieuwe. Het is een zaak van de nieuwe gemeenteraad zelf of deze kwesties die in de vorige gemeenteraad hebben gespeeld, nog eens ter hand wil nemen.

Mevrouw **Jorritsma-Lebbink** (VVD): Voorzitter! Ik heb steeds gedacht dat wij nog een kabinet hadden. De minister zegt dat het de verantwoordelijkheid van de media is als die iets publiceren. Ik heb altijd begrepen dat ministers vaak de media opzoeken om iets gepubliceerd te krijgen. Ik kan mij ook bijna niet voorstellen dat de minister dat verleden week niet gedaan heeft. Volgens mij heeft de heer Alders dit ook gedaan, waarna het vervolgens in de krant is verschenen. De minister mag dit de verantwoordelijkheid van de media noemen, maar ik neem aan dat het de verantwoordelijkheid van haar en de heer Alders is.

Ik hoorde de minister zeggen dat het verkiezingstijd is en dat de wegen wel wat meer uit elkaar mogen gaan. Als dat werkelijk het geval is, dan is het de hoogste tijd dat het kabinet naar huis gaat en echt campagne gaat voeren. Dan mag u gaan zeggen wat u wilt. U hebt echter nu nog het regeringsbeleid te verdedigen en wij weten nog steeds niet of wat u gezegd hebt regeringsbeleid is of dat hetgeen minister Alders daarop in reactie heeft gezegd, misschien ooit regeringsstandpunt wordt. Dat kan nooit de opdracht zijn van het kabinet. Dus: schep nu duidelijkheid, neem een beslissing. En anders gewoon naar huis en campagne voeren!

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik heb geen mededeling gedaan over het regeringsstandpunt. Ik heb alleen gememoreerd dat de aan mij gestelde vraag is beantwoord en dat er, wat mij betreft, een besluit kan vallen.

En mevrouw Jorritsma, één ding kunt u van deze minister aannemen: ik geloof dat ik de afgelopen vier jaren nog nooit naar de media ben

gegaan om mijn zegje te doen. Ze komen heus wel naar mij!

De heer **Feenstra** (PvdA): Voorzitter! De minister kent ongetwijfeld de contouren van de nota Relus beter dan wij. Zij heeft nu voor Rotterdam haar huiswerk gedaan. Is dat het kader waar nieuwe uitbreiding van andere regionale havens aan gebonden worden? Of moet de doorrekening voor Rotterdam op zichzelf beoordeeld worden?

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! De nota Relus gaat uit van de specifieke situatie per luchthaven. Ik geef een praktisch voorbeeld: de luchthaven Eelde is vooral bedoeld voor het geven van scholing. De KLM-luchtvaartschool is daar gevestigd. Iedere luchthaven heeft zijn eigen takenpakket.

De heer **Franssen** (VVD): Voorzitter! Ik stel het op prijs wanneer de minister van Verkeer en Waterstaat alsnog de tweede vraag van mijn collega Jorritsma beantwoordt over het regeringsbeleid en het voeren van campagne. De grote baas is ook binnengekomen. Die kan misschien de vraag beantwoorden over het in deze tijd ophouden met het nastreven van eenheid van regeringsbeleid en over het beginnen met het voeren van de campagne.

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Van één ding kunt u zeker zijn: mijn overigens zeer bescheiden opmerking, die daarna breed is uitgemeten, over het NRA had niets, maar dan ook niets te maken met campagne voeren.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Voorzitter! Over welk soort vliegveld spreken wij: over een regionaal vliegveld of over een tweede nationale luchthaven? Het kabinet is kennelijk bereid een bijdrage te verstrekken ten behoeve van de exploitatietekorten. Ik stel deze vraag omdat provinciale staten een duidelijk standpunt hebben

ingenomen over de wenselijkheid van dit vliegveld. Hoe zwaar weegt dit standpunt binnen het kabinet?

Mijn tweede vraag is wat het karakter is van de garantie van het niet doorgaan van nachtvluchten. Is dat een garantie die echt wordt gegeven voor tien, twintig of dertig jaar – dat zullen de omwonenden willen weten – of is het een beslissing waarop kan worden teruggekomen, als blijkt dat het vliegveld toch weer met zware exploitatielasten te maken krijgt?

Naar de overtuiging van mijn fractie is er geen redelijk belang voor het handhaven van Zestienhoven, laat staan voor de aanleg van een nieuw vliegveld. Ik kan mij slechts één groep voorstellen die er wél belang bij heeft, namelijk de delegatie naar het Europees Parlement, die maandelijks op een zeer efficiënte wijze op dat vliegveld richting Straatsburg wordt geholpen. Ik neem echter aan dat dit niet bepalend is voor de stellingname van het kabinet.

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! De laatste vluchten heb ik nooit gemaakt, want ik woon wat decentraal ten opzichte van Rotterdam.

De heer Van Middelkoop stelde een vraag over het kabinetsstandpunt. Ik kan dat standpunt nog niet medelen, omdat het nu juist een van de punten is waarover het kabinet nog moet spreken.

De heer **Willems** (Groen Links): Voorzitter! Er is al door veel leden op veel manieren geprobeerd, de minister te ontlocken op welke termijn de besluitvorming aan de Kamer zal worden doorgegeven. Op een vraag van de heer Lankhorst, gesteld tijdens de behandeling van de begroting van Verkeer en Waterstaat, is de toezegging gedaan dat wij naar ik meen nog vóór het kerstreces een beslissing zouden krijgen. Daarna is er een brief gekomen dat het zo spoedig mogelijk na het kerstreces zou gebeuren. Uit de antwoorden die de minister nu heeft gegeven, maak ik op dat zij er in het kabinet nog eens over moet overleggen wanneer de besluitvorming precies zal plaatsvinden. Het schuift dus steeds verder op. Ik stel

voor dat de minister ons na de eerstvolgende kabinetsvergadering informeert over het tijdstip van de besluitvorming en, als dat nog niet mogelijk is, dat zij ons in ieder geval een inzicht geeft in de pro's en contra's, zodat ook de Kamer daarover kan discussiëren met het kabinet.

□

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik heb die vraag eigenlijk al beantwoord. Ik heb al gezegd dat ik die vraag zal voorleggen aan het kabinet. Ik heb er op zichzelf geen probleem mee om de zaak in feite ook hier voor te leggen. Ik heb daar helemaal geen probleem mee. Ik zal dat voorleggen aan het kabinet.

Met excuses, maar ik heb verzuimd een vraag van de heer Van Middelkoop te beantwoorden. Dat was de vraag over de nachtvluchten. Als wij zeggen "geen nachtvluchten", dan is het natuurlijk: geen nachtvluchten. Dat betekent dat wij de zaak in gang zetten zonder nachtvluchten.

□

Mevrouw **Versnel-Schmitz** (D66): Voorzitter! Wat de nachtvluchten betreft was dat een deel van de vraag van de heer Tommel en later van de heer Van Middelkoop. Het gaat er echter om wat de waarde is van de garantie die de minister geeft, gelet op datgene wat er in het verleden is gebeurd ten aanzien van het vliegveld Beek. Daar was er ook een garantie, maar die garantie is van nul en generlei waarde gebleken.

□

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik kan daar niet over oordelen. Ik zou het eens moeten naslaan. Als ik garanties geef, dan gelden ze!

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Algemene wet op het binnentreden (19073)**.

(Zie vergadering van 25 januari 1994.)

In stemming komt het amendement-Van Heemst (stuk nr. 18).

□

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de PvdA, Groen Links, D66, de VVD, het CDA en de Centrumdemocraten voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Artikel 1, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Van Heemst (stuk nr. 18), wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-V.A.M. van der Burg (stuk nr. 16).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Artikel 2, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-V.A.M. van der Burg (stuk nr. 16), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 3 t/m 12 worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-V.A.M. van der Burg (stuk nr. 17) tot invoeging van een nieuw artikel 12a.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

De artikelen 13 en 14 en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Wijziging van binnentredingsbepalingen (22539)**.

(Zie vergadering van 25 januari 1994.)

De artikelen 1 en 2 van hoofdstuk I worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-V.A.M. van der Burg (stuk nr. 15).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Artikel 3, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-V.A.M. van der Burg (stuk nr. 15), wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 3' t/m 12 worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Van Heemst (stuk nr. 14) tot invoeging van een nieuw artikel 13.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Het gewijzigde hoofdstuk I wordt zonder stemming aangenomen.

De hoofdstukken II t/m XI en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het voorstel van rijkswet **Wijziging van de Schepenwet, de Rijkswet Noodvoorzieningen Scheepvaart, de Marinescheepsongevallenwet en de Wet behoud scheepsruimte met betrekking tot binnentredingsbepalingen (22553, R1427)**.

(Zie vergadering van 25 januari 1994.)

De artikelen I t/m IV en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat het wetsvoorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het voorstel van rijkswet **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging (23327, R1483)**.

(Zie vergadering van 26 januari 1994.)

De **voorzitter**: De heer Jurgens heeft om heropening van de beraadslaging gevraagd. Ik heb begrepen dat hierover geen debat zal ontstaan, dus stel ik voor, aan zijn verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Jurgens** (PvdA): Voorzitter! Het debat over de grondwetswijziging inzake de bepalingen in de Grondwet over de defensie heeft in mijn fractie tot heroverweging aanleiding gegeven. Enerzijds is er bij ons de behoefte, nu eens eindelijk, na twee eerdere pogingen in de laatste vijftien jaar, de grondwetsbepalingen over de defensie te moderniseren. Hiertoe strekken enige amendementen, onder meer van mijn hand. Anderzijds behoort de wijziging van artikel 98, lid 1, van de Grondwet op het punt van de dienstplicht nu doorgang te vinden.

Weliswaar is mijn fractie van mening dat de opkomstplicht ook zonder grondwetswijziging kan worden afgeschaft, maar omdat de regering en een minderheid van deze Kamer er anders over denken, bestaat hierover blijkbaar, in de woorden van de minister van Binnenlandse Zaken, gerede twijfel. Dit is voor mijn fractie een reden om de onderhavige grondwetswijziging te bevorderen. Mijn fractie wil dit voornemen op dit moment niet belasten met voorstellen die tot modernisering van deze en andere bepalingen in de Grondwet over de defensie strekken. Deze modernisering moet echter wel spoedig beslag krijgen, los overigens van de concrete inhoud van de ingediende amendementen.

Hiermee kom ik tot drie conclusies. Ten eerste trek ik mijn amendementen op de stukken nrs. 8, 9, 10 en 11 in.

De **voorzitter**: Aangezien de amendementen-Jurgens (stukken nrs. 8, 9, 10 en 11) zijn ingetrokken, maken zij geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

De heer **Jurgens** (PvdA): Ten tweede verklaar ik dat mijn fractie het ons overigens sympathieke amendement-Wiebenga op stuk nr. 12 om dezelfde redenen niet zal steunen en het amendement-Scheltema-de Nie op stuk nr. 14 juist wel.

Ten derde dien ik de volgende motie in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslagingen over het wetsvoorstel tot wijziging in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging;

overwegende, dat in 1979 en 1985 om uiteenlopende redenen wetsvoorstellen zijn verworpen die ten doel hadden om het geheel van de bepalingen in de Grondwet die de verdediging betreffen, beter bij de tijd te brengen;

— vaststellende, dat bij deze beraadslaging gebleken is van brede steun in de Kamer om alsnog tot modernisering van deze bepalingen over te gaan;

verzoekt de regering zodanige voorbereidingen in gang te zetten, dat wetsvoorstellen zo spoedig mogelijk kunnen worden ingediend.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Jurgens, Hillen, Wiebenga, Scheltema-de Nie en Brouwer.

Zij krijgt nr. 15 (23327, R1483).

De heer **Jurgens** (PvdA): Daar ik mij reeds binnen uw orde bevind, hoef ik niet over te gaan tot de orde van de dag.

De heer **Wiebenga** (VVD): Voorzitter! De heer Jurgens heeft zojuist een sympathieke motie ingediend. Hij heeft hierbij maar liefst vier amendementen ingetrokken. Dit brengt de fractie van de VVD ertoe, ook het amendement op stuk nr. 12 ten gunste van de zojuist ingediende

motie in te trekken. Ik doe dit mede namens de andere ondertekenaars ervan.

Voor de goede orde merk ik op dat ik het amendement op stuk nr. 13 handhaaf.

De **voorzitter**: Aangezien het amendement-Wiebenga c.s. (stuk nr. 12) is ingetrokken, maakt het geen onderwerp van beraadslaging meer uit.

Minister **Van Thijn**: Mijnheer de voorzitter! Ik ben het met de heer Wiebenga erover eens dat het een goede deal is om vier amendementen tegen één motie te ruilen. Desalniettemin moet ik over de motie het volgende opmerken.

De heer Jurgens zei al dat hij de mening van de regering deelt dat deze grondwetsherziening thans niet met een aandrifft tot verdere modernisering van de defensiebepalingen belast mag worden. Dit betekent dat ik te zijner tijd aan mijn opvolger zal vragen, de motie tot uitvoering te brengen.

De algemene beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik stel voor, nu wel over het wetsvoorstel te stemmen, maar pas de volgende week over de motie.

Daartoe wordt besloten.

Artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Wiebenga (stuk nr. 13).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, het CDA, de SGP, het GPV, de RPF, D66 en de PvdA voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Artikel II, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Wiebenga (stuk nr. 13), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel III wordt zonder stemming aangenomen.

voorzitter

In stemming komt het amendement-Scheltema-de Nie (stuk nr. 14, I).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, de PvdA en Groen Links voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Ik stel vast, dat door de verwerping van dit amendement het andere op stuk nr. 14 voorkomende amendement als verworpen kan worden beschouwd.

Artikel IV wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel V en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de VVD, D66, de SGP, het GPV, de PvdA en Groen Links voor het wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de additionele artikelen die zijn uitgewerkt (23428)**.

(Zie vergadering van 26 januari 1994.)

De artikelen I en II en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de VVD, D66, de SGP, het GPV, de RPF, de PvdA en Groen Links voor het wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake de verkiezing van de Tweede Kamer en de Eerste Kamer der Staten-Generaal, de provinciale staten en de gemeenteraden, in verband met tijdelijke vervanging van hun leden wegens zwangerschap en bevalling (23430)**.

(Zie vergadering van 26 januari 1994.)

Artikel I wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het tweede nader gewijzigde amendement-Scheltema-de Nie (stuk nr. 9, II).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit tweede nader gewijzigde amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit tweede nader gewijzigde amendement het andere op stuk nr. 9 voorkomende nader gewijzigde amendement als aangenomen kan worden beschouwd.

Artikel II, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het tweede nader gewijzigde amendement-Scheltema-de Nie (stuk nr. 9, II), wordt zonder stemming aangenomen.

De beweegreden, zoals zij is gewijzigd door de aanneming van het tweede nader gewijzigde amendement-Scheltema-de Nie (stuk nr. 9, I), wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de Centrumdemocraten, D66, het GPV, de PvdA en Groen Links voor het wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het voorstel van rijkswet **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de additionele artikelen betreffende Koninkrijksaangelegenheden die zijn uitgewerkt (23463, R1488)**.

(Zie vergadering van 26 januari 1994.)

De artikelen I en II en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de VVD, D66, de SGP, het GPV, de RPF, de PvdA en Groen Links voor het wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Aan de orde zijn de **stemmingen** in verband met het wetsvoorstel **Regels met betrekking tot aspecten van het welzijnsbeleid (Welzijnswet 19..)** (23315).

(Zie vergadering van 26 januari 1994.)

De aanhef van artikel 1 en onderdeel a worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Vliegenthart/Esselink (stuk nr. 17).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de Centrumdemocraten, D66, de SGP, het GPV, de RPF, de PvdA en Groen Links voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Onderdeel b, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Vliegenthart/Esselink (stuk nr. 17), wordt zonder stemming aangenomen.

De onderdelen c en d worden zonder stemming aangenomen.

voorzitter

In stemming komt het gewijzigde amendement-Versnel-Schmitz (stuk nr. 28).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, de VVD, het CDA, de Centrumdemocraten, de PvdA en Groen Links voor dit gewijzigde amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

In stemming komt het amendement-Vliegthart/Esselink (stuk nr. 18).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van D66, het CDA, de Centrumdemocraten, de SGP, het GPV, de RPF, de PvdA en Groen Links voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Nu het gewijzigde amendement-Versnel-Schmitz (stuk nr. 28) en het amendement-Vliegthart/Esselink (stuk nr. 18) zijn aangenomen, zullen zij tekstueel in elkaar worden geschoven.

Onderdeel e, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het gewijzigde amendement-Versnel-Schmitz (stuk nr. 28) en het amendement-Vliegthart/Esselink (stuk nr. 18), wordt zonder stemming aangenomen.

Het gewijzigde artikel 1 wordt zonder stemming aangenomen.

De aanhef van artikel 2 en de onderdelen a t/m d worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Esselink/Vliegthart (stuk nr. 19) tot invoeging van een nieuw onderdeel d1.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

De onderdelen e t/m i worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Kamp (stuk nr. 15).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de SGP en de RPF voor dit amendement hebben gestemd en die

van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

In stemming komt het amendement-Kamp (stuk nr. 16).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, de SGP en de RPF voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

De onderdelen j en k worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Kamp (stuk nr. 26, l) tot toevoeging van een nieuw onderdeel l.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van de VVD voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Ik stel vast, dat door de verwerping van dit amendement de andere op stuk 26 voorkomende amendementen als verworpen kunnen worden beschouwd.

Het gewijzigde artikel 2 wordt zonder stemming aangenomen.

De artikelen 3 t/m 6 worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het gewijzigde amendement-Kamp (stuk nr. 27) tot het doen vervallen van de artikelen 7 en 18a.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD, het GPV en de RPF voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Artikel 7 wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 8 wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-E. van Middelkoop (stuk nr. 11).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het GPV, de SGP, de RPF en de VVD voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige

fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Artikel 9 wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-E. van Middelkoop (stuk nr. 12).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het GPV, de SGP en de RPF voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Artikel 10 wordt zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-Esselink/Vliegthart (stuk nr. 23, l).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat dit amendement met algemene stemmen is aangenomen.

Ik stel vast, dat door de aanneming van dit amendement, de andere op stuk 23 voorkomende amendementen als aangenomen kunnen worden beschouwd.

Het opschrift van hoofdstuk VI, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Esselink/Vliegthart (stuk nr. 23, l), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 11 wordt zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: Ik merk op, dat tengevolge van de aanneming van het amendement-Esselink/Vliegthart (stuk nr. 23, l) een nieuw artikel 11a is toegevoegd.

De artikelen 12 t/m 18 worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het amendement-E. van Middelkoop (stuk nr. 25, l).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het GPV, de SGP, de RPF en de VVD voor dit amendement hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is verworpen.

Ik stel vast, dat door de verwerping van dit amendement, het andere op stuk nr. 25 voorkomende amendement als verworpen kan worden beschouwd.

voorzitter

Het eerste lid van artikel 18a wordt zonder stemming aangenomen.

Het tweede en derde lid van artikel 18a worden zonder stemming aangenomen.

Artikel 18a wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 19 wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 20, zoals het is gewijzigd door de aanneming van het amendement-Esselink/Vliegenthart (stuk nr. 23, III), wordt zonder stemming aangenomen.

Artikel 21 en de beweegreden worden zonder stemming aangenomen.

In stemming komt het wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van het CDA, de Centrumdemocraten, D66, de PvdA en Groen Links voor het wetsvoorstel hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat het is aangenomen.

Aan de orde is het debat over:

- de Brief van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij over de gasprijzen in de tuinbouw.

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Voorzitter! Het gaat slecht met de glastuinbouw, het gaat slecht met het CDA, het gaat verkeerd met de politieke loopbaan van minister Bukman.

Tegen die sombere achtergrond zou het ongepast zijn, al te gretig politieke munt te slaan uit de per abuis uitgelekte brief van de minister van Landbouw aan zijn amice Andriessen. Ik ga er tenminste van uit dat de brief waarover wij nu spreken, per ongeluk is uitgelekt. Het blijft natuurlijk een groot raadsel hoe dit heeft kunnen gebeuren. Hoeveel mensen krijgen zo'n brief eigenlijk onder ogen? Wat zegt het uitlekken ervan over de loyaliteit van de betrokken ambtenaren? Wordt er onderzoek verricht naar de oorzaak van het lek? Was de minister zich bij

het schrijven van de brief eigenlijk bewust van de explosieve lading, of dacht hij met dit pleidooi voor uitstel van de gasprijshooging misschien bij de tuinders juist een wit voetje te halen?

Iedereen weet dat bewindslieden, die immers door de coalitiepartijen in een kabinet zijn gezet, bij het dienen van Kroon en algemeen belang nooit helemaal vrij kunnen zijn van hun partijpolitieke bindingen. Dat behoort bij de paradox van de parlementaire democratie. Bewindslieden hebben slechts het algemeen belang te dienen, maar hebben daarbij de steun nodig van hun partij in het parlement.

Aan de orde is dus niet de vraag, of je als bewindspersoon partijpolitieke belangen laat meewegen, maar meer of de mate waarin je dat doet, je tot een geloofwaardig dienaar van de Kroon maakt. Het is de Tweede Kamer die op die vraag een antwoord moet geven.

Op dit glibberige pad tussen algemeen belang en partijbelang heeft minister Bukman een lelijke val gemaakt. Hij stelt zijn partijgenoot Andriessen heimelijk voor zo'n 120 mln. aan overheidsgeld in te zetten ten behoeve van de glastuinbouw en daarmee ten bate van de electorale positie van zijn eigen CDA. Daarmee gaat hij over de schreef van wat burgers bij bewindslieden aan bestuurlijke integriteit mogen verwachten. De minister heeft het aanzien van de politiek, maar ook zichzelf, het CDA en de glastuinbouw, een slechte dienst bewezen. Juist door heimelijk te willen regelen wat in een openbaar debat bediscussieerd zou moeten worden, laadt de minister de verdenking op zich onbetrouwbaar te zijn. Vergelijkingen die wel zijn gemaakt met andere min of meer electorale hoogstandjes zoals de 4 mld. van Kok, gaan dan ook volstrekt niet op. "Terwijl Kok de voordeur neemt, tracht Bukman de achterdeur te forceren", zo schreef de landbouwredacteur van het ANP. En, zo voeg ik er graag aan toe, de politicus die tussen deze beide handelsswijzen het verschil niet ziet, moet nodig een ander vak kiezen.

Uit het antwoord op de schriftelijke vragen van Groen Links en D66 blijkt, dat minister Bukman dat eigenlijk zelf ook vindt. Samen met de minister-president karakteriseert de bewindsman zijn eigen handelwijze twee dagen na het uitlekken

van de brief als: "onnodig en staatsrechtelijk niet juist".

Het is natuurlijk tamelijk ongevoel dat een bewindsman zichzelf een dergelijke harde politieke oorvijg verkoopt. Echt bizar wordt het als de minister-president een dag later de betekenis van de kwalificatie gaat duiden. In de woorden van de heer Lubbers krijgt minister Bukman dan zowaar een geheel onverwachte allure toegemeten. Het was helemaal geen oorvijg, zegt de minister-president. Iedereen maakt wel eens fouten. Het is juist heel bijzonder dat die worden toegegeven. Toen brak mijn klomp. Als minister Bukman kennelijk zelf ook vindt dat zijn brief staatsrechtelijk niet juist en overbodig is, had hij dat dan niet wat eerder kunnen bedenken? En is het niet eerlijker toe te geven, dat dit late inzicht zo spoedig rijpte, doordat de minister bij het forceren van de achterdeur op voor hem jammerlijke wijze werd betrapt? Kun je nu echt volhouden, dat de minister die na een staatsrechtelijke misstap snel zijn spijt betuigt, zich verder niet meer op zijn positie hoeft te beraden? Kan minister Bukman, die ook na de exegese van de minister-president over de kwestie tot nu toe volledig het stilzwijgen heeft bewaard, deze Kamer eens uitleggen hoe hij zelf over de gehele affaire denkt en hoe hij oordeelt over de daaraan gegeven kwalificatie?

Voorzitter! Ik wil van de minister-president nog aandacht vragen voor de eenheid van het kabinetsbeleid. Daarmee kom ik dan ook meteen te spreken over de inhoud van de kwestie, over de vraag of de gasprijzen voor tuinders dit jaar nu wel of niet verhoogd moeten worden. Daarover zijn de leden van het kabinet het kennelijk niet eens en dat lijkt mij, nu de onderhandelingen tussen het Landbouwschap en de Gasunie van start zijn gegaan of op het punt staan van start te gaan, een slechte zaak.

We kennen de opvatting van minister Alders. Hij vindt dat het pleidooi van zijn collega Bukman om de gasprijzen voorlopig niet te verhogen "haaks staat op de meerjarenafspraken energiebesparing glastuinbouw". Daar tegenover staat de opvatting van de ministers Bukman en Lubbers. In antwoord op onze schriftelijke vragen zeggen zij, dat "een eventuele verhoging van de aardgasprijzen, de financiële ruimte die er is voor investeringen ten behoeve

van energiebesparing zou kunnen beperken". De minister-president acht een uitgestelde prijsverhoging, zo blijkt uit kranteberichten, dan ook best bespreekbaar. En Alders dan? Die moet zijn mond houden, want die gaat niet over het gas. Zo loste de premier die kwestie op.

Alders heeft trouwens niet alleen een mening over de gasprijs voor tuinders, maar ook een over de brief van zijn collega Bukman. Beter dan de krantecommentaren kan ik die niet verwoorden, zo vertelde hij de pers. En wij maar gissen op welke commentaren de minister doelde. Op Trouw, dat sprak over "sjoemelen met het algemeen belang"? Op NRC Handelsblad, dat van "politiek cliëntelisme" repte? Of op de Volkskrant, die het had over "geritsel van laag allooï"? Of doelde Alders misschien op zijn partijgenoot Marcel van Dam, die een column schreef onder de heldere kop "Bukman, weg man"?

Het blijft gissen, maar erg prettig kunnen de werkverhoudingen niet meer zijn. Gelukkig zijn er gauw verkiezingen. Het CDA zal die verkiezingen zonder de extra electorale douceurtjes voor de tuinders in moeten, want juist door het uitlekken van de brief moet het nu toch als ondenkbaar worden beschouwd, dat de verhoging van de gasprijs voor tuinders niet doorgaat. Daarmee zou namelijk de misstap van de minister alsnog worden beloond. Die gasprijs moet omhoog; dat kan niet anders meer.

Groen Links vond dat overigens toch al. Met minister Alders – hij mag het niet meer zeggen, dus herhaal ik het nog maar eens – is onze fractie van mening, dat de in de glastuinbouw noodzakelijke energiebesparing alleen kan slagen als de prijs van energie flink omhoog gaat. Nu betaalt de tuinder 21 cent. Dat is ongeveer 10 cent minder dan zijn of haar collega's elders in de Europese Unie. Het is ook minder dan wat bedrijven in andere sectoren betalen. Door de kunstmatig laag gehouden energieprijzen geeft de markt aan de tuinder precies het verkeerde signaal. Het verleden heeft bewezen, dat naarmate de prijs hoger wordt de energie-efficiency snel verbetert. De overheid kan de sector niet beter steunen dan met een beleid van lastenverschuiving: arbeidskosten omlaag en energieprijzen omhoog. Daarmee schep je voor de sector toekomstperspectief. De

electorale noodgreep van minister Bukman is in dat licht kortzichtig en onverantwoord. Ik hoop dat de tuinders dat ook begrijpen.

□

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Dat de persoonlijke brief van minister Bukman aan zijn collega Andriessen niet deugde, hoef ik hier niet uitvoerig uiteen te zetten. Een ieder die de brief heeft gezien, zal tot dit oordeel komen en ook de minister-president heeft er ondubbelzinnig afstand van genomen. Staatsrechtelijk niet juist en overbodig, zei hij hierover in antwoord op vragen van mijn collega's Wolffensperger en Van Ojik.

Voorzitter! Ik ben ervan overtuigd, dat partijpolitieke overwegingen – en daar ging het in de brief van minister Bukman om – bepaald niet alleen in dit geval een belangrijke reden vormden om een bepaald beleid te voeren dan wel dat bij collega-bewindslieden te bepleiten. Er is langzamerhand in de bestuurscultuur een zekere mate van groezeligheid gegroeid. Dat valt moeilijk te bewijzen, want niet iedereen schrijft brieven die uitlekken en de telefoon is op dat punt natuurlijk veel moeilijker te controleren. Er zijn misschien ook situaties denkbaar waarin wel geschreven wordt, maar waarbij de uitlekkers minder groot is. Dat je het niet zo gemakkelijk kunt bewijzen, maakt onze zorg er overigens niet minder op. Steekt minister Bukman, zo vragen wij ons af, nou werkelijk als enige zo inktzwart af bij al zijn lieleblanke collega's? Dat zou ik graag eens van de minister-president willen horen. Deelt de minister-president mijn opvatting dat hij als eerste groepen is om tekenen van afbladdering van de bestuurscultuur te signaleren en te bestrijden? En als hij dat vindt, is de logische vervolgvraag: hoe heeft hij daaraan in de afgelopen regeerperiodes vorm gegeven?

De brief van minister Bukman heeft nog een paar andere zaken in het licht van de schijnwerpers geplaatst, bijvoorbeeld dat de besluitvorming over de gasprijzen in ons land onduidelijk is. Formeel is deze het resultaat van onderhandelingen tussen de Gasunie en de gebruikers van het gas. Formeel speelt de overheid hierbij geen rol; formeel. Maar in werkelijkheid – zie de veel genoemde brief – oefent de

regering wel degelijk invloed uit. Met welk doel en ten behoeve van wie die invloed wordt uitgeoefend, is onduidelijk. Parlementaire controle daarop is er dan ook niet of nauwelijks. Ik stel er daarom prijs op, van de regering een brief te ontvangen waarin het tot stand komen van de gasprijs voor de verschillende groepen van gebruikers wordt beschreven inclusief de rol die de regering hierbij speelt. Bovendien is duidelijk geworden dat ook de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij de huidige lage gasprijs voor de grote tuindersbedrijven als een vorm van indirecte subsidie ziet. Dat zal Brussel buitengewoon interessant vinden.

Voorzitter! Het is ironisch om te constateren dat de brief, die bedoeld was om electoraal gewin te behalen, niet alleen veel schade heeft aangericht, maar ongetwijfeld ook electoraal een voor de afzender en het CDA zeer negatief gevolg zal hebben. Ik geloof niet dat tuinders op het CDA blijven stemmen alleen omdat CDA-bewindslieden in onderling overleg douceurtjes uitdelen in de vorm van lage gasprijzen. Daar zijn zij veel te verstandig voor.

□

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Voorzitter! De zaak waarvoor minister Bukman in zijn inmiddels berucht geworden amice-briefje aan minister Andriessen aandacht vroeg, te weten de dramatische situatie binnen de tuinbouw, is die aandacht alleszins waard. Alleen deugde een deel van de motivering niet. Daarover kunnen wij nu echter kort zijn. De minister-president heeft de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij het boetekleed aangereikt. Deze heeft dat blijkens medeondertekening van antwoorden op schriftelijke vragen om zijn geplaagde schouders gelegd. Aan een verdere nabeschuiving heb ik weinig behoefte, op één punt na.

Het betreft de door de minister-president gekozen formulering voor zijn afkeuring van de brief, te weten dat de handelwijze van de minister "staatsrechtelijk niet juist en overbodig" zou zijn. Hoezo staatsrechtelijk? Aan welke constitutionele of wettelijke regel moet kennelijk worden gedacht? Of wordt met deze sterk lijkende formulering bedoeld te zeggen dat sprake was van een

De heer Van Middelkoop (GPV)

overtreding van een fundamentele morele regel, namelijk dat publieke zaken niet voor particuliere doeleinden mogen worden aangewend?

Dan de aanleiding tot de brief.

Tuinders zijn vrije ondernemers, die werken voor een markt die door de overheid nauwelijks te beïnvloeden is en ook niet beïnvloed behoort te worden. Daarin onderscheidt deze sector zich sinds jaar en dag van belangrijke andere delen van het agrarisch bedrijfsleven. De tuinbouw is voor onze economie een belangrijke sector. Deze bedrijfstak verschaft aan bijna 100.000 mensen werk, vaak laaggeschoolde arbeid en is ook voor onze export van groot belang. Ook mag erop worden gewezen, zoals de voorzitter van het Landbouwschap de heer Varekamp in NRC Handelsblad van 25 januari jl. deed, dat deze energie-intensieve bedrijfstak zorgt voor een forse toegevoegde waarde van het verbruikte aardgas. Door de jaren heen varieerden de inkomsten per jaar sterk, maar daar hoefde buiten de sector doorgaans niemand van wakker te liggen. Dat werd ook niet gevraagd. Dit is sinds een jaar of twee drastisch veranderd. De markt is zeer verslechterd en de kosten, mede veroorzaakt door noodzakelijke overheidsmaatregelen, nemen enorm toe. Zeer veel tuinders verkeren in een hopeloze financiële schuldpositie en leven bij de gratie van de bank.

Wie zijn oor te luisteren legt, wordt geconfronteerd met een alles overheersend gevoel van angst; angst namelijk dat er geen oplossing is.

Dit is door de minister vorig jaar ook onderkend. Het heeft geleid tot het nemen van een aantal extra maatregelen. Voldoende zijn ze evenwel niet. De harde werkelijkheid is thans dat veel tuinders nog niet failliet zijn verklaard, omdat de banken inzien dat de failliete boedel nauwelijks nog wat waard is. Daarom mag er doorgemodderd worden. Tuinders die wel worden gedwongen te stoppen, zien dat hun bedrijven voor een zeer gering bedrag worden verkocht, waardoor de nieuwe eigenaren tegen veel lagere kosten per kilo produkt de nog levensvatbare bedrijven een nog zwaardere concurrentie aandoen. 1994 dreigt een rampjaar te worden.

Ik ben het met minister Bukman eens als hij in antwoord op schriftelijke vragen stelt dat thans geen wijziging nodig is van de in de meerjarenafspraak energie vastgelegde doelstellingen. Waar het in de nabije toekomst wel om gaat, is of de tuinbouw financieel in staat zal zijn om daarvoor de benodigde investeringen te doen. Dat hangt natuurlijk ook weer in hoge mate van de gasprijs af.

Een verhoging van de gasprijs met 4 à 5 cent per kubieke meter zal voor

veel bedrijven de nekslag betekenen. Kan de minister zeggen of de Gasunie de vrijheid en bereidheid heeft, rekening te houden met de slechte situatie in de tuinbouw? In hoeverre wordt een eventuele verhoging van de gasprijs mede gemotiveerd door wensen van de minister van Financiën voor een meeropbrengst uit het gas van 120 mln.? Als die wens doorslaggevend is, heeft het kabinet dan de vrijheid om eventueel van dat voornemen, voor zover het de tuinbouw betreft, af te zien en elders compensatie te zoeken? Ik leg die vraag maar voor.

In de tweede helft van dit jaar wordt de gasprijs opnieuw vastgesteld. Nu hoor ik uit tuinbouwkringen dat er al heel wat gewonnen zou zijn als die beslissing een jaar zou worden uitgesteld en dus de gasprijs constant zou worden gehouden, aangezien per 1 juli 1995 het GATT-akkoord in werking treedt en dan de markt weer mogelijkheden zou bieden om klappen op te vangen. Kan de minister dat bevestigen? Ook vraag ik hem, zoals ik reeds bij de begrotingsbehandeling deed, of op korte termijn uit Brussel nieuw beleid is te verwachten ten aanzien van het referentieprijzenstelsel voor Marokkaanse vleestomaten.

De heer **Tommel** (D66): Meent de heer Van Middelkoop dat het goed beleid zou zijn om de gasprijs voor een bedrijf afhankelijk te stellen van de resultaten van dat desbetreffende bedrijf?

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Dat lijkt mij geen goed beleid.

De heer **Tommel** (D66): Maar dat suggereert u met uw vraagstelling wel.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Nee, dan heeft u niet goed geluisterd. Zo hebben wij in het verleden nooit geredeneerd en zo zou ik ook nu niet willen redeneren. Wij weten allemaal dat de situatie in de tuinbouw thans, anders dan op enig moment in het verleden, buitengewoon dramatisch is. Ik leg voorzichtig de vraag voor, in hoeverre het kabinet zelf de vrijheid heeft om eventueel iets te doen met de gasprijs. Wij moeten immers wel legitiem handelen. Hierbij spelen zowel eigen als Europeesrechtelijke overwegingen een rol. Ik krijg op die

vraag graag antwoord. Dan kunnen wij bezien in hoeverre een bedrijfstak die in toenemende mate deplorabel dreigt te worden, met bijzonder beleid kan worden geholpen. Dat hebben wij bijvoorbeeld ook met de akkerbouw gedaan of, om een bij u wat meer vertrouwde sector te noemen, met energie-intensieve industriële bedrijven, zoals Pêcheiney.

De heer **Tommel** (D66): Ik vind het een interessant antwoord, maar het voorbeeld van Pêcheiney verschilt van dat van de tuinbouw. Bij Pêcheiney was immers een koppeling aangebracht: er was weliswaar sprake van een lagere gasprijs, maar die zou bij stijgende aluminiumprijzen ook weer stijgen. De gasprijs schommelde dus conform de opbrengst van het produkt. Dat verschilt wezenlijk van het pleidooi dat u nu houdt, namelijk dat het middel van verlaging van de gasprijs in principe mag worden gebruikt als het in een bedrijfstak slecht gaat. Ik neem aan dat u de tuinbouw niet als een sector ziet die anders moet worden behandeld dan andere sectoren, zoals de scheepsbouw en de chemie. Met uw pleidooi wordt de gasprijs in feite afhankelijk van de resultaten in een bedrijfstak. Als u dat niet wenst, moet ik constateren dat u op zijn minst onduidelijkheid schept.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Of u luistert niet goed. U stelt immers dezelfde vraag als zoëven. Die vraag heb ik beantwoord: zo wil ik het niet formuleren. Het bijzondere is dat de huidige situatie in de tuinbouw niet te vergelijken is met enige andere situatie in diezelfde sector uit het verleden. Wel is de situatie te vergelijken met bijvoorbeeld die in de akkerbouw, waarbij wij de laatste jaren ook hebben uitgesproken dat zij bijzondere aandacht verdient. Ik heb nog geen duidelijke uitspraak gedaan aan het adres van het kabinet in de trant van: denk erom, die gasprijs moet constant blijven. Die vrijmoedigheid heb ik niet. Maar ik wil wel van het kabinet weten welke mogelijkheden er op dit punt zijn en of daarvan wellicht, ook rekening houdend met het GATT-akkoord, gebruik kan worden gemaakt. Ik kan het niet voorzichtiger formuleren. U moet het dus niet zo kortsluiten als u dat nu tot tweemaal toe in uw vraagstelling hebt gedaan.

Voorzitter! Mijn laatste punt is eigenlijk ook nog deels een antwoord

op de vraag van de heer Tommel. Ik wil de minister vragen of en, zo ja, wanneer serieus zou moeten worden nagedacht over een sanerings- en/of afbraakregeling voor de tuinbouw. Dit geluid vang ik op in tuinbouwkringen. Is er ook geen reden om sociaal eens nadrukkelijker naar deze sector te kijken? Door de aard van het tuinbouwbedrijf is daar het bedrijfs- en het privévermogen doorgaans niet gescheiden. Dat betekent dat ingeval van faillissement een tuinder alles kwijt is, niet alleen zijn bedrijf, maar ook vaak zijn eigen huis, het gereserveerde pensioengeld, de koopsompolissen enzovoort. Is dat nog van deze tijd? Graag hoor ik ook op dit aspect van de problematiek een reactie van het kabinet.

□

De heer **Wolters** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Bij de algemene politieke beschouwingen en bij de behandeling van de begroting van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij voor 1994 heeft mijn fractie gepleit voor extra gelden voor een aantal sectoren in de land- en tuinbouw met financiële moeilijkheden, waaronder met name de glastuinbouw. Naar aanleiding daarvan heeft het kabinet voor de komende vijf jaar extra gelden uitgetrokken: ten eerste om levensvatbare bedrijven de mogelijkheid van overleven te bieden en ten tweede als bijdrage aan acties voor kwaliteitsverbetering en afzetpromotie. Daarnaast is in hetzelfde debat met het kabinet overeengekomen om kostenverhogende maatregelen voor deze sectoren zoveel mogelijk te vermijden. Over de uitwerking van een en ander is het overleg nog volop gaande. De conclusie moet dan ook zijn dat het amice-briefje van minister Bukman daarom al overbodig was.

Waarom is er dan toch dit signaal van de minister van Landbouw aan zijn collega van Economische Zaken over de moeilijke situatie in de glastuinbouw? Heeft hij gedacht dat de minister van Economische Zaken geen kennis had van de moeilijke financiële positie van de glastuinbouw? Ik kan mij dat niet voorstellen. De minister van Landbouw weet toch dat de gasprijzen tot stand komen via overleg tussen Landbouwschap en Gasunie. Zolang dat overleg loopt, gaat de minister van Economische Zaken daar niet over, net zo min

als de minister van Landbouw en de Kamer. Ook om die reden was het briefje dus overbodig.

Naar de opvatting van mijn fractie mag een minister bij het maken van beleidskeuzes electoraal-politieke belangen niet, zoals in de brief is gesuggereerd, toelaten in de afweging van voors en tegens van een bepaalde maatregel. Het opschrijven van bedoeld signaal van partijpolitieke aard door de minister van Landbouw dient naar de opvatting van de CDA-fractie dan ook omschreven te worden als een daad, verricht in een moment van onnadenkendheid. Minister Bukman ziet dit blijkens de antwoorden op de schriftelijke vragen ook zelf in.

Tot slot merk ik nog op dat mijn fractie de commotie over de amice-brief van de minister van Landbouw zeer betreurt. Het leidt de aandacht af van de problemen, waarin de glastuinbouwsector zich werkelijk bevindt. Deze sector staat voor forse structurele aanpassingen. Daarbij is inzet van regering en bedrijfsleven van groot belang. Het CDA wil dat ook op het einde van dit decennium de glastuinbouw nog steeds een prominente plaats inneemt in onze nationale economie. Daárom moet het ons in de eerste plaats gaan!

□

De heer **Blauw** (VVD): Voorzitter! Bij de presentatie van de landbouw-begroting heeft de minister van Landbouw in bijlage 8 vastgelegd dat vanaf 1991 de agrarische sector qua rendement achteruit holt en dat een aantal sectoren zelfs achteruit dondert. Hij heeft een en ander opgesomd op basis van objectieve cijfers. Het gaat dan om de voedings-tuinbouw, de intensieve veehouderij, de akkerbouw en de champignon-teelt. Wij hebben er uit en te na over gediscussieerd hoe en, zo ja, op welke wijze wellicht een ombuiging tot stand gebracht zou kunnen worden voor die sectoren. Het enige wat de minister van Landbouw op 21 oktober middels een correctiescenario heeft ingebracht, is exogeen 18 mln. per jaar, terwijl de toename van de lastendruk vanaf 1991 tot aan nu 400 mln. is. Daarom zit de Nederlandse land- en tuinbouw in de problemen. Daarom vallen eerst de sectoren die ook worden geconfronteerd met internationale ontwikkelingen. Vanuit die gedrevenheid is het

volstrekt correct dat de minister van Landbouw zich zorgen maakt over glastuinbouw. De manier waarop, het electorale geneuzel, is beneden niveau. Daar heeft mijn fractie geen enkele waardering voor. Wij vragen dan ook graag aan de minister-president vooral het morele aspect van de door hem gebruikte terminologie, "staatsrechtelijk niet juist", nader toe te lichten.

In diezelfde zin zegt de minister-president eigenlijk dat het electorale geneuzel niet enkel staatsrechtelijk niet juist was, maar ook overbodig. Bedoelt hij echt overbodig of bedoelt hij schadelijk? In onze zienswijze kan het schadelijk zijn. Door de emoties die hierdoor zijn ontstaan, mag de echte problematiek namelijk niet worden verwaarloosd. En de echte problematiek is een te laag rendement in de voedingstuinbouw en een aantal andere sectoren.

Aan de minister van Landbouw wil ik het navolgende over de amice-briefje vragen. In zijn antwoord spreekt hij over collega-bewindslieden. Dat is meervoud. Aan welke bewindslieden, anders dan de minister van Economische Zaken, heeft hij die brief nog meer gestuurd? Wat denkt de minister van Landbouw nog verder te doen aan het actuele probleem? Dat omvat overigens meer dan de glastuinbouw en voedingstuinbouw, zie de begroting. Als de minister van Landbouw, weliswaar via een geneuzelde procedure, erkent dat er iets meer moet gebeuren voor een bepaalde sector dan is vervat in het correctiescenario van 21 oktober, erkent hij daarmee dan niet ook dat het correctiescenario als zodanig onvoldoende was? Als de brief toch naar meer bewindslieden is gestuurd en daardoor min of meer een openbaar stuk is geworden, waarom wordt die dan niet aan de Kamer beschikbaar gesteld?

Dan heb ik nog een vraagje over de gasprijzen sec. Als men ervan uitgaat, dat de glastuinbouw erin slaagt de energiedoelstelling te halen – de inspanningen op dat gebied zijn zeer prominent aanwezig – en dat de aardolieprijzen dalen, wat is dan nog de reden voor het verhogen van de gasprijzen?

□

De heer **Van der Vlies** (SGP):
Mijnheer de voorzitter! Ik heb er tot nu toe niet echt dichtbij gezeten,

maar ik houd het voor mogelijk dat er tussen bewindslieden intensief verkeer is. Het briefje van minister Bukman aan minister Andriessen had echter een bijzondere dimensie. De problematiek werd afgezet tegen de electorale effecten die zich in de naderende campagne zouden voordoen als de tuinbouw met een extra lastenverzwaring zou worden geconfronteerd. Minister Bukman spande zich in om zijn collega daarvan te overtuigen en hem er voor zijn deel – er zijn ook andere actoren in het spel – van af te houden. Er zijn vragen over het briefje gesteld en de minister-president heeft mede namens minister Bukman in de kern het volgende geantwoord: staatsrechtelijk is het niet juist en overbodig. Over deze duidingen in de antwoorden, die uiteraard van belang zijn, zijn door enkele collega's nadere vragen gesteld. Ik sluit mij daar in feitelijke zin bij aan. Ik heb overigens aan dat oordeel niets meer toe te voegen. Het kan het einde zijn van het verhaal over de parlementaire bemoeienis met dit incident. Toch maak ik ook namens de fractie van de SGP een paar opmerkingen.

Deze minister-president herinnert zich als geen ander dat er al enige tijd een soort cultuur is waarin amice-briefjes en vergelijkbare informatiedragers als het ware "openbare stukken" zijn. Dat is het probleem van het lekken. De minister-president heeft ooit bij een eerdere gelegenheid gezegd, het hem mogelijke eraan te doen om die cultuur de kop in te drukken. Misschien kan hij zijn bevindingen op dat punt in zijn beantwoording meenemen? Het lijkt een structureel probleem te zijn en dat hindert de SGP-fractie op zichzelf heel sterk.

Voorzitter! Ik kom te spreken over de zaak zelve. De nood van de tuinbouwsector is evident, zoals die er ook is in enkele andere sectoren. Die nood hebben wij serieus te nemen. Het water is niet alleen tot aan de lippen gestegen, enkele zijn in dat water ondergedompeld geraakt. Het is voorts ook een belangrijke sector voor onze exportpositie. Kortom, wij kunnen onze handen niet meer dan verantwoord is, aftrekken van de tuinbouw. Die sector is overigens tot nu toe krachtig geweest en kon bepaald ook wel op eigen benen staan.

Ik zou het als volgt willen samenvatten: het signaal van minister Bukman was een goed signaal, maar op een verkeerde manier verpakt. De hamvraag voor de toekomst luidt natuurlijk als volgt. Over die gasprijzen komt besluitvorming. De minister van Economische Zaken is daarbij betrokken. Is hij namens het kabinet ook van mening, onder deze omstandigheden te moeten bevorderen dat deze lastenverzwaring zeker tijdelijk niet op de tuinbouwsector zal afkomen, hoeveel kanttekeningen daar ook bij gesteld kunnen worden?

Onze inzet zou dienen te zijn dat wij een uiterste inspanning moeten leveren om deze sector perspectief te geven en te doen behouden, ook naar de toekomst toe. Wij zouden dus rekening moeten houden met de tegenwind die zich, figuurlijk gezegd, op dit moment tot deze sector richt.

□

De heer **Huys** (PvdA): Voorzitter!
Over de gasprijs in de glastuinbouw valt heel wat te zeggen en kennelijk ook te schrijven, zelfs amice-briefjes. Het lijkt mij op dit moment relevant dat het kabinet in de Miljoenennota voor 1994 een verhoging van de gasprijs heeft aangekondigd. Het is ook relevant dat het contract tussen de Gasunie en de tuinbouwsector – via het Landbouwschap – dit najaar afloopt.

Naar onze opvatting hoort bij economische en ecologische modernisering van industrie en land- en tuinbouw geen lage energieprijzen. Een gasprijs voor de glastuinbouw die lager ligt dan de gasprijzen voor overige grootverbruikers, is niet meer te verdedigen. Het is toch zo dat de glastuinbouw ook jaren geprofiteerd heeft van die lagere prijzen. En het is toch zo dat de energie-efficiëntie per eenheid produkt van de Nederlandse glastuinbouw in Europa tot de beste behoort. Op dit pad verder gaan heeft meer toekomst dan het uitstel van de verhoging van de gasprijzen.

Voorzitter! Dat een minister het sociaal-economische belang van een sector goed in de gaten houdt als er maatregelen genomen moeten worden, lijkt mij tot zijn taak horen. Daar is niets mis mee. Dat daarbij het algemene belang boven het sectorbelang wordt gesteld, is een opdracht die elke minister en het kabinet als geheel dienen uit te

Minister-president Lubbers en minister Bukman van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

voeren. Daarin passen strikt partijpolitieke belangen niet. Minister Bukman is met zijn brief over de schreef gegaan.

Minister-president Lubbers en minister Bukman hebben op gestelde vragen geantwoord dat dit staatsrechtelijk niet juist en overbodig is. "Overbodig" is het zeker, maar het gaat mij om de term "staatsrechtelijk niet juist". Ik vraag mij af of dit staatsrechtelijk een juist antwoord is. Ik begrijp die formulering niet zo goed. Ik ga er niet op voorhand van uit, maar stel dat de Kamer deze formulering tot de hare maakt. Dan zou er toch een merkwaardige situatie ontstaan. Ik mag veronderstellen dat de bewindslieden dat niet bedoeld hebben. Wil de minister-president uitleggen wat nu eigenlijk het staatsrechtelijk onjuiste gedrag van minister Bukman is geweest? Is dit niet een te zware kwalificatie? In onze ogen was het voor alles politiek onjuist. Het was ongewenst en overbodig om langs de lijnen van dat amice-briefje de vermeende CDA-achterban in de tuinbouw met een jaar uitstel te paaien. Op die manier zou de minister in de verkiezingen bij de tuinbouw zeker mooi weer kunnen spelen. Dat riekt ook nog naar kiezersbedrog, met voorbedachten rade.

De minister mag en moet wat ons betreft opkomen voor de gerechtvaardigde belangen van de

tuinbouw, afgewogen tegen het algemene belang. Vindt hij dat hij daarin tot nu toe onvoldoende is geslaagd? Minister Bukman heeft naar onze opvatting met deze brief niemand, maar dan ook helemaal niemand een dienst bewezen. Het algemene beeld van de politiek is ermee geschaad. Het omgaan met de macht is een kwestie van politieke mores en fatsoen, en die zijn een beetje op de tocht gekomen. De glastuinbouw is er ook niet mee gediend, terwijl de sector het op onderdelen niet gemakkelijk heeft. De minister heeft er zijn eigen partij mee in verlegenheid gebracht. De minister heeft, last but not least, zichzelf er geen dienst mee bewezen. Maar dat heeft hij al pijnlijk ervaren.

Wij betreuren een en ander zeer.

De heer **Janmaat** (Centrum-democraten): Mijnheer de voorzitter! Je zult in ons land maar een glastuinbouwer zijn. De laatste jaren ben je dan geconfronteerd met allerlei maatregelen, onder andere gebaseerd op het milieubeleid, die het de bedrijfstak financieel nu niet bepaald gemakkelijker hebben gemaakt. Je zult je maar geconfronteerd zien met toenemende internationale concurrentie. Onze glastuinbouw werkt uiteindelijk met een natuurproduct. Gas is een zeer

schone brandstof, komend uit de grond en nagenoeg gratis. In Marokko hebben de producenten van tomaten en van andere tuinbouwproducten gratis zon. Het is de CD niet bekend dat de Marokkaanse regering een fiscaal stelsel hanteert waarin het aantal uren zon wordt belast.

Dat onze minister in zit over de glastuinbouw en de toekomst daarvan; het zou wat zijn als hij dat niet deed, als minister van die sector! Hij heeft de plicht daarvoor op te komen. Het is jammerlijk dat in de brief aspecten aan de orde komen die de zaak niet raken. De minister heeft maar te zorgen dat onze glastuinbouw kan blijven concurreren. Er worden op zoveel terreinen regels gemaakt ter bescherming van bepaalde sectoren. Die moeten wij dan volgen.

Het is de CD toch niet duidelijk waarom de minister heeft gehandeld zoals hij heeft gehandeld. Hij kan naar zijn collega Kok kijken. De CD wil niet zeggen dat het gaat om electorale belangen op korte termijn, maar het gaat om electorale belangen. De democratie is er voor het behartigen van de belangen van de kiezers. Dat heeft de heer Kok heel goed aangevoeld, want die komt gelijk met 4,5 mld., een bedrag dat als het kan naar de lagere inkomens moet. Niet alleen de Partij van de Arbeid haalt daar haar kiezers weg, dat doen meer partijen. Maar iedereen vraagt zich af of dat mee kan spelen.

Nu is het zo jammer dat hier de belangen van de sector die hij verdedigt vooropstonden. Ik hoop dat hij dat uit wil en kan leggen. Hij wijst collega's er in goed vertrouwen op dat zij daar zeer direct voor dienen op te komen. Het is de CD volstrekt onduidelijk hoe een minister uit zo'n goed huis die schuiver kan maken.

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Ook ik ben hier voor een debat naar aanleiding van antwoorden op vragen uit de Kamer. Misschien is het goed, dat ik begin met de opmerking, dat er ook een meer materiële betrokkenheid is. In die zin heb ik eerst een overleg met het Landbouwschap als geheel mogen hebben. De geachte afgevaardigde de heer Blauw herinnerde daaraan. Het is nu niet de plaats om de

uitkomst daarvan te bediscussiëren, maar hij heeft op zichzelf niet ongelijk dat hij begint met een benadering vanuit een breed perspectief. Toen al heb ik aangeboden om bij voorkomende gelegenheden ook over deelsectoren te praten. Dit is inmiddels uitgemond in een apart gesprek, waarvan ik voorzitter was, met een aantal collega's en het Landbouwschap over de glastuinbouw. Uit de voorbereidingen en uit het gesprek zelf weet ik heel goed hoe groot de problemen in de glastuinbouw zijn. Dit resulteerde in een aantal procedurele afspraken voor een verder vervolg van zaken die in het verlengde liggen van het overheidsbeleid. De gasprijzen maken hiervan deel uit, maar het is goed om ook de andere te noemen.

Wij zijn ook in gesprek over het vraagstuk van de gelegenheidsarbeid. Dit is een omvangrijk probleem. Gezocht wordt naar mogelijkheden om dit probleem op een legale en betaalbare manier op te lossen. Dit is deels een kwestie van de overheid en deels een zaak van wat hierover in de CAO's staat. Een ander punt is het ingangsmoment van het Lozingenbesluit. U hebt kunnen vernemen dat er bepaalde uitkomsten uit het overleg zijn gekomen.

De gasprijzenproblematiek is bijzonder. De heer Huys had gelijk toen hij herinnerde aan de vaststelling en de besprekingen in het kabinet rondom de Miljoenennota. Het kabinet doet daarbij iets bijzonders – ik ben daar zelf voluit verantwoordelijk voor – want het neemt een voorschot op de inzet van de Gasunie bij de op handen zijnde onderhandelingen. Wat is dat voorschot? De verwachting wordt uitgesproken dat uit de onderhandelingen een zekere structurele opwaartse aanpassing van de prijzen zal plaatsvinden. De regering verwacht dat dit de uitkomst is van onderhandelingen die nog moeten plaatsvinden. Zij neemt daarmee een zeker risico, maar zij meent dat de argumenten sterk zijn voor de voorziene structurele aanpassingen. Vanaf dat moment steunt de regering als het ware de Gasunie door argumenten in die richting te wisselen.

Dat neemt niet weg dat de onderhandelingen zelf niet door de overheid gevoerd worden. Ten aanzien van de gasprijzen spelen twee elementen een rol. Ik noem de

visie van de overheid op de onderhandelingen, waarbij de Gasunie haar eigen belangen verdedigt en de andere weerwerk bieden. Hier zit een budgettaire kant aan en een kant die gerelateerd is aan de energiebesparing. De budgettaire kant behoeft geen uitleg. Het andere deel wel, omdat de structureel bepleite aanpassing van de Gasunie op zichzelf niet bepalend is voor de energieprijzen. Die wordt mede bepaald door de ontwikkeling van de olieprijs. Deze factor kan verhogend werken, maar kan ook de vermindering bij dalende olieprijs temperen. Wij stonden hier niet erg bij stil op het moment waarop wij dit in de Miljoenennota schreven. Ik kom hierop nog terug.

Voor de energiebesparing zijn de prijzen van belang. Het gaat echter niet alleen om de prijzen. Ook technologische veranderingen spelen een rol, zoals bevordering van isolatie. In meer concrete zin moeten wij een onderscheid maken tussen de budgettaire verwachting en de kwestie van de energiebesparing. In het overleg met de glastuinbouw, dat ik zojuist noemde, is afgesproken om nog eens afzonderlijk beraad te hebben over de ontwikkeling van het energieverbruik in de glastuinbouw. Daar gaat het natuurlijk om bij de energietakstelling. Er is wel een lichte samenhang met de ontwikkeling van de energieprijzen, maar zij valt er zeker niet mee samen. Anders gezegd, naar de mate waarin men meer vertrouwen heeft in de toepassing van goede technieken, spaarzaam gebruik enz. en naar de mate waarin men dat hard kan maken in het befaamde doelgroepenoverleg – ook hier is dat het doelgroepenoverleg met de sector – zijn er mogelijkheden, zoals ook in het verleden is gebleken, die niet vertaalbaar en afleidbaar zijn uit de ontwikkeling van de energieprijzen. Zij zijn in ieder geval niet alléén daaruit te vertalen en af te leiden. Er is dus een afzonderlijk beraad afgesproken – daarbij is collega Alders natuurlijk de eerstverantwoordelijke minister – over de vraag hoe het gaat met de verbruikshoeveelheid.

Dit brengt mij tot de beantwoording van een vraag van de heer Tommel, over de formele kant van de prijzen zelf. Ik ben graag bereid, bij minister Andriessen te bevorderen dat er eens een compleet overzicht naar de Kamer gaat, niet alleen voor deze sector, maar ook voor de

formele situatie en voor de factoren die daarbij in het geding zijn. Het is dus bij dezen toegezegd om zulks te doen.

De heer **Tommel** (D66): Dank voor de toezegging. Het gaat om de formele situatie, maar het gaat er ook om, als de praktijk anders is dan de formele situatie, daar heel nadrukkelijk melding van te maken.

Minister **Lubbers**: Wij zullen melding maken van alles wat relevant is, met de restrictie dat het een overheid op afstand is. Het is niet de overheid die het precies invult. De overheid kan in de onderhandelingen bepaalde lijnen ondersteunen, maar daar houdt het mee op. Wij zullen melding maken van alles wat relevant is, niet met enige andere restrictie dan deze.

Er zijn vragen gesteld over de argumenten die hierbij een rol spelen. Ik heb geprobeerd, te benadrukken dat het verstandig is om een onderscheid te maken tussen energiebesparing en de ontwikkeling van de gasprijs, alhoewel er een zeker verband is. Ik zal het nog eens anders zeggen. De in de Miljoenennota veronderstelde totale prijsontwikkeling, die een budgettair effect heeft, moet onderscheiden worden in het deel van de marktontwikkeling en het deel van de structurele verhoging. Beide zijn in eigenlijke zin geen regeringsbeleid. Wat het deel van de Gasunie betreft is het wel het ondersteunen van een onderhandelingspositie. Wat het andere deel betreft is het een verwachting. Nadat de Miljoenennota is verschenen, zijn er eigenlijk twee verschijnselen zichtbaar geworden.

Ten eerste is er de vaststelling dat het in de sector nog moeilijker gaat dan reeds werd verondersteld. Ik heb al op enkele andere problemen gewezen. Er is dan ook druk op de regering uitgeoefend – in de onderhandelingen zal dat ook zeker gebeuren ten opzichte van de Gasunie – waarbij werd gezegd: ho, ho, er zit misschien best wel iets in het verhaal van de structurele verhoging, maar op dit moment komt het ons buitengewoon slecht uit, gezien de slechte gang van zaken. Daar hebben verschillende afgevaardigden over gesproken. Het is altijd een kwestie van beleidsafweging en onderhandelingsposities of die argumentatie als zo klemmend wordt ervaren dat er meer tijd wordt genomen voor een structurele

aanpassing dan wel dat dit niet gebeurt. Dat zijn precies de onderhandelingen die nu gaande zijn. Het is ook precies wat op de overheid afgekomen is om haar oordeel bij te stellen, voor zover zij toeziet op de onderhandelingen, opmerkingen maakt en oordelen geeft.

Er is een tweede ontwikkeling rondom de gasprijzen, sinds het uitbrengen van de Miljoenennota. Die ontwikkeling is pas later zichtbaar geworden. Ik situeer deze ontwikkeling even in november, december 1993. Het was kennelijk door de geachte afgevaardigde de heer Wolters en zijn fractievoorzitter al onderkend bij de algemene politieke beschouwingen. De heer Wolters heeft er zojuist aan herinnerd. De ontwikkeling van de olieprijs zelf, anders dan in de Miljoenennota, is met name dit voorjaar – januari – duidelijk zichtbaar geworden. Daardoor zitten wij nu in de toch wat curieuze situatie dat een debat begonnen is over de vraag of deze sector de structurele aanpassing wel kan hebben, terwijl wij er nu van moeten uitgaan dat het debat eigenlijk meer gaat over de vraag hoeveel de prijzen omlaag gaan. Dat geeft natuurlijk weer zorgen bij degenen die met name naar de energiebesparingskant kijken.

Maar goed, wat dat betreft heb ik net het nodige over de technologische mogelijkheden opgemerkt. Anders gezegd, het gesprek en de onderhandeling over die structurele aanpassing hebben als het ware twee tegenstrijdige factoren meegekregen.

1. De sector gaat slechter, respectievelijk nog slechter dan te voorzien was bij de behandeling van de Miljoenennota.
2. Los van het regeringsbeleid, is er sprake van een feitelijke ontwikkeling van de energieprijzen die met een zekere technische vertraging de mogelijkheid in zich herbergt om zelfs tot enige verlaging van die prijzen te komen. Dat is niet het gevolg van beleid maar het is de uitkomst van een oud contract.

U begrijpt hoe moeilijk het dan is om te speculeren over de uitkomst. Formeel mag ik dat niet want het betreft onderhandelingen waar anderen mee bezig zijn. Maar praktisch is het ook heel moeilijk om een goede taxatie te maken over de wijze waarop die tegenstrijdige

factoren op dat gesprek zullen inwerken. Het leek mij goed om dit in extenso uit te leggen omdat er nogal wat vragen over de inhoud zijn geweest en omdat ik, als voorzitter van dat overleg, bij de inhoud betrokken ben geraakt.

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Voorzitter! Kennelijk worstelt de minister die over de energiebesparing gaat, veel minder met dat dilemma. Hij zei rechtuit, dat als we die energieprijzen niet op dit moment verhogen, wij de meerjaren-doelstelling voor de energiebesparing niet zullen halen. Uit de krant heb ik begrepen dat de minister-president toen gezegd heeft dat die minister daar in feite niet over gaat. Zou de minister-president daar inhoudelijk iets meer over kunnen zeggen? Heeft die betreffende minister daar ongelijk in of heeft hij alleen maar voor zijn beurt gesproken?

Minister **Lubbers**: Ik denk dat een stijging van de energieprijzen de besparingsdoelstelling makkelijker maakt en dat een daling van de energieprijzen dat moeilijker maakt. In zoverre heeft de minister gelijk. Ik voeg er wel het volgende aan toe. De afspraken die eerder met de glastuinbouw zijn gemaakt, zoals ook met andere doelgroepen, scharnieren ook voor een belangrijk deel met de energiebesparing. Er is nog een tweede relatie. Het effect van de energiebesparingsmaatregel, waarbij je altijd de techniek nodig hebt omdat het anders in de prijs wegloopt – en dan is er niets gebeurd – kun je natuurlijk minder goed uitrekenen in de mate waarin zich die prijsontwikkelingen voordoen. Er is wel een relatie maar ik wil toch mijn zienswijze beklemtonen dat ook de geschiedenis leert dat veel van wat er op het energiegebied gebeurt, niet verklaarbaar is uit de prijsontwikkeling. Ik kan dat als volgt uitleggen maar dan voer ik ook de oude vakman, de oud-minister van Economische Zaken, sprekend op. Als je nu in de kranten leest dat de energieprijzen op een historisch laag niveau zijn, dan mag je niet concluderen dat wij in reële termen terug zijn op het prijsniveau van bijvoorbeeld 1977. Voor mij staat vast dat de produktie op dit moment, vanwege de techniek, veel zuiniger plaatsvindt dan in 1977. Je zou immers tot heel andere uitkomsten

komen, indien dit alleen door de prijsrelatie wordt veroorzaakt. Ik relatieveer meteen mijn eigen stelling met de opmerking dat in het algemeen het toepassen van nieuwe technische mogelijkheden in een versnelling komt: ze zijn er naarmate de prijzen weer stijgen. Nu komt er iets interessants. De huidige lage energieprijzen worden veel dramatischer als je ze vertaalt in een lange-termijnperspectief. Ik ga er nu maar van uit dat ze verder op dit niveau blijven. Als de ondernemer ervan uitgaat dat hij nu geld bespaart of een kleiner verlies heeft terwijl iedereen over vier jaar verwacht dat de energieprijzen op een hoger prijspeil komen – ik verwijs naar de middellange-termijnramingen van het CPB die publiekelijk bekend zijn – dan zal hij waarschijnlijk wel doorgaan met de investeringen, mits het geld daarvoor beschikbaar is en de rentabiliteit het mogelijk maakt. Tot zover mijn nadere toelichting op dat punt; niet alleen de prijzen maar ook de prijsverwachting spelen daarbij een rol.

Ik neem hierbij iets mee wat vrij macaber is. Ik moet dit toch doen, omdat de heer Van Middelkoop en anderen er vragen over gesteld hebben. Het is mogelijk dat de situatie in de sector zo ernstig is dat je met elkaar moet praten over niet een koude, maar een warme sanering. Moet er vooral vanuit een sociale invalshoek misschien een begeleidend programma zijn om waar het echt niet meer te doen is en de cijfers te veel in het rood raken, sociale misère te voorkomen? Dit lijkt mij de invalshoek. Een materieel bijeffect is dat dit kan resulteren in een zekere mindere groei of zelfs een zekere krimp, tenzij bedrijven weer door anderen opgekocht worden. Ik verwacht dat het aantal vierkante meters beglaasd in Nederland door de huidige grote problemen in de glastuinbouw na een remweg niet meer stevig zal toenemen, maar misschien zelfs in zekere zin zal krimpen. Wij kunnen dit met elkaar jammer vinden, omdat het een mooi vak is, maar misschien is het wel onvermijdelijk, niet in grote mate, maar wel in zekere mate, omdat ook andere factoren het niet wel doenbaar maken om een bedrijf voort te zetten. Dit heeft natuurlijk ook een effect op de ontwikkeling van het volume van het verbruik. Dit hoeft niet per se omhoog te gaan.

Het verbruik hangt dus af van de technologie en de groei van de sector, die hoe dan ook een moeilijke tijd doormaakt.

Het is misschien goed om te zeggen dat ik dit zelf op de agenda van het overleg met het Landbouwschap over de glastuinbouw heb gezet: is het niet goed dat wij behalve over de blokjes die ik net besprak, over Lozingenbesluit, energiebesparing en energieprijzen, eens met elkaar spreken over de vraag of er iets nodig is ter begeleiding van krimp?

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Ik dank de minister-president daarvoor. Hij deed dit in een welwillende bespreking van een gedachte die ik heb geuit. Mag ik begrijpen dat er nog niets als conclusie is geformuleerd? Laat ik het nog voorzichtiger formuleren: is er een moment afgesproken waarop ook op dit punt misschien conclusies moeten worden getrokken? Ik vraag dit niet zonder reden. Ik heb gehoord dat 1994 echt een fataal jaar voor de glastuinbouw dreigt te worden.

Minister **Lubbers**: Deze vraag stelt u terecht. Ik zal bij het Landbouwschap en de minister natrekken wanneer het vervolgesprek zal zijn, waarin wij de verschillende touwtjes van de deeldossiers aan elkaar proberen te knopen.

Het leek mij goed dat ik wat uitvoerig op de inhoudelijke zaak inging, omdat deze gewoon belangrijk is. Vervolgens kom ik op het formele punt en de amice-brief. Mij is gevraagd om deze toe te lichten.

Aan iedere toevoeging aan de beschrijving van het probleem, waartoe de minister natuurlijk gerechtigd, zo niet verplicht was, kan terecht de kwalificatie gegeven worden, overbodig te zijn. Dit is hier niet weersproken. Wat overbodig is, kan sowieso beter niet gebeuren, omdat het overkill kan zijn, een verkeerde uitwerking kan zijn of een vertekend beeld kan geven.

Ik dank de heer Van Ojik voor zijn eerlijke opmerking dat mensen mensen blijven. Als zij iets voorstellen of doen, hebben zij vaak deelbelangen in het hoofd. Het wordt echter heel ongelukkig wanneer er een vertekend beeld ontstaat. Dit is ook gebleken, toen er gebeurde wat niet had mogen gebeuren, namelijk dat een passage uit een vertrouwelijk

stuk dat in intern beraad een rol speelt, naar buiten kwam. Hierdoor is een vertekend beeld ontstaan, doordat het leek te gaan om louter belangen die juist niet opgevoerd zouden moeten worden, louter partijbelangen; ik overdrijf nu misschien enigszins. Een toevoeging die overbodig en niet juist is, geeft hier dus een vertekend beeld, dat door het morele aspect de politiek in ongunstige zin belast.

Dit is onjuist. Hierbij had ik het kunnen laten, maar de vraag is waarin het onjuiste zit. Door die vertekening van het hoofddaccent ontstaat het beeld dat de argumenten hier niet gegroepeerd worden door de dienaar van de Kroon, de minister, maar dat hij tegelijkertijd als het ware de andere jas aan zou hebben. Nu weet iedereen dat ministers voortkomen uit politieke partijen, maar iedereen weet ook dat verondersteld wordt dat die jas even aan de kapstok wordt gehangen, zodra de minister zijn functie gaat uitoefenen en met zijn collega's in gesprek gaat over een afweging van verschillende aspecten in een bestuurlijke situatie.

De toelichting die ik hiermee wil geven op het gebruik van de term "een vertekend beeld" die in de amice-brief wordt gebruikt en de kwalificatie daaraan gegeven, komt overigens rechtstreeks uit de toelichting op de Wet openbaarheid van bestuur (WOB). Het wordt daar gebruikt als argument om stukken van intern beraad niet te publiceren of vrij te geven. Als de publikatie van een dergelijke stuk, een gespreksnotitie, een brief of wat ook, het risico of de waarschijnlijkheid in zich herbergt dat daardoor "een vertekend beeld gaat ontstaan" (zo luidt het in de toelichting op de WOB), dan gebeurt het niet.

Dan zou je je kunnen afvragen wat er voor bezwaar tegen is dat er een vertekend beeld ontstaat. Want dat kan toch door aanvullende berichtgeving wat worden bijgestuurd en gecorrigeerd. Dus waarom zou je niet publiceren? Want dan voeg je er iets aan toe en dan is het vertekende beeld weer gecorrigeerd. Nu is er door knappe mensen heel lang over nagedacht en daarom staat in de toelichting op de WOB dat het toch een goed argument is om het niet te doen, omdat de kracht van zo'n vertekend beeld stevig kan zijn. Hier zie je een klassiek voorbeeld daarvan: een toevoeging in een brief

die overbodig is, krijgt de duiding alsof dat de hoofdzak zou zijn. Dat is een zeer vertekend beeld, wat het aanzien van de politiek schaadt, dat de pretentie heeft dat het hier gaat om dienaars van de Kroon. Daarom worden vaak stukken uit een voorbereidingsfase, bijvoorbeeld gespreksaantekeningen, ook hierop gezeefd in het kader van de WOB met de bedoeling niet te publiceren. Daarom heb ik de uiteenzetting nu eens laten lopen over het begrip "een vertekend beeld".

Mij is gevraagd of dat de politiek-morele notie heeft. Mijn antwoord is: ja, met verontschuldigingen aan mensen die wat opgeschrikt zijn door die term "overbodig en staatsrechtelijk niet juist". Want er zijn toch wat mensen opgeschrikt geraakt. Ik heb inderdaad als voorzitter van de raad de neiging om in die zaken in te grijpen. Ik heb het wel eens eerder gedaan. Ik heb zelfs wel eens een botsing gehad met de huidige lijsttrekker van het CDA, de heer Brinkman, toen nog jong minister, hier achter de tafel gezeten, nog in het oude gebouw. Dat zijn dan van die momenten waarop de mensen dan zeggen: Die premier, die altijd van die aardige formuleringen gebruikt, legt hier ineens zo'n harde pepernoot op tafel. Hoe komt dat? Dat komt doordat ik denk dat je zo nu en dan ineens moet ingrijpen. Dat heb ik ook tegen de collega gezegd en hij was het er ook volstrekt mee eens. Ik heb hem gevraagd: is het niet beter om te zeggen dat die gewoon niet juist is, dat dit een vertekend beeld oplevert, wat de positie van de Kroon kan aantasten en daarmee bij de kwalificatie "staatsrechtelijk niet juist" komt? Goed, daar kunnen wij dan over discussiëren.

Mij was gevraagd een toelichting te geven op de aspecten hiervan. Ik vind dat je zo nu en dan een streep moet zetten. Je moet dan niet gaan zeggen dat de kranten het verkeerd hebben begrepen, of dat het maar een klein elementje is dat onbelangrijk is. Je moet dan ook niet volstaan met het woord "overbodig". Ik vind dat je dan beter even met elkaar de lijn kan trekken. Ik geloof echt dat dat beter is.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! De vraag is of de minister-president met het begrip "een vertekend beeld" recht doet aan de situatie. Ik meen van niet. Ik meen...

De **voorzitter**: Mag ik u onderbreken? U hebt geen termijn. Er is een tweede termijn met spreektijdbeperking. Als u een vraag wilt stellen of een opmerking wilt maken, kan dat altijd. Maar een interruptie is niet bedoeld om een termijn te houden.

De heer **Tommel** (D66): Nee, dat was ik ook niet van plan, voorzitter!

De **voorzitter**: Uw inleiding had wel het karakter ervan.

De heer **Tommel** (D66): Ik zal proberen geen verdere aanleiding tot misverstanden te geven.

Als de brief een lange brief was geweest of een dikke nota, met een uitvoerige beschrijving van de problemen in de glastuinbouw, met aan het eind een korte zin over de electorale aspecten, en die zin zou eruit gelicht zijn, dan zou ik de minister-president kunnen volgen in zijn redenatie dat daardoor een vertekend beeld ontstaat. Nu lag de situatie anders. Het was geen uitvoerige beschrijvende brief van de situatie in de glastuinbouw. Het was een heel kort verhaal. Zo lees ik tenminste de brief, hoewel ik hem niet ken, maar de minister-president weet het. Het ging niet over wat er allemaal op het spel stond en wat er allemaal onder lag. Hij was bijvoorbeeld ook niet gericht aan de minister van VROM. De brief had niet de intentie om een beeld en volledig beeld te geven van het perspectief van de glastuinbouw. Het was een heel kort briefje met als kernpunt het electorale aspect. Als de minister-president zegt dat het een vertekening gaf van de situatie, is mijn antwoord dat de minister-president daarmee in feite bagatelliseert wat er aan de hand was.

Minister **Lubbers**: Het is eigenlijk heel boeiend. Toen ik hierheen ging, dacht ik dat ik op mijn kop zou krijgen van enkele geachte afgevaardigden omdat ik zo'n stevige uitdrukking had gebruikt. Nu ik die uitdrukking toelicht, ben ik ineens weer aan het bagatelliseren. Het is kennelijk een heel smal padje. Om alle misverstanden weg te nemen, reeds vorig najaar was ik zelf stevig betrokken – niet alleen via collega Bukman, maar ook via collega Kok, die natuurlijk wat andere belangen heeft, en via de minister van Economische Zaken – bij de vraag,

hoe wij met betrekking tot de geleidelijke structurele aanpassing van gasprijzen omgaan met de wezenlijk veranderende situatie in het economisch beeld. U kent de desbetreffende uitgangspunten in de Miljoenennota. Welke consequenties moeten wij daaraan verbinden? Moeten wij die besprekingen maar op zijn beloop laten? Wijst een en ander zichzelf wel vanwege de tegendruk van de betrokken branche, enzovoorts, enzovoorts? Het is niet zo dat vanuit de invalshoek van een klein amice-briefje hier de zaak ineens zichtbaar was. Welnee, het was een heel bekende zaak. De heer Blauw heeft dat duidelijk uiteengezet. Het sprak over de grote problemen in de hele sector en in de glastuinbouw. Het is niet hiermee begonnen. Welnee, het is een zijlicht. Ik herhaal, dat het overbodig was en dat het, als je het geïsoleerd gaat bekijken, inderdaad gaat leiden tot een vertekend beeld. Het is het hele verhaal dat ik zojuist gehouden heb.

De heer **Tommel** (D66): Ik bestrijd niet dat er meer overleg over de situatie in de glastuinbouw geweest is. De minister-president spreekt niet voor niets over de WOB. Die gaat altijd over een document. Het gaat nu over dit document. Dit document sprak niet over de hele situatie in de glastuinbouw in brede zin, maar over het electorale aspect van het verhogen van de gasprijzen.

Minister **Lubbers**: Nu zijn natuurlijk mijn handen gebonden. Ik heb aan de hand van de WOB uiteengezet, waarom stukken van intern beraad niet gepubliceerd moeten worden. U moet op mijn woord afgaan. Ik zeg u dat het overgrote deel van de brief ging over inhoudelijke argumenten die wel allemaal to the point waren. Het electorale aspect is een toevoeging in die brief die er niet in thuishoorde. Het is echter niet zo, dat die brief daaruit bestond. Dat is een groot misverstand. Zo is het dus niet.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): De minister-president prikkelt mij een beetje door zijn beroep op de WOB. Als een journalist komt vragen naar die brief, denk ik dat een beroep op de WOB terecht zou zijn. Het verhindert naar mijn overtuiging echter het kabinet niet, die brief eventueel ter kennisneming over te leggen aan de Kamer of aan een aantal geïnteresseerde commissies.

Is de minister-president daartoe bereid, daar de WOB dit naar mijn gevoel niet verbiedt?

Minister **Lubbers**: Dat is een tweede afweging. Ik ben blij dat de geachte afgevaardigde met mij onderkent, dat hier het beroep op de WOB hout snijdt. Wij hebben eerder in dit huis besproken, dat los daarvan de vraag beoordeeld moet worden, waartoe de inlichtingenplicht ex Grondwet gebiedt. Mijn opvatting is dat die inlichtingenplicht niet daartoe gebiedt. Ik moet echter erkennen dat het laatste woord daarvoor bij de Kamer ligt. Als uw geachte afgevaardigde, mijnheer de voorzitter, slapeloze nachten krijgen omdat zij zeggen: potverdikkie, wij kunnen onze parlementaire controleplicht daarop niet uitoefenen als wij dit document in zijn geheel niet gelezen hebben, en de Kamer spreekt dat in meerderheid uit, denk ik dat de brief vertrouwelijk komt te liggen. Ik hengel daar niet naar. Ik zie daarvan ook niet zozeer de noodzaak in. Het concrete antwoord is hier – dat ben ik met de geachte afgevaardigde eens – dat er een onderscheid te maken is tussen de WOB en de inlichtingenplicht van de Kamer. Wie bepaalt de inlichtingenplicht aan de Kamer? Dat is op de eerste plaats de Kamer zelf. Dan kan de regering zeggen: we verschaffen de gevraagde inlichtingen niet; desnoods treden we af. De regering kan vinden dat een staatsbelang in het geding is en dat daardoor de gevraagde inlichtingen niet verstrekt kunnen worden. Dat staatsbelang is nu niet in het geding. Nu is alleen het belang van de glastuinbouw in het geding. Dat gegeven werkt als het ware in de goede richting. Ik vind het echter geen goede gewoonte om stukken voor het intern beraad ter vertrouwelijke kennisname aan de Kamer toe te zenden. Indien de meerderheid van de Kamer in een concreet geval het verlangen om inlichtingenverstrekking op een bepaald punt uitspreekt, zal er een vertrouwelijke brief komen. Uiteraard gebeurt dat, want dit is onze plicht.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Er is geen meerderheid van de Kamer nodig om vertrouwelijke informatie te kunnen vragen. Een dergelijk verzoek heeft ook helemaal niets met onze nachtrust te maken. De minister-president suggereerde dat dit het

geval zou zijn. Ik vraag hem daarom die brief ter vertrouwelijke kennisname aan de Commissies voor economische zaken en landbouw, natuurbeheer en visserij te zenden. Een dergelijk verzoek heb ik in eerste termijn niet gedaan, maar deze uitleg prikkelt mij wel zo om dat toch te doen. Daarom: graag die brief.

Minister Lubbers: Het antwoord is heel formeel. Dat meen ik ook. Een ieder heeft op dit punt zijn eigen verantwoordelijkheid en ik vind het geen goede gewoonte om wanneer een lid van de Kamer deze vraag stelt, daarop "ja" te zeggen. Die weg zou ik niet graag opgaan. Als de Kamer hier echter om vraagt, zal ik geen "neen" zeggen. Dit is naar mijn mening de correcte gang van zaken.

De heer Van Middelkoop (GPV): Ik meen van niet. Het inlichtingenrecht is individueel van aard: het komt het individuele kamerlid toe. U kunt zich beroepen op het belang van de Staat en als u dat niet doet, zult u een weg moeten vinden om de Kamer te informeren. In dit geval mag u dat wat mij betreft vertrouwelijk doen. Misschien is het nu wat formeel gesteld, maar naar mijn mening is dit, constitutioneel gezien, de juiste weg.

Minister Lubbers: Maar ik verwacht wel, dat de Kamer de opvattingen van een lid toetst en dat zij nagaat of die een doel dienen of niet. Misschien zegt u: die toetsing wil ik niet.

De heer Van Middelkoop (GPV): Wilt u die toetsing uitlokken? Ik verwacht dat mijn opvatting niet wordt weersproken.

Minister Lubbers: Wat wil ik uitlokken? Een minister brengt hier de zakelijke argumenten die hij heeft in het kader van het beleid van zijn portefeuille onder de aandacht van een collega. Dat is geen probleem en de Kamer zal dit legitiem vinden. Daarnaast is er een element dat niet in een dergelijke brief thuishoort, maar over dat element wordt er wel gepubliceerd. Dan vraag ik mij af welke additionele informatie er nog te geven zou zijn los van de vraag van de geachte afgevaardigde de heer Tommel. Hij vroeg: staan in dezelfde brief ook zakelijke argumenten? Op die vraag zeg ik "ja". Misschien zegt de Kamer: wij willen

de regering op dat punt controleren en nagaan of dat wel zo is. Dan houdt het een keer op. Zoiets is dan alleen te controleren aan de hand van de hele brief. Zo is het toch!?

De heer Van Middelkoop (GPV): Een ik verzoek u ervan uit te gaan, dat de gehele Kamer dat wil controleren tenzij in tweede termijn de meerderheid van de Tweede Kamer er blijkt van geeft dat zij dat niet wil. Zullen wij tot deze slotconclusie komen?

Minister Lubbers: Ik doe niet aan punaisepoetserij. In tweede termijn zal wel blijken wat de situatie is.

De heer Blauw (VVD): Voorzitter! De minister-president heeft zich zeer verdiept in de problematiek van de glastuinbouw. Terecht, want de glastuinbouw is een van de sectoren waarin de problemen ontzettend groot, zelfs torenhoog zijn. Hij heeft gezegd: na het generaal debat in het Torentje hebben wij doelgroepenoverleg met de vertegenwoordigers van het landbouwbedrijfsleven gehad. Met welke sectoren pleegt hij op dit moment nog meer overleg?

Minister Lubbers: Op dit moment pleeg ik niet met andere sectoren overleg. Aan het Landbouwschap heb ik een meer algemene toezegging gedaan. Op een aantal punten hebben wij conclusies getrokken. In bepaalde sectoren en in bepaalde gevallen kunnen zich vragen voordoen die het nodig maken dat wij weer met elkaar aan tafel gaan zitten. Ik zeg niet dat wij het overleg voort moeten zetten. Wij hanteren dus een "open agenda", maar wij hebben op het ogenblik geen concrete afspraken gemaakt.

De heer Van Ojik (Groen Links): Voorzitter! Het lijkt erop, dat de minister-president nu zegt: doordat een vertekend beeld ontstaat, wordt schade berokkend aan het aanzien van de dienaar van de Staat. Is het echter niet veeleer anders? Laten wij de dingen bij hun naam noemen. Moeten wij niet zeggen: het feit dat zo'n brief geschreven is, berokkent schade aan het aanzien van de dienaar van de Staat? Dat gebeurt toch niet doordat daarover, wellicht achteraf, een vertekend beeld ontstaat. Volgens de minister-president is er namelijk sprake van een vertekend beeld.

Minister Lubbers: Door een dergelijke brief ontstaat zoiets. In dit verband zijn er tal van voorbeelden te geven. Natuurlijk zal een vergelijking met een voorbeeld snel mank gaan, maar ik wil nu toch een actueel voorbeeld geven. Hierbij gaat het ook om het invoelvermogen van de Kamer.

Na het overlijden van mevrouw Dales sprak ik met de vice-premier over de opvolging. Toen waren wij beiden natuurlijk op zoek naar de beste man voor deze post. Ik vind dat de huidige minister Van Thijn voldoet aan die kwalificatie. Bij de keus was er echter een afweging. Ik heb destijds natuurlijk niet aan de collega gevraagd: hoe waardeert u deze keus nu vanuit de optiek van je eigen partij, want voor je eigen partij is het toch niet onbelangrijk wie deze functie krijgt? Toch sluit ik niet uit dat ik dat type vragen in mijn periode als minister-president wel eens gesteld heb. Maar ik meen dat ik nooit een dergelijke brief heb geschreven. Een argument dat in zekere mate meegewogen kan worden – ik citeer de heer Van Ojik in zijn eerste termijn – kan al snel verworden tot: om die reden is dat waarschijnlijk gebeurd. Dat zie je dan ook. Op het moment dat iets dat je meeweegt in een brief een plaats gaat vinden, ga je een hellend pad op, omdat iets dat beheerst moet worden door het algemeen belang al snel de geur kan krijgen mee beïnvloed te zijn door partijpolitieke overwegingen. Daarom kun je de instrumenten waarvan je je bedient om opvattingen uit te dragen en de risico's die je daarmee neemt niet helemaal uit elkaar houden.

Het is vanmiddag door de geachte afgevaardigde de heer Huys heel treffend gezegd: het spoot niet met de mores. Die mores zijn er niet voor niets. Als je je niet aan de mores houdt, dan gaat het vak een beetje verflodderen. Wij, dienaren van de Kroon, moeten dan ook proberen ons aan die mores te houden. Dit was buiten die mores. Daarom hebben wij gezegd dat het niet juist is.

□

Minister Bukman: Mijnheer de voorzitter! Ik wil een paar aanvullende opmerkingen maken. De minister-president heeft de meeste punten behandeld en de meeste vragen beantwoord.

Ik wil toch nog eens helder stellen dat mijn brief, waarvan een deel is gepubliceerd, niet is ingegeven door partijpolitieke overwegingen – dat is de kwestie van de vertekening achteraf – maar door de situatie in de glastuinbouw. De markt laat het afweten voor bepaalde producten. De internationale concurrentie voor bepaalde producten groeit. Er worden investeringen van de glastuinbouw verlangd in verband met het milieu, of dat nu is in verband met het oppervlaktewater, met de gewasbescherming of met de lichtuitstraling, enzovoort. Voor de energiebesparing is men zelf de verlichting aangegaan om daarvoor op vrijwillige basis een aardgasprijsverhoging te accepteren: 0,7 cent per kubieke meter, maar wel f 3000 per bedrijf. Dit alles bij elkaar heeft een heel negatieve invloed gehad op de positie van de groenteteelt onder glas in het bijzonder met uitstralingseffecten naar toeleveringsbedrijven, enzovoort. Alles bij elkaar gaat het om een bedrijfstak waar 100.000 mensen werk vinden en waar groenteteeltbedrijven op het ogenblik een ontsparring hebben van meer dan een halve ton per jaar. Tegen die achtergrond heb ik gezegd en geschreven aan collega Andriessen: neem dat in acht, dat is een relevante factor. Ik zeg dit nog eens in alle helderheid, omdat ik de vertekening betreur dat ik achter partijpolitieke zaken aan ben gaan jagen, dat dit goed uitkwam en dat het in elkaar paste.

De heer **Blauw** (VVD): Dat electorale aspect heeft u in de brief ook niet genoemd tegenover de minister van Economische Zaken. U heeft gewoon objectief de probleemstelling in de sector geanalyseerd.

Minister **Bukman**: Ik heb nergens ontkend dat de Volkskrant juist heeft geciteerd. Maar ik zeg in navolging van hetgeen de minister-president heeft gezegd: waar ging het om in die brief, waar startte die brief mee en welke dingen zijn er aangesneden? Het gaat om de dingen die ik zoëven heb genoemd.

De heer **Blauw** (VVD): Wat is objectief gereedeneerd het principiële verschil tussen de problemen in de glastuinbouw, in de intensieve veehouderij, in de akkerbouw en in de champignoneteelt?

Minister **Bukman**: Er is geen principieel verschil, maar wel een heel praktisch verschil. De eerste sector heeft te maken met een gasprijsbeleid, terwijl dat in de andere sectoren in veel mindere mate het geval is.

De heer **Blauw** (VVD): Het gaat dan om een gasprijsbeleid dat in hoofdlijnen buiten het kabinet tot stand komt, waaraan u om electorale redenen toch sturing heeft willen geven. U heeft in uw prioriteitenstelling gekozen voor de glastuinbouw. De andere sectoren heeft u even op de plank gezet.

Minister **Bukman**: Daar is absoluut geen sprake van! Ik vind deze door de heer Blauw opgevoerde vertekening van het beeld ook nauwelijks acceptabel. Ik distantieer mij daar verre van. In oktober hebben wij voor alle sectoren een pakket maatregelen vastgesteld. In eerste termijn heeft de heer Blauw ook daarvan een zeer gruwelijke vertekening gegeven door te zeggen dat het om een additioneel bedrag van 18 mln. op de landbouw-begroting ging. Het gaat echter om een pakket van 250 mln. waarvoor andere departementen ook een bijdrage leveren. Daarmee wordt duidelijk gemaakt dat de situatie in de agrarische sector geen exclusieve zaak is van de minister van LNV, maar een zaak die het hele kabinet regardeert. In die zin heb ik een brief geschreven aan de collega van Economische Zaken, die de eerste verantwoordelijkheid heeft voor het energiebeleid, om hem daarbij een suggestie te doen, wetende dat hij niet onderhandelt, dat ik niet onderhandel en dat het kabinet niet onderhandelt. De minister van Economische Zaken heeft echter wel de uiteindelijke goedkeuringsbevoegdheid als er eenmaal een onderhandelingsresultaat is bereikt. Dat is de situatie.

De heer **Blauw** (VVD): Dat is correct. Bij de landbouw-begroting hebben wij de algemene landbouwpolitiek en de algemene misère in deze sector in Nederland behandeld. U heeft gemeend om daarop in de breedte een correctiescenario te moeten toepassen, deels gefinancierd via een aantal interne verschuivingen, deels vanuit SZW met het "pleistermateriaal" (BF en BZ). Exogeen gaat het evenwel om niet

meer dan vijf keer 18 mln., zoals uit de aan ons verstrekte gegevens blijkt. Daarenboven bent u van mening geweest dat er voor de tuinbouw iets extra's moest gebeuren. Ik vraag nu simpelweg aan u, op basis van welk mechanisme u die selectie heeft gemaakt, gelet op het feit dat u zelf heeft aangetoond dat ook andere sectoren op instorten staan.

Minister **Bukman**: Ik heb geen selectie gemaakt op grond van het feit dat de glastuinbouw mij nader aan het hart zou liggen dan andere sectoren, zoals u een beetje suggereert. Ik mag u erop attenderen dat wij maatregelen hebben vastgesteld voor een aantal akkerbouwbedrijven in het noorden van het land, die tengevolge van overvloedige regenval schade hadden geleden.

De heer **Blauw** (VVD): Tja...

Minister **Bukman**: U mag daarover lachen. Maar als u mij dit soort dingen aanwrijft – dat karakter krijgt het nu een beetje – dan mag ik mijn opvatting daar tegenover stellen.

De heer **Blauw** (VVD): U mag best uw opvatting daar tegenover stellen. Maar u doet het probleem geen recht door er emotioneel en suggestief op te reageren. Ik heb niet gesuggereerd dat u de voorkeur geeft aan de glastuinbouw. Ik stel slechts vast dat u nu, bovenop uw algemene beleid, iets extra's wilt doen voor de glastuinbouw en ik vraag u, waarom u die keuze heeft gemaakt. Er zijn immers nog meer sectoren in nood. En dan haalt u ineens de regen uit noord-Nederland erbij. Zo lust ik er nog twaalf!

Minister **Bukman**: Voor zover ik er emotioneel op reageer, maak ik daarvoor niet mijn excuses. Bovendien herhaal ik dat wij een breed pakket maatregelen hebben genomen voor alle sectoren. Zowel in Brussel als hier is op dit moment een aantal zaken aan de orde dat expliciet voor de glastuinbouw van grote betekenis is. Ik noem de Wet verontreiniging oppervlaktewateren c.q. het Lozingenbesluit, dat nu aan de orde is. Ik noem voorts de aardgasprijzen; de onderhandelingen over een nieuw contract zijn nu aan de orde. Verder noem ik het referentieprijzenstelsel in verband

De heer Van Ojik (Groen Links)

met de import van Marokkaanse tomaten, dat ook nu aan de orde is. Mijn selectie vloeit dus voort uit het feit dat er nu bepaalde zaken voor de tuinbouwsector aan de orde zijn. Mochten er op een ander moment andere zaken voor andere sectoren spelen, dan komen die ook aan de orde.

De heer Van Middelkoop legde een relatie tussen investeringen in de tuinbouw en de gasprijen. Het is evident: als de gasprijen met één cent per kubieke meter stijgt voor de glastuinbouw, dan betekent dat een extra kostenpost van f 4000. Gegeven het prijsvormingssysteem kan deze niet worden doorberekend. Die extra kostenpost gaat dus af van de investeringsmogelijkheid. Elke kostenverhoging in de tuinbouw die niet doorberekend kan worden, beperkt de investeringsmogelijkheid, ook voor bedrijven waar door algemeen beleid op milieugebied extra investeringen nodig zijn.

De heer Van Middelkoop heeft verder gevraagd of er lichtpunten zijn. Ja zeker, er zijn lichtpunten. De heer Van Middelkoop vroeg expliciet naar de in het kader van de GATT tot stand gekomen overeenkomst. Als ik daar in verband met de Nederlandse agrarische sector naar kijk, dan denk ik dat die primair voor sectoren als de tuinbouw extra mogelijkheden biedt. Deze sectoren zijn het namelijk

gewend om zonder bescherming op een vrije markt te opereren.

De heer Van Middelkoop heeft ook gevraagd of er aanzetten zijn voor een nieuw beleid in het kader van het referentieprijzenstelsel voor de import van tomaten. Dat is inderdaad het geval. Er ligt een voorstel van de Europese Commissie op tafel om vanaf 1 juli volgend jaar – dat is het moment, waarop een aantal GATT-regelingen in werking treden – een aangepast referentieprijzenstelsel in te voeren. De Europese Commissie heeft zich ertoe verplicht om tot die tijd de importen heel nauwkeurig te volgen. Als er sprake is van marktverstoring, gaat zij daar met de Marokkaanse autoriteiten over onderhandelen. Als dat geen effect mocht hebben, zal de Commissie de mogelijkheid van vrijwaringsmaatregelen overwegen. Brussel is ter zake dus zeer alert. Ik vind dat juist. Wij hebben daar ook op aangedrongen.

Mijnheer de voorzitter! Ik ben eigenlijk al in discussie geweest over de punten die centraal hebben gestaan in de interventie van de heer Blauw. Ik geloof dan ook dat ik kan zeggen dat ik aan het einde ben van mijn deel van de beantwoording van de vragen.

De heer **Blauw** (VVD): Voorzitter! Eén vraag is nog niet beantwoord. Ik wil deze even herhalen. In het

schriftelijke antwoord sprak de minister in meervoud, waar het bewindslieden betrof. Aan wie heeft hij dit briefje nog meer gestuurd?

Minister **Bukman**: Het is een brief geweest aan collega Andriessen.

De heer **Blauw** (VVD): Er zijn geen afschriften gestuurd aan de minister van Sociale Zaken en de minister-president? Ons hebben namelijk dergelijke berichten bereikt. Is er later niet nog een vierde exemplaar gestuurd aan de minister van Financiën met een toelichting daarop?

Minister **Bukman**: De minister-president zal hier nog even op antwoorden. Mijn brief is evenwel een brief geweest die ik verzonden heb naar de minister van Economische Zaken. Dat is mijn activiteit geweest.

De **voorzitter**: Naar mij blijkt, is er behoefte aan een tweede termijn. Ik bepaal de spreektijd op een derde van die in eerste termijn.

□

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Voorzitter! Ik dank de bewindslieden voor de beantwoording van de vragen. Ik wil hen vragen om in tweede termijn nog in te gaan op de vragen die ik heb gesteld over het uitlekken van de brief. Kort samengevat was de vraag: hoe is het toch mogelijk dat dat gebeurt?

Ik maak een paar opmerkingen over de inhoud van het debat. Er is gesproken over de zeer sombere vooruitzichten voor de glastuinbouw. Ik geloof niet dat daar in deze Kamer ook maar enig verschil van mening over bestaat. De vraag is natuurlijk wat je hieraan moet doen. Is het verlagen of het niet verhogen van de gasprijen het juiste instrument om aan die moeilijke situatie het hoofd te bieden? Ik wil graag nog eens als de mening van mijn fractie naar voren brengen dat dit niet de juiste weg is. Het is veel beter om als overheid andere dingen te doen, namelijk in de sfeer van kwaliteitsbewaking, arbeidskostenverlaging etcetera.

Het exposé van de minister-president over het verband tussen energiebesparing en gasprijen is zeer interessant. Hieraan kan in mijn korte spreektijd eigenlijk nauwelijks recht worden gedaan in een reactie. Hij

heeft zelf al gezegd dat de technologische verandering die hij in feite als tweede punt noemt, geen gegeven is. Energiebesparing is een functie van de prijsverwachting en de technologische verandering. Die verandering wordt op haar beurt mede bepaald door de hoogte van de prijs en het proces van economische en ecologische modernisering waarover collega Huys sprak. Dat kan dus door die prijsverhoging worden bevorderd.

Voorzitter! Ik ga nog heel kort in op de staatsrechtelijke kant. Ik moet eerlijk zeggen dat het accent in de beantwoording van de vragen door de bewindslieden naar mijn smaak iets te veel ligt op het vertekende beeld. Daardoor is het alsof de schade die is toegebracht aan het politieke bedrijf – dat hebben wij nu allemaal geconstateerd – voor een belangrijk deel zou zijn ontstaan door de vertekening van het beeld en niet door de heimelijkheid waarmee de operatie was omgeven. En dat mis ik een beetje in het antwoord van de bewindslieden. De brief is nu uitgelekt en daarom discussiëren wij erover, maar achteraf bezien is dat natuurlijk een belangrijk element geweest in het toebrengen van schade. Daardoor hangt er een bepaalde geur omheen. Collega Huys omschreef hem als "de geur van kiezersbedrog met voorbedachten rade".

Mijn fractie en ik hebben steeds op het standpunt gestaan dat de Kamer uiteindelijk een politiek oordeel moet uitspreken over de handelwijze van de minister in deze kwestie. Ik ben een in juridisch opzicht niet bijzonder geschoolde volksvertegenwoordiger en ik moet bekennen dat ik in eerste instantie dacht dat een bewindsman die staatsrechtelijk onjuist handelt, het parlement geen andere keuze laat dan hem heen te zenden. Sterker nog, ik dacht zelfs dat het een bewindsman die zijn misser toegeeft, zou sieren als hij die consequentie zelf zou trekken. Het is mij inmiddels echter wel duidelijk geworden dat de zwaarte van de staatsrechtelijke kwalificatie in feite vooral wordt bepaald door het politieke gewicht dat het parlement eraan toekent. Het staatsrecht wordt vooral in de praktijk geschreven. Dat heb ik mij laten uitleggen door mensen die daar verstand van hebben. Wij hebben steeds gezegd dat de Kamer dat oordeel uiteindelijk moet

uitspreken. Ik zal daartoe dan ook een motie aan de Kamer voorleggen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij met zijn argumentatie rond de voorgenomen gasprijsverhoging voor tuinders staatsrechtelijk niet juist gehandeld heeft;

spreekt als haar oordeel uit, dat een dergelijke handelwijze afkeurenswaardig is,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Van Ojik. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 1 (23596).

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Wat dient volgens de heer Van Ojik de consequentie van het aannemen van de motie te zijn?

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Stel dat er gebeurt wat collega Van Middelkoop veronderstelt: de motie wordt aangenomen. Als ik de minister zou zijn op wie die motie betrekking heeft en daaraan een conclusie zou moeten verbinden, zou ik van oordeel zijn dat ik na het aannemen van zo'n motie niet goed verder kan functioneren. De motie spreekt echter uit wat zij uitspreekt, namelijk afkeuring over de argumentatie van de minister in deze specifieke kwestie. Niet meer en niet minder. Dat lijkt mij een antwoord op de vraag van de heer Van Middelkoop, maar hij kijkt niet helemaal tevreden.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Ik wil even een verduidelijking, want het is niet niks wat hier wordt gezegd.

Een goede lezing van deze motie zou naar de overtuiging van de heer Van Ojik – hiervoor zijn geen geschreven regels – voor de minister moeten betekenen dat hij aftreedt.

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Het is niet zozeer een kwestie van overtuiging. De heer Van Middelkoop

vraagt aan mij wat de motie volgens mij moet betekenen. Hij zegt al dat daarvoor geen regels bestaan. Ik probeer mij te verplaatsen in de positie van de minister over wie deze motie gaat. Tegelijkertijd heb ik als mijn eigen standpunt naar voren gebracht, dat de motie niet vraagt om het aftreden van de minister. Als dat zo was, zou dat er in een bepaalde formulering staan. Met de motie wordt slechts afkeuring uitgesproken over het opereren van de minister in deze kwestie.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Dat de minister moet aftreden, staat er ook nooit. Meestal is dat verpakt. Daarom vraag ik het de heer Van Ojik.

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Als zoiets wordt beoogd, wordt er wellicht een andere formulering gehanteerd.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Het is toch iets serieuzer. Ik meen dat de heer Van Ojik het gewicht van de motie die hij nu indient, niet helemaal goed taxeert. Als de heer Van Ojik na deze voorgeschiedenis, na het antwoord van de minister-president en na dit debat, een motie met deze formulering indient en er is een meerderheid in de Kamer die deze motie steunt, dan is er een motie van wantrouwen. Als de heer Van Ojik dat wil – dat mag van mij, maar ik zou het "overdone" vinden, maar dat maakt niet uit – dan moet hij dat ook uitspreken. Dan weten wij waar wij aan toe zijn.

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Voorzitter! Misschien ben ik op dat punt niet helder geweest, maar volgens mij heb ik dat uitgesproken door te zeggen: als deze motie zou worden aangenomen, dan zou ik denken dat de minister van Landbouw daar zijn consequenties aan zou verbinden en niet langer zou kunnen functioneren. Dat heb ik in eerste instantie in antwoord op vragen van de heer Van Middelkoop gezegd. Dat lijkt mij helder.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter! De heer Van Ojik zegt nu: ik zou denken dat. Maar het gaat erom of hij ook vindt dat het moet. Daar zou ik klip en klaar een antwoord op willen horen. Dat is met "ja" of "nee" te beantwoorden.

Voorzitter

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Voorzitter! Ik wil hier iets uitgebreider dan met "ja" of "nee" op antwoorden. Ik heb gezegd dat ik vind dat de Kamer een oordeel moet uitspreken over het optreden van de minister. Dat is het eerste. Dat oordeel zou moeten luiden dat het optreden van de minister in dit geval afkeurenswaardig is. Daar vraagt de motie om. Dan is het in laatste instantie aan de minister om aan het aannemen van die motie zijn conclusie te verbinden. Het is niet aan mij om daar hier een antwoord op te geven.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Maar wat is dan de algemene visie van de heer Van Ojik op moties van afkeuring? Hoe ziet hij dat staatsrechtelijk?

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Ik heb geprobeerd die visie te formuleren door het volgende te zeggen: ik denk dat op het moment dat deze motie wordt aangenomen, de minister van LNV daar zijn conclusie aan zal moeten verbinden. In laatste instantie is dat een afweging die hij zelf maakt. Dat probeer ik hier te zeggen.

□

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik dank de minister-president en de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij voor de antwoorden die zij hebben gegeven op de vragen en voor de beschouwingen die zij daaraan hebben verbonden.

Wat mij uit het debat is bijgebleven, is de door beiden uitgesproken onduidelijkheid en eerlijke zorg over de problemen in de glastuinbouw. Ik onderken die problemen en ik waardeer die bezorgdheid. Ik denk alleen dat het middel dat de minister van Landbouw heeft aangegeven, namelijk zijn suggestie op het punt van de energieprijzen, niet echt het eerste en het beste middel is. Daarover kunnen wij echter op een ander moment een discussie voeren.

Ik denk dat de glastuinbouw in Nederland wel degelijk toekomst heeft als die milieuvriendelijk en energiezuinig is en als die kwaliteitsproducten levert die de markt ook vraagt. Als dat je criteria zijn, moet je je instrumenten daar ook op toesnijden. Op een later moment zullen wij zeker met elkaar in de gelegenheid zijn om te kijken wat

daarvoor het beste instrumentarium is. Dat staat buiten de beschouwing.

Ik ben de minister-president erkentelijk voor de toezegging dat er een brief zal komen over de totstandkoming van de gasprijzen in formele en feitelijke zin. Ik blijf met een probleem zitten. De minister-president kan mij daarbij helpen. Ik heb geconstateerd dat dit een heel duidelijke uitgljider is die openbaar is geworden. Mijn stelling was dat dit niet zo zwart/wit is. Wie zegt dat het maar een keer is gebeurd? Ik heb het beeld gebruikt van de inktzwarte minister Bukman versus alle lieblanke anderen. Daar is de minister-president niet op ingegaan. Ik zou het waarderen als het daarover wat meer wil zeggen, mede in het licht van de door collega Van Ojik ingediende motie. Als je zo'n motie indient, dan maakt het wel wat uit of er inderdaad sprake is van iets wat pikzwart is tegenover iets wat lieblank is dan wel dat er een ander palet aan kleuren aanwezig is. Misschien wil de minister-president daar nog op ingaan?

Mijn laatste opmerking gaat over de openbaarheid van de brief. De minister-president spreekt in zijn uiteenzetting over een vertekening. Mijn stelling is dat hij er zelf belang bij heeft dat die brief openbaar wordt gemaakt. Minister Bukman heeft daar zeker belang bij. Als er inderdaad sprake is van een uitvoerige brief over de hele situatie in de glastuinbouw met ook nog een electorale opmerking die niet kon, dan is er sprake van een vertekening en heeft de minister-president gelijk. Die duidelijkheid kan alleen maar komen als die brief er is. Ik steun dus het verzoek van collega Van Middelkoop. Het kabinet heeft er ook zelf belang bij. Ik roep het kabinet op, die brief al dan niet vertrouwelijk naar de Kamer te sturen.

□

De heer **Wolters** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Het lijkt mij vandaag niet het moment om uitgebreid op het gehele tuinbouwdossier – of nog breder: landbouwdossier – in te gaan en te spreken over gelegheidsarbeid, Lozingenbesluit en de gasprijzen in den brede. Ik heb in mijn eerste termijn wat uitgangspunten verwoord.

Ik beperk mij tot een tweetal woorden die ik in mijn bijdrage heb gebruikt: "overbodig" en "onjuist".

Over het woord "overbodig" waren wij het rap eens. Toen het over de woordcombinatie "staatsrechtelijk onjuist" ging, heb ik de minister-president in een tussenzin horen zeggen, dat wij het misschien gewoon bij het woord "onjuist" hadden kunnen laten. Nu ik de hele discussie van vanmiddag heb gehoord, is dat mijn eindconclusie.

In de door collega Van Ojik ingediende motie zie ik een motie van afkeuring. Hij vindt zelf ook dat de betrokken bewindsman er forse consequenties aan dient te verbinden. Voorzitter, mag ik u verzoeken deze motie daarom vandaag in stemming te brengen? Het is een goede gewoonte in dit huis om dit type moties snel in stemming te brengen.

□

De heer **Blauw** (VVD): Voorzitter! De fractie van de VVD zegt de minister-president en de minister van LNV graag dank voor de uitgebreide beantwoording. Met name de minister-president heeft blijk gegeven van diepgaande kennis van dit probleem, wellicht ook nog uit een economisch verleden.

Ik adviseer de bewindslieden, vanuit dezelfde motivatie die zij aan de dag leggen met betrekking tot de gasprijzen ook heel nauwgezet toe te zien op de gelegheidsarbeid. Wij discussiëren daar in de Kamer al een aantal jaren over en de situatie is nu nog, dat een uur seizoenarbeid in Nederland dertig gulden kost en vlak over de grens, in Duitsland, een tientje. Dat is een geweldige concurrentievervalsing, waarvan de vertaling ook slecht uitpakt voor de glastuinbouw.

Bij interruptie heb ik al gevraagd of de minister-president een afschrift van de brief heeft gehad en wanneer. Wat heeft hij in de tussentijdse periode gedaan?

De fractie van de VVD betreurt het, dat een veel breder probleem door deze discussie wordt verengd tot de glastuinbouw. Het is een algemeen probleem van lasten voor de Nederlandse landbouw, waardoor wij in een onvoordelige concurrentiepositie komen en de greep op de markt verliezen. Graag vraag ik over dat wat bredere punt een uitspraak van de Kamer.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat de toenemende lastendruk de Nederlandse land- en tuinbouw in een onvoordelige concurrentiepositie heeft gebracht;

overwegende, dat met name de voedingstuinbouw, de varkenshouderij en de akkerbouw, mede daardoor, met grote verliezen worden geconfronteerd, en vele bedrijven zullen moeten worden beëindigd;

van oordeel, dat de wijze waarop door de minister van LNV aandacht is gevraagd voor de toenemende lastendruk in de voedingstuinbouw, qua argumentatie, staatsrechtelijk niet juist en overbodig is;

van oordeel, dat de agrarische sector hiervan niet de dupe mag worden en dat los van de gevolgde procedure de noodzaak van lastenverlichting actueel blijft;

verzoekt het kabinet zo spoedig mogelijk, doch uiterlijk vóór 1 juli 1994, met aanvullende voorstellen te komen, op een wijze die met name voor de agrarische sector van substantiële betekenis is,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door het lid Blauw. Naar mij blijkt, wordt zij voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 2 (23596).

De heer **Blauw** (VVD): Dan heb ik een vraag aan de minister van LNV en nog een opmerking.

De **voorzitter**: U hebt nog ruimte voor één zin, want u bent over uw spreektijd heen.

De heer **Blauw** (VVD): Hoe voelt de minister van LNV zich nu bij deze gang van zaken en wij zien graag dat de brief openbaar wordt gemaakt!

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Graag zeg ik de minister-president en de minister van LNV dank voor hun reactie op

hetgeen in eerste termijn door de Kamer is ingebracht. De minister-president heeft zich in het eerste deel van zijn beantwoording vooral geconcentreerd op de problematiek zelf en op de positie van de onderscheiden landbouwsectoren, waaronder de glastuinbouw, die het op dit ogenblik verschrikkelijk moeilijk hebben, met het oog op toekomstige ontwikkelingen en toekomstige maatregelen.

In dat geheel heeft hij gewag gemaakt van het gesprek met het Landbouwschap en een vervolgesprek toegezegd. In de motie van collega Blauw wordt gevraagd, tegen 1 juli a.s. met nadere maatregelen te komen. Voordat ik over de motie vernam, was ik al van plan, die vraagstelling te hebben, zij het aangescherpt. Acht de minister-president, uiteraard in samenspraak met zijn minister van Landbouw, het mogelijk dat nog in de missionaire periode van het kabinet ten eerste het vervolgesprek plaatsvindt en ten tweede voorstellen ter zake bij de Kamer worden ingediend? Dat lijkt mij op zichzelf bijzonder relevant. De datum van 1 juli is wel aardig, maar wij hebben dan te maken met een demissionair kabinet. Ik neem althans aan dat het niet mogelijk is dat er vóór 1 juli een kabinet bestaat. Ik hecht eraan dat snel duidelijkheid ontstaat, juist ter wille van het perspectief voor de onderscheiden sectoren.

Moet de brief wel of niet ter vertrouwelijke kennisgeving aan de Kamer worden gezonden? De SGP-fractie stelt zich in het algemeen op het standpunt dat zij vrouwen heeft in de mededelingen van iemand, totdat het tegendeel is gebleken. Een man een man, een woord een woord. Het is de vraag of je je moet verzetten tegen de wens van bepaalde kamerleden om de brief toch ter vertrouwelijke inzage te geven. Ik heb hier geen sterke gevoelens over, met andere woorden: ik zal mij hier niet tegen verzetten, maar het gaat mij te ver om mij in dit stadium aan te sluiten bij dit verzoek.

Er is gesproken over een motie van afkeuring. Bij interruptie heb ik hierover al vragen gesteld om het ware karakter van de motie te peilen. Als ik het moet zien als een motie van afkeuring – en zo begrijp ik collega Van Ojik – dan is het in dit huis een goede traditie dat daarover nog heden wordt gestermd.

□

De heer **Huys** (PvdA): Voorzitter! Ik ben er verbaasd over dat iemand in dezelfde zin pleit voor verhoging van subsidies en verlaging van de lasten. Ik vind dat knap. Het doet mij denken aan de vroegere CPN-slagzin: verhoging van de lonen en verlaging van de prijzen.

Ik maak nog een korte opmerking over de gasprijzen. Moderne economische en ecologische produktiewijzen vragen om aangepaste energieprijzen. Je investeert in energierendement wanneer het goed gaat. Velen hebben dit gedaan en sommigen hebben dat nagelaten.

De uitleg van de minister-president sprak mij aan. Mijn staatsrechtkunde gaat niet zo ver en de toelichting op de WOB heb ik tot mijn schande – zo moet ik erkennen – nooit gelezen. Wanneer het klopt dat het beeld zodanig vertekend is dat het aanzien wordt geschaad van Kroon en politiek, kan ik mij voorstellen dat je het in die zin staatsrechtelijk onjuist noemt. Dit geldt echter niet voor de verhouding tussen kabinet en Kamer. En daarmee hebben wij in eerste en laatste instantie te maken. Voor ons is er op dit punt geen reden om het staatsrechtelijke aspect van de verhouding tussen het kabinet en de Kamer zwaar te laten wegen. Integendeel, ik vind dat de uitleg in dezen voldoende is geweest. Het boetkleed is aangetrokken. Duidelijk hebben beide bewindslieden gesteld dat hier fout is gehandeld. Daar kunnen wij het bij laten.

□

De heer **Janmaat** (Centrum-democraten): Voorzitter! Het is betreurenswaardig dat de minister de korte-termijnrelatie in electoraal opzicht in zijn brief heeft neergelegd. Een van de gevolgen is, en de CD kan daar niet aan ontkomen, dat een aantal partijen in de Kamer dezelfde korte-termijneffecten in electoraal opzicht in hun betoog laten doorklinken. Wat dat betreft, verwijt de pot de ketel dat hij zwart ziet. De CD is natuurlijk niet anders dan andere partijen, dus wij vinden dat ook. Het interesseert de CD vooral of de minister kan aangeven of die brief inderdaad een rem is geweest op een maatregel die de tuinders voorlopig financieel wat meer ruimte

heeft gegeven door middel van de gasprijzen. Dat is waar het de CD uiteindelijk om gaat. Alle verdere politieke rompslomp daar omheen is jammer, maar dat wil de Kamer blijkbaar.

□

Minister **Lubbers**: Voorzitter! Op de laatste vraag kan ik meteen antwoorden: neen, die is niet remmend geweest. Nadat de brief er was en nadat een passage daaruit in de openbaarheid was gekomen, heb ik juist overleg gevoerd, gericht op een zakelijke benadering van de problematiek.

Ik loop even de vragen na die nog openstaan. Ik begin met een vraag van de geachte afgevaardigde de heer Blauw. Op een gegeven moment kreeg ik een telefoontje van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Hij zei: ik heb over die problematiek een brief gestuurd aan collega Andriessen, want die problematiek gaat mij zeer ter harte. Hij lichtte de brief kort toe. Ik heb toen gezegd: stuur mij een afschrift van de brief. Toen ik de brief las, zag ik dat het typisch een amice-brief was, die zich niet leende voor welke verspreiding dan ook. De brief is mijn apparaat niet ingegaan. Ik neem aan dat de brief elders, althans bij Economische Zaken, dezelfde discrete behandeling heeft gehad. Dat wat de verspreiding betreft.

Als ik het goed beluister, denk ik dat het het beste is als ik de brief vertrouwelijk bij u, voorzitter, doe neerleggen. De minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij zal daar zorg voor dragen. Dat was de concrete vraag van de heer Blauw, waar sommigen zich bij aangesloten hebben en waar anderen zich niet tegen verzetten.

De heer **Blauw** (VVD): Wij hadden informatie dat ook de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de minister van Financiën over de brief beschikten. Mede dat was voor ons aanleiding om te zeggen: als de brief zo breed verspreid is en zo'n breed beleidsterrein raakt, maak de brief dan maar openbaar. Na de toezegging die de minister-president net gedaan heeft, heb ik geen behoefte meer aan een antwoord op de eerste vraag.

Minister **Lubbers**: Dank daarvoor.

De geachte afgevaardigde de heer Tommel heeft mij gevraagd, in te gaan op de begrippen inktzwart en lelieblank. Ik kan daar wel iets meer over zeggen. Als ik zo over een langere periode kijk, heb ik wel het gevoel dat er slordiger omgegaan wordt met informatie die intern moet blijven. Daarover heb ik hier eerder gesproken. Bij een vorige gelegenheid heb ik het eens gehad over een ambtsmisdrijf. Toen zag ik hier en daar wat verbaasde blikken, niet alleen bij de leden van de Kamer, maar ook bij de media die hier verslag doen van deze bijeenkomst. Dat was wel wat overdreven, vond men. Toch meen ik het nog steeds. Mensen die zoiets naar buiten brengen, maken zich schuldig aan een ambtsmisdrijf. Het kan ernstige gevolgen hebben, waaronder beschadigende effecten, van welke aard dan ook. Het kunnen ook heel andere effecten zijn.

Is er nu in algemene zin sprake van vergroving vanuit partijpolitieke punten? Daar ben ik niet zo zeker van. Ik kan dat het beste duidelijk maken aan de hand van een persoonlijk beleefde anekdote. Toen ik als jong minister van Economische Zaken mijn eerste spreekbeurt ging houden – dat was in 1973, dus 21 jaar geleden – vroeg ik een medewerker om mij wat informatie te geven over de streek waar ik naartoe ging. De man bleef wat aarzelend op de drempel staan, alsof ik dan wel hij nog iets moest zeggen. Hij keek mij aan en ik vroeg: is er nog iets? Hij zei: ja, u heeft mij niet gevraagd wat voor cadeautje u meeneemt voor die regio. Ik zei daarop: wat is dat? Hij antwoordde: het is in de politiek goed gebruik dat je iets voor het electoraat meeneemt, als je naar een regio gaat. Ik zei: wel alle donders, dat voel ik heel anders aan. Toen heb ik gezegd: dat doe ik dus nooit, daar begin ik niet aan. Dat is later nog vaak herhaald op Economische Zaken. Het was toen kennelijk iets wat de betrokken medewerker vrij logisch vond. Als ik het nu zo zie, geloof ik niet dat dat gebruik sterk toegenomen is. Ik weet uit herinnering dat het toen kennelijk gebruikelijker was. Wij moeten niet de weg op gaan dat de zeden in het algemeen alleen verwilderd zijn. In het algemeen is de overheid eerder wat strenger en strakker geworden in die lijn.

De heer **Tommel** (D66): Ik weet niet

of de anekdote helemaal gelijk te stellen is met datgene waar wij het nu over hebben. Een cadeautje voor een streek is weer iets anders dan een specifieke partijpolitieke overweging. Daar ging mijn vraag over.

Minister **Lubbers**: U weet hoe dat gaat met spreekbeurten in de streek!

Om het niet te lang te maken zal ik nog iets zeggen over de moties die ingediend zijn. Eerst de motie van de geachte afgevaardigde de heer Blauw. Ik zit daar een beetje mee. De heer Van der Vlies heeft er een vraag aan vastgeknoopt. Ik hoop inderdaad dat het met het lopende overleg, dat na het eerste, algemene overleg is toegespitst op de glastuinbouw, niet al te lang hoeft te duren. Ik zeg bij deze toe dat ik het overleg snel zal bevorderen en hierover rapport zal uitbrengen. Wij zijn vanmiddag toch met staatsrechtelijke afwegingen op dit vlak bezig. Eerlijk gezegd ben ik niet erg onder de indruk van de overgang van missionair naar demissionair. De Kamer weet hoe het gaat: ons wordt gevraagd, alles te doen wat in het belang van het land nodig is. Daar valt de glastuinbouw zeker niet buiten, om het maar eens zo uit te drukken. Wij worden op dat moment dus niet handelingsonbekwaam. Het is echter om een heel andere reden dat ik het niet te lang wil laten duren.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Bij het laatste lag ook mijn accent. Ik ben het overigens met de minister-president eens: het land moet gewoon geregeerd en bestuurd blijven worden. Er kan echter een prijskaartje aan hangen. In de praktijk van het politieke leven in dit huis is er een tikkeltje verschil als dit een beduidend prijskaartje is.

Minister **Lubbers**: Dat begrijp ik.

De motie van de heer Blauw is overigens zeer breed geformuleerd. Daar kan ik niet op ingaan. Dit is aan de minister van Landbouw, maar ik zeg het toch maar even, omdat er een brede envelop aan vastzit. Het is meer een orde vraag in welke mate deze motie past in dit debat. Ik blijf daarbuiten.

Mijnheer de voorzitter, mag ik nog iets zeggen over de andere uitspraak die de Kamer voorgelegd is, mij over uw hoofd richtend tot de heer Van Ojik? Naar de gebruiken die ik ken, is er geen twijfel over dat de motie in

haar dictum een motie van afkeuring is. Ik zeg dit voor de record, ook voor de toekomst, voor de Handelingen. Het is een motie van afkeuring; dit lijkt mij zonneklaar.

Als dit het politieke oordeel van de geachte afgevaardigde is, dat hij tot een oordeel van de Kamer wil maken, twijfel ik er echter aan of hij het met deze motie wil doen. De motie is in haar overweging verwarrend; ik druk het mild uit. Geleidelijkaan is het wel duidelijk dat een hele reeks van argumenten de argumentatie van de minister van LNV uitmaakt. Er is één argument geweest dat niet ter zake is en geen plaats in het geheel had behoren te hebben. Nu wordt er in de motie gesproken van "zijn argumentatie rond de voorgenomen gasprijsverhoging". De geachte afgevaardigde moet het zelf beslissen, maar ik zou het later vervelend vinden als er niet even op geattendeerd was dat deze formulering feitelijk onjuist is. Deze kan een vertekend beeld geven van de mogelijkheid tot perceptie van de geachte afgevaardigde en dit wens ik hem niet toe.

De heer **Van Ojik** (Groen Links): Die formulering staat er omdat de verwijzing naar de electorale positie van het CDA uitdrukkelijk onderdeel uitmaakt van de argumentatie, voor zover de uitgelekte delen van de brief kunnen doen vermoeden. Daarom verwijs ik naar de argumentatie in algemene zin, waarvan die electorale overwegingen onderdeel uitmaken.

Minister **Lubbers**: Nu alle sprekers gesproken hebben, lijkt het mij vrij duidelijk dat deze uitspraak, als zij in stemming komt, het niet zal halen. Ik maak mij er dus persoonlijk niet zo druk om. Het kan echter ertoe leiden dat men het niet op de stemmingsbel laat aankomen, maar nu reeds de conclusie trekt en het niet tot een kameruitspraak verheft.

□

Minister **Bukman**: Mijnheer de voorzitter! Mij rest het antwoord op één vraag, van de heer Blauw, namelijk hoe ik mij nu voel. Ik was opgewonden en ik ben afgelopen.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik stel voor, aanstonds over de moties te stemmen.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt van 16.51 uur tot 17.10 uur geschorst.

De **voorzitter**: De heer Tommel vraagt heropening van de beraadslaging. Ik stel voor, aan dit verzoek te voldoen.

Daartoe wordt besloten.

De **voorzitter**: Voor deze derde termijn geldt een spreektijd van een negende van die in eerste termijn.

□

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Uit het antwoord van de minister-president in tweede termijn is het mij niet duidelijk geworden of wij de brief waarover wij vandaag gesproken hebben, al dan niet krijgen. Ik wil de Kamer dan ook de volgende uitspraak voorleggen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

van oordeel, dat het wenselijk is dat de Kamer kennis kan nemen van de heden besproken brief van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij aan zijn collega van Economische Zaken;

nodigt de regering uit, deze ter kennis van de Kamer te brengen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Wij kunnen het in het stenogram nazien, maar de minister-president heeft toegezegd, de brief aan mij, als voorzitter van de Kamer en dus aan u, vertrouwelijk te doen toekomen.

De heer **Tommel** (D66): Dat is mij ontgaan, voorzitter. Ik heb dat niet zo begrepen. In dat geval is de motie niet meer nodig en trek ik haar bij dezen in.

De **voorzitter**: Mocht mijn geheugen op dit punt falen, dan krijgt u de gelegenheid om alsnog deze motie in te dienen.

De beraadslaging wordt gesloten.

In stemming komt de motie-Van Ojik tot afkeuring van de handelwijze van de minister (23596, nr. 1).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fractie van Groen Links voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

In stemming komt de motie-Blauw over aanvullende voorstellen voor lastenverlichting voor de agrarische sector (23596, nr. 2).

De **voorzitter**: Ik constateer, dat de aanwezige leden van de fracties van de VVD en de Centrumdemocraten voor deze motie hebben gestemd en die van de overige fracties ertegen, zodat zij is verworpen.

Ik geef gelegenheid tot het afleggen van stemverklaringen achteraf over het onderwerp, waarover zojuist is gestemd.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Ik wil graag een stemverklaring geven over het stemgedrag van de SGP bij de motie van de heer Blauw op stuk nr. 2.

Op zichzelf herken ik mij volstrekt in de zorgen over de onderscheiden sectoren van de agrarische sector die de heer Blauw verwoordt, maar de minister-president heeft concreet toegezegd, nog onder de missionaire periode van dit kabinet met een rapportage over een vervolgesprek en eventuele voorstellen die uit dat gesprek resulteren te komen.

Aan de orde is de behandeling van:
- het wetsvoorstel **Instelling van een Fonds economische structuurversterking (Wet Fonds economische structuurversterking) (23002);**
- het wetsvoorstel **Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Fonds Economische Structuurversterking voor het jaar 1994 (23400-G).**

De algemene beraadslaging wordt geopend.

De heer **Melkert** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! Van alle besluiten waarmee dit kabinet heeft gesolliciteerd naar een indrukwekkende plaats in de geschiedenis, komt het voornemen tot instelling van het Fonds economische structuurversterking voor minstens een eervolle vermelding in aanmerking.

Gedaan is het met de jojo-effecten van stijgende en dalende aardgasinkomsten op de lopende begroting en gedaan is het met de luxe die de tijden van groot aardgasgeld mogelijk maakten. Mede door dit fenomeen heeft Nederland een tijd lang boven zijn stand geleefd. Net zo vluchtig als het gewonnen gas was te vaak de consumptiegerichte besteding. Maar fysiek, en misschien zelfs nog eerder economisch, is de waarde van het nu nog kostbare gasbezit eindig. Het was daarom de hoogste tijd, de opbrengst uit ondergronds vermogen te reserveren voor de schepping van blijvend bovengronds vermogen. Dit motiveerde de fractie van de PvdA tot de aansporing aan de regering in een motie die zij samen met de fractie van het CDA indiende bij de behandeling van de Voorjaarsnota 1992, om deze belangrijke financieringsstroom te onderscheiden van andere. En dit motiveert mijn fractie nu, volmondig in te stemmen met de hoofdlijn van het voorliggende wetsvoorstel. Hierbij wil ik nog aantekenen dat investeringen nu nadrukkelijk de prioriteit krijgen, waar in een eerder stadium door andere fracties met kracht naar voren is gebracht de noodzaak respectievelijk de wenselijkheid om de staatsschuld versneld af te lossen met deze inkomsten. Maar terecht is nu in de eerste plaats gekozen voor investeringen en in de tweede plaats voor verbreding van een Aardgasbatenfonds naar een Fonds economische structuurversterking puttend uit meerdere bronnen. Ik kom daar dadelijk nog even op terug.

In deze kabinetsperiode is reeds bereikt dat de rijksuitgaven voor fysieke infrastructuur belangrijk zullen stijgen. In 1989 besloeg hun omvang nog 1,5% van de totale rijksuitgaven; in 1997 zal dat 2,5% zijn, exclusief de besteding van de fondsmiddelen. In dat jaar zal het bedrag voor infrastructuur in openbaar vervoer en goederenvervoer zes maal zo hoog zijn als aan

het eind van de jaren tachtig. Er mag dus nog wel eens gezegd worden dat er tien jaren verloren zijn gegaan om door middel van publieke investeringen de economische structuur te verstevigen. Juist in de huidige tijd van conjuncturele tegenwind zou dat de economische prestatie zeer ten goede zijn gekomen.

De landen om ons heen hebben allerminst stil gezeten. Met Frankrijk voorop, Spanje en Noord-Italië in de slipstream en van Duitsland tot en met Scandinavië is fors geïnvesteerd. Hier te lande zijn de neuzen nu dezelfde richting in gegaan, maar wat een tijd heeft dat gekost! En met het fonds is nog niet gegarandeerd dat het nu sneller zal gaan. De samenhang met de versnelling van de ruimtelijke-orderingsprocedures is door kabinet en Kamer erkend en in een meer effectieve richting aangepast. Zo is de ruimte geschapen voor een toename van het investeringsniveau met naar schatting 2 mld. à 2,5 mld. per jaar, waardoor Nederland kan aanklampen bij de Europese trend. Een distributieland kan zich niet veroorloven achter te blijven. Kwantitatieve expansie en kwalitatieve modernisering moeten de economische structuur en concurrentiepositie verder versterken. Het gaat hier werkelijk om investeren in de toekomst.

Deze structuurversterking komt bovendien op een zeer gelegen moment de werkgelegenheid ten goede. Op basis van een structurele toename van investeringen ter waarde van 2,5 mld. jaarlijks, kunnen tot 10.000 banen extra tot stand komen, zo heeft de heer Barth, voorzitter van het Algemeen verbond bouwbedrijf, onlangs voorgerekend.

Ook vanuit dit oogpunt werd het door de PvdA-fractie wenselijk geacht dat binnen een bepaalde zekerheidsmarge door middel van voorfinanciering reeds eerder tot strategische investeringen zou worden overgegaan dan het inkomstenritme op kasbasis zou toelaten. De regering is deze opvatting halverwege tegemoet gekomen met de belangrijke 5 mld.-impuls, die in materiële zin zelfs op de wet inzake het Fonds economische structuurversterking vooruitloopt. Onze argumentatie was er vooral in gelegen op kortere termijn dan voorzien de brug te slaan tussen feitelijke behoefte nu en beschikbare financieringsmiddelen

straks. De startmotor kan nu zijn werk doen. Voor de overzienbare toekomst moet het mogelijk zijn binnen de in het wetsvoorstel vastgelegde systematiek het gewenste investeringsritme aan te houden.

Aan deze algemene waardering wil ik de volgende specifieke op- en aanmerkingen toevoegen. Voor ons ligt de meerwaarde van de fondsconstructie in de zekerstelling van de principiële keuze voor de uitruil tussen vermogen, het ondergrondse voor het bovengrondse vermogen, en in de selecterende bevoegdheid die de ministers van Economische Zaken en van Financiën toekomst, waardoor te beperkte departementale afwegingen kunnen worden voorkomen. In die zin zou je zelfs kunnen zeggen dat deze besluitvormingsprocedure enigszins vooruitloopt op wat bijvoorbeeld in het rapport-Wiegel is aanbevolen met betrekking tot een concentratie van besluitvorming op een niveau dat zich boven de louter departementale afweging beweegt. Wij zien in de voortzetting van deze investeringsimpuls in de komende kabinetsperiode ook een van brandende kwesties uit het rapport-Wiegel.

De kernbetekenis van de financiële constructie die in het wetsvoorstel is opgenomen, ligt in de meerjarige verplichtingen die op grond van de voorziene middelenruimte kunnen worden aangegaan. Dit is essentieel voor de gewenste procedurele versnelling. Lokale overheden en particuliere financiers kunnen zo op langere termijn afspraken maken met het kabinet over de te verwachten overheidsbijdrage. Zodra eenmaal zekerheid is verkregen over de meerjarige verplichtingen die door het Rijk worden aangegaan, kunnen sneller dan in het verleden mogelijk was, projecten in gang gezet worden. Dat is voor onze fractie altijd een belangrijk oogmerk geweest van de gekozen constructie. Dat is ook de reden dat wij in de voorbereiding op dit wetsvoorstel zoveel nadruk hebben gelegd op het aspect van de meerjarige verplichtingen.

Voorzitter! Met de reservering van middelen voor overheidsinvesteringen in de omvang als thans voorzien, kan een behoorlijke bijdrage worden geleverd aan het daadwerkelijk realiseren van publiek-private samenwerking. Het genereren van private middelen voor maatschappelijk nuttige projecten

dient in onze ogen een belangrijk nevendoeel van de inzet van fondsmiddelen te zijn. In dit verband is de vraag relevant, of verruiming van de werkingsfeer de effectiviteit van het fonds niet ten goede zou kunnen komen. De veronderstelling namelijk, dat het in het kader van publiek-private samenwerking van overheidswege slechts zou kunnen gaan om bijdragen à fonds perdu, sluit de mogelijkheid uit dat gemaximeerde garantieverlening hiervoor in de plaats zou kunnen treden, indien hierdoor tegen minder publieke kosten meer private middelen zouden kunnen worden gegeneerd. Het zou opportuun kunnen zijn hiertoe de mogelijkheid te openen, ervan uitgaande dat de gehele reservering als debudgettering binnen de in dit artikel voorgestelde systematiek wordt aangemerkt. Ik bedoel het artikel waarin de financieringssystematiek is geregeld. Ik zeg dat met nadruk omdat wij op generlei wijze zouden willen tornen aan de aan deze systematiek gestelde grenzen. Dat lijkt ons een goede formule. De vraag doet zich wel voor, of je, naast de mogelijkheid van bijdragen à fonds perdu, ook in de sfeer van garantieverlening ruimte zou willen c.q. moeten scheppen. Immers, naarmate vervolgens niet of niet geheel gebruik behoeft te worden gemaakt van die garantieruimte, kunnen de vrijvallende middelen wederom ten behoeve van fondsprojecten worden aangewend, terwijl eerst de doelstelling wordt bereikt om meer middelen uit de markt te halen. Marktpartijen komen op die manier vermoedelijk goedkoper aan de financiële middelen voor die publiek-private samenwerkingsprojecten. Graag verneem ik de zienswijze van de regering in dezen.

Voorzitter! De in de memorie van toelichting aangegeven categorieën van uitgaven waarvoor de middelen van het fonds dienen te worden bestemd, laat nog veel interpretatieruimte. Het is naar ons oordeel gewenst deze ruimte wat te beperken. Wij menen dat het daarom goed is, bij voorkeur in de wettekst en in ieder geval bij de behandeling van het wetsvoorstel nu duidelijk te maken welke categorieën bij uitsluiting in aanmerking kunnen komen voor besteding van fondsmiddelen. Ik herhaal graag welke vijf categorieën naar ons oordeel daarvoor in aanmerking komen.

Dat betreft allereerst de versterking van de verkeers- en vervoersinfrastructuur.

Vervolgens de uitvoering van de in de Vierde nota ruimtelijke ordening extra als zodanig aangewezen stedelijke sleutelprojecten. Dat betreft sleutelprojecten waar infrastructuur, openbare voorzieningen – inclusief die in het onderwijs – en culturele accommodaties gekoppeld worden met particulier wonen en kantoorbestemmingen; dus stedelijke vernieuwing gekoppeld aan sociale vernieuwing die mogelijkheden biedt om de projecten in Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Maastricht, Den Haag en Utrecht die als zodanig zijn aangewezen, van de grond te tillen met relatief beperkte overheidsbijdragen voor de zo geheten onrendabele top van projecten. Wij hechten aan de uitvoering van deze projecten. Men kan namelijk wel heel veel investeren in infrastructuur, maar dat moet wel ergens toe leiden. Daarbij denk ik aan zich sterk ontwikkelende metropolen. Misschien mogen wij die omschrijving gebruiken voor al deze steden. Niet voor niets zijn in dit verband wederom exclusief sleutelprojecten de aangewezen mogelijkheden. Wij menen dan ook dat de overheidsbijdrage in deze sfeer uit het genoemde fonds gefinancierd zou moeten kunnen worden.

In de derde plaats wijs ik erop, dat de PvdA-fractie voorstander is van financiering van bodemsanering ter bevordering van de uitvoering van structuurversterkende maatregelen. Die moeten enerzijds gedaan worden voor de genoemde infrastructuur en anderzijds met het oog op de stedelijke sleutelprojecten. Wij willen dus niet dat de gehele scala van bodemsaneringsprojecten tot uitgangspunt wordt genomen, maar dat de bodemsanering ten dienste staat van de overige doeleinden van het fonds. Wij zijn overigens van mening dat de regering met de besluitvorming omtrent de aanwending van gelden voor bodemsanering in het kader van de 5 mld.-impuls de zaken goed op de rails heeft gezet.

In de vierde plaats zijn wij voorstanders van de ook door de regering voorgestelde ontwikkeling van kennisinfrastructuur, telecommunicatievoorzieningen en technologie. Ook daarvoor zou een

deel van het fonds gebruikt kunnen worden.

Ten slotte zouden wij graag zien, dat het doen van investeringen in natuurbouw zou kunnen worden toegevoegd aan de doeleinden van het fonds teneinde daarmee het verband te leggen tussen investeringen in infrastructuur, het verder versterken van het economisch draagvlak van ons land, en het in stand houden en versterken van de natuurwaarde.

Later deze week zal het structuurschema Groene ruimte aan de orde zijn. Juist daarom wil ik wijzen op de financieringsproblemen die in dit kader aan het licht zijn gekomen. Het komt ons voor, dat de keuzen die tot nu toe zijn gemaakt in het kader van het Groenfonds, investeren voor verwerving aan de ene kant en beheer aan de andere kant, in financieel opzicht onvoldoende zijn onderbouwd. Interessant is de suggestie die wij vandaag vernamen van gedeputeerde staten van Zuid-Holland. Ik meen dat het meer dan een suggestie was en eerder een noodkreet. De gedachte van gedeputeerde staten was de middelen van het Fonds economische structuurversterking te zien als dekking voor de te voorziene tekorten in verband met het structuurschema Groene ruimte. Ik voeg daaraan wel toe, dat deze middelen alleen aangewend moeten worden voor investeringen. Wij zijn namelijk van mening dat dit fonds uitsluitend voor investeringen gebruikt moet worden. Dat kunnen dan ook investeringen in natuurwaarde zijn.

In dit verband wijs ik nog graag op de suggestie van de Natuurbeschermingsraad. Die wijst op de versnipperings- en waterproblematiek die de verwerving van natuurterreinen en de aanleg van verbindingzones op basis van het structuurschema Groene ruimte in gevaar dreigt te brengen. Dit fonds zou in dat verband een belangrijke bijdrage kunnen leveren. Graag vernemen wij op dit punt ook de opvattingen van de regering, gelet ook op de samenhang van het beleid.

De heer **Van der Vlies** (SGP):
Voorzitter! Ook ik heb kennis genomen van de brief van gedeputeerde staten van Zuid-Holland. De heer Melkert zegt dat bedoelde gelden gebruikt moeten worden voor

Melkert

investerings. Een ander trefwoord dat in dit verband gebruikt wordt is "productieve sector". Door het geld daarvoor te gebruiken, komt het in de toekomst als het ware terug. Op dat punt doet zich de constatering gevoelen: in het algemeen kan natuurbouw meer geld kosten dan dat er sprake is van het ontstaan van werkgelegenheid. Die kans is aanwezig. Hoe denkt de heer Melkert daarover?

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Ik kan mij deze vraag goed voorstellen. Ik ben het er niet helemaal mee eens, dat men de produktiviteit van investeringen zou moeten zien als een geldelijke opbrengst. In de vraag van de heer Van der Vlies ligt de suggestie om dat te doen wel besloten. Wij zien het begrip "infrastructuur" als iets dat in de volle breedte een samenhang vertoont en waarbij sprake is van een verband tussen infrastructuur ter versterking van een economisch draagvlak, gericht ook op de bevordering van welvaart, en welzijn in bredere zin, waartoe dus ook de totstandbrenging van de ecologische hoofdstructuur wordt gerekend. De Kamer heeft gezegd: dat willen we doen. Sterker nog, zij heeft gezegd: wij willen op dat punt sneller te werk gaan dan aanvankelijk door de regering was voorzien. Ik leg nu de vinger op de zwakke plek in de overeenstemming tussen de Kamer en het kabinet, te weten dat de financiële onderbouwing van die ambitie hoogst waarschijnlijk ontoereikend is. Gelegd naast dat brede investeringsbegrip meen ik dat het voluit zijn plaats verdient in het kader van dit fonds.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): De heer Melkert heeft het over vijf vormen van investeringen. Vier zijn overeenkomstig de schriftelijke gedachtenwisseling met het kabinet tot nu toe. Hij voegt daaraan toe het investeren in natuurwaarde. Mag ik hem zo verstaan dat dit investeren in natuurwaarde wat hem betreft van een gelijke orde is als de overige vier punten die hij heeft gememoreerd?

De heer **Melkert** (PvdA): Ik vind het moeilijk om het te zeggen zoals de heer Rosenmöller het in zijn vraag neerlegt. Wij moeten erkennen dat het bij de eerste vier categorieën die ik noemde – verkeer en vervoer, sleutelprojecten ruimtelijke ordening,

bodemsanering, kennisinfrastructuur – gemakkelijker is om betrekkelijk grootschalige strategische projecten aan te wijzen: die projecten zijn, geïsoleerd gezien, van nationaal belang en kwalificeren zich diensten-gevolge voor ondersteuning en financiering vanuit dit fonds. De natuurbouw maakt eerder onderdeel uit van het grote project ecologische hoofdstructuur, waarbinnen diverse kleinere projecten aan de orde zijn. Juist daardoor – ik heb de Natuurbeschermingsraad geciteerd – zou de versnippering die tot nu toe is opgetreden kunnen worden tegengegaan en zou een samenhang in die hoofdstructuur kunnen worden aangebracht. Dat kan natuurlijk ook in verbinding worden gebracht met de zogenaamde compensatie-gedachte die in het structuurschema Groene ruimte besloten ligt, waarin is voorzien in een samenhang tussen investeringen in fysieke infrastructuur en de gevolgen voor natuurwaarde. Daar zou de functie van wat ik zou willen noemen een aanvullende bijdrage vanuit het Fonds economische structuurversterking moeten worden gezocht.

Voorzitter: Castricum

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): Voorzitter! Ik wil hier toch nog ter precisering op ingaan, want het is een vrij uitgebreid antwoord op een op zichzelf eenvoudige vraag. Samengevat antwoordt de heer Melkert: de omvang van die categorie zal waarschijnlijk minder zijn dan de investeringsimpuls in de overige vier categorieën. Maar dan doet zich de vraag voor wat precies de materiële omvang is van wat de heer Melkert aan het kabinet vraagt. Er is enige onduidelijkheid over. Aan de ene kant spreekt hij over vijf punten, hetgeen een gelijkvormigheid suggereert. Die is er niet helemaal; dat is ook duidelijk. Waar leidt het dan toe?

De heer **Melkert** (PvdA): Dat kunnen wij zelf bepalen, want het kabinet zal van jaar tot jaar met een belangrijke meerjarige doorloop komen met een voorstel tot een verdeling. Je zou dat kunnen zien analoog aan de verdeling die nu is aangegeven binnen het kader van de impuls van 5 mld. Ik heb niet de indruk dat daar een voor altijd geldende sleutel is gebruikt, maar dat men bij die verdeling ook is afgegaan op de

projectvoorstellen die er lagen. Ik stel mij voor dat het ook in de toekomst zo gebeurt. Als de natuur-investeringen ook onderdeel zouden zijn van de doeleinden van het fonds, dan zou een bepaalde bijdrage voor die natuurwaarde daarin moeten zijn opgenomen. Daarbij ligt er nog een verband met de compensatiediscussie in het kader van het structuurschema. Ik heb niet voor ogen – ik zou dat ook niet verstandig vinden – dat er een soort vaste sleutel wordt afgesproken voor die categorieën. Dat lijkt mij echt iets voor een nadere praktische afweging.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): Versta mij goed. Ik ben het eens met uw pleidooi om in aanvulling op die vier punten het investeren in natuurbouw op te nemen. Dat zal ook blijken uit mijn eigen verhaal. Ik zoek even naar de omvang die dat in uw eigen gedachten zou kunnen hebben. Het lijkt mij ook omstandig om u daarop vast te pinnen tot in lengte van jaren, maar het moet in de discussie wel enige ruimte hebben om er daadwerkelijk inhoud aan te kunnen geven, opdat die ruimte er van uw kant ook is en blijft.

De heer **Melkert** (PvdA): Ik ben niet van plan om in het kader van de behandeling van dit wetsvoorstel überhaupt uitspraken te doen over bedragen of over een te reserveren ruimte. Het gaat mij nu echt om het kader, om de criteria en om doeleinden. Dat is maatgevend en richtinggevend voor de besluitvorming per jaar in het kader van normale begrotingsdiscussies.

De heer **Reitsma** (CDA): Hoe verhoudt het voorstel van de heer Melkert om natuurbehoud in artikel 3 onder te brengen, zich met lid 1 van artikel 3? Daarin staat immers dat het om de volgende drie kenmerken moet gaan: investeringsprojecten (1) van nationaal belang (2) die de economische structuur versterken (3).

De heer **Melkert** (PvdA): Het zijn in ieder geval investeringsprojecten van nationaal belang, dus twee criteria hebben wij al binnen. Op de economische structuurversterking ben ik al ingegaan in reactie op de vraag van de heer Van der Vlies. Dat past in onze visie in het brede begrip van infrastructuur. Nederland kan zijn

Melkert

economisch draagvlak en zijn concurrentiepositie niet in stand houden als het niet tegelijkertijd let op de gevolgen van de forse uitbreiding van fysieke infrastructuur, nodig vanuit economisch oogpunt, voor de natuurlijke omgeving waarbinnen ons leven en (economisch) handelen vorm moeten krijgen. Ik wil dat dus niet losgekoppeld van elkaar zien. Zo hebben wij trouwens ook altijd de bijdrage van de regering in het structuurschema Groene ruimte begrepen. Het is dan een kwestie van vormgeving of je daarvoor ook ruimte zoekt in het kader van het nu aan de orde zijnde fonds dan wel of je het gescheiden trajecten laat zijn. Ik meen dat er in dezen wel degelijk sprake is van een dwarsverband. Ik zie althans weinig argumenten die ertegen pleiten om dat dwarsverband met het fonds te onderkennen.

De heer **Reitsma** (CDA): Ik vind de argumentatie van de heer Melkert ten aanzien van dat derde criterium niet sterk. In de reguliere begrotingen is een aantal posten opgenomen voor de aankoop van natuurgebieden. Bij de infrastructurele projecten kan sprake zijn van compenserende maatregelen. Het is niet nodig om daarvoor een apart criterium in deze wet op te nemen, aangezien dat al in verkeers- en vervoersprojecten is geïncorporeerd.

De heer **Melkert** (PvdA): Het is nog maar de vraag hoe dat laatste uitwerkt. Als ik kijk naar de financiële onderbouwing van de ambities die in het kader van het natuurbeleid zijn vastgesteld, die deels nog deze week moeten worden besproken bij de behandeling van het structuurschema, dan geloof ik dat enige scepsis op haar plaats is. Het is immers de vraag of wij dat zoveel jaren in die mate, zoals bedoeld, kunnen volhouden. Het lijkt mij dat het leggen van een dwarsverband in financiële zin tussen het nu aan de orde zijnde fonds en de uitvoering van het structuurschema dan geen overbodige luxe is.

De heer **Reitsma** zet vraagtekens bij de betekenis van natuurinvesteringen voor economische structuurversterking. Ik wijs hem er dan op, dat ik mij graag richt op de stelselmatig door de regering in nota's herhaalde standpunten over duurzame ontwikkeling, de conferentie in Rio de Janeiro en de pogingen

om deze uitgangspunten in het beleid te integreren. Ik dacht dat zijn fractie dat ook deed. Het gaat mij erom, dit concreet te onderbouwen op het moment dat dit mogelijk is. Ik wil de CDA-fractie oproepen om die gedachte te ondersteunen.

De heer **Reitsma** (CDA): Die oproep is niet nodig. Het is immers uit onze algemene beoordeling van kabinetsplannen gebleken dat wij duurzame ontwikkeling een heel belangrijk punt vinden bij de beoordeling van beleidsvoornemens. Je kunt dat in allerlei beleidsterreinen inbrengen, ook op gebieden die de heer Melkert vandaag niet heeft genoemd. Dat vind ik ook een "must". Nu gaat het evenwel om het feit dat het FES met name is bedoeld voor investeringen ter versterking van de economische structuur. Dat is een andere definiëring dan de heer Melkert geeft.

De heer **Melkert** (PvdA): Ik vind dat, als je de ogen gesloten houdt voor de ecologische effecten, op de langere termijn geen sprake is van economische structuurversterking. Dat is misschien een verschil in visie. Wij hechten eraan als onze filosofie op dit punt ook in de structuur of de vormgeving van het FES tot uitdrukking wordt gebracht.

De ontvangsten, bestemd voor het fonds, zijn in hoofdzaak in het wetsvoorstel vastgelegd. De PvdA-fractie ziet haar aandrang om de bronnen te verruimen, met name met de mogelijkheid van opbrengsten uit de verkoop van staatsdeelnemingen, gehonoreerd. Wij vinden het ook belangrijk dat in de komende jaren, met name in het licht van de verkoop van KPN-aandelen, een groot deel van die opbrengsten ten goede kan komen aan versterking van de infrastructuur.

De heer **De Korte** (VVD): Voorzitter! Mag ik aannemen dat de heer Melkert er in het algemeen voorstander van is om vermogensruil die in de toekomst nog zal plaatsvinden, in het fonds te laten stromen? Hij houdt zo'n warm pleidooi voor de opbrengst daarvan als voeding dat ik eigenlijk aanneem dat hij dat thans verwoordt.

De heer **Melkert** (PvdA): De heer De Korte heeft het goed gehoord dat ik met betrekking tot het aardgasvermogen een hartstochtelijk

voorstander ben van die vermogensruil. Wat de opbrengst van de verkoop van staatsdeelnemingen betreft, heeft ook de heer De Korte of in ieder geval de opsteller van het verkiezingsprogramma van zijn partij kennis genomen van de functie die de opbrengst van de verkoop van staatsdeelnemingen ook heeft in het kader van de reguliere begroting. Wij hebben echter eerder gezegd – ik verwijs naar een interessante discussie die wij daar al eens over hebben gehad – dat het, als die ruimte er is, op zichzelf de voorkeur verdient dat die opbrengsten aangewend worden voor structuurversterking. Dat is ook de reden waarom wij als PvdA-fractie aan de regering hebben gevraagd om het Aardgasbatenfonds – de naam zegt het al – te verbreden tot een Fonds economische structuurversterking met meer financieringsbronnen.

De heer **De Korte** (VVD): Dat betekent in concreto dat, als in de toekomst HBO-schoolgebouwen worden afgestoten – het gaat dan niet om reeds genomen beslissingen; gedane zaken nemen immers geen keer – de opbrengst daarvan ook in het fonds komt.

De heer **Melkert** (PvdA): Ik ga niet in op voorbeelden van wat wel en wat niet in het fonds zou kunnen. Ons hoofdpunt is dat er meer moet kunnen dan alleen die aardgasgelden. Op het moment dat het kabinet, ook in de toekomst, in staat is om in de incidentele sfeer belangrijke middelen vrij te spelen, zou de voorkeur ernaar moeten uitgaan om die weer in de investerende sfeer in te zetten. En dat brengen wij tot uitdrukking door de ondersteuning van datgene wat nu in het wetsvoorstel besloten ligt.

De heer **De Korte** (VVD): Dus als ik een motie zou indienen om toekomstige opbrengsten van afstoting van staatsdeelnemingen ook in dit fonds te stoppen, dan zou u die steunen?

De heer **Melkert** (PvdA): Als het zou gaan om een voorkeur, dan zou ik daar wel voor zijn, maar dan zou ik daar geen motie voor nodig hebben.

De heer **De Korte** (VVD): En een amendement?

De heer **Melkert** (PvdA): Als het zou

Melkert

gaan om een bij uitsluiting te hanteren formule, dan zou ik daar bezwaren tegen hebben. De heer De Korte weet namelijk net zo goed als ik dat zich in een lopende begroting incidentele kwesties kunnen voordoen, niet alleen aan de ontvangstenkant, maar ook aan de uitgavenkant. Een zekere mate van flexibiliteit in de lopende begroting is dus wel gewenst, al was het maar om het verleden niet helemaal te vergeten. Wat dat betreft, is de heer De Korte nu namelijk een stuk strenger dan vroeger.

De heer **De Korte** (VVD): Ik geef nog een voorbeeld. Bij DSM hebben wij nog een tranche zitten. Dat zouden wij kunnen zien als zo'n opbrengst die voor dit doel kan worden geoormerkt. Zou u daar wel vóór zijn?

De heer **Melkert** (VVD): Als er – ik denk dan met name aan KPN – in de komende jaren belangrijke opbrengsten kunnen worden gegenereerd uit de verkoop van staatsdeelnemingen, willen wij, voor zover die uitgaan boven datgene wat nu al in de begroting voor de komende jaren is verwerkt, niet alleen door het kabinet, maar ook door de oppositie in de doorrekening van haar verkiezingsprogramma's – ik geloof namelijk niet dat u daar andere middelen voor hebt gevonden – er bij de regering op aandringen dat die bij voorrang in dit fonds vloeien. Als ik het goed zie, heeft de regering mede met het oog daarop die opening gecreëerd in het wetsvoorstel. Wij zijn dus tevreden.

De heer **De Korte** (VVD): Wij komen hier nog wel op terug.

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Bij ons blijft wel enige scepsis bestaan omtrent de toepassing van de uitzonderingsclausule die afwijking van de hoofdregel mogelijk maakt in bijzondere – in het wetsvoorstel heet het zelfs "gewichtige" – financieel-economische omstandigheden. Om welke overwegingen kan het daarbij gaan? Biedt de jaarlijkse vaststelling van de begroting Fonds economische structuurversterking voldoende ruimte voor autorisatie door de Kamer? Kan overigens in het kader van de bespreking van de financieringsbronnen inzicht worden gegeven – dit is een soort rituele

vraag geworden in de afgelopen jaren – in de stand van zaken met betrekking tot de common-area-problematiek? Er moet toch een moment komen waarop de vlag kan worden uitgehangen. Wij houden graag de vinger aan de pols.

Bij de behandeling van de begroting voor 1994 is inzake het Fonds economische structuurversterking aandacht gevraagd voor de voortgang van de investeringsimpuls voor gemeenten conform het bestuursakkoord tussen Rijk en VNG. De voortzetting van deze impuls mag naar ons oordeel niet het slachtoffer worden van de eveneens belangrijke werkgelegenheidsimpuls voor de knooppuntgemeenten, waartoe het kabinet in de Miljoenennota heeft besloten. De recente brief die wij van de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken ontvingen, biedt uitzicht op begrip en tegemoetkoming door het kabinet. Zien wij dat goed? Hierop horen wij graag een bevestigend antwoord. Gelet op de voorlopige rekening, waarnaar in de brief werd verwezen, willen graag bevorderen dat de investeringsimpuls voor de gemeenten voortgang vindt. Volgens het bestuursakkoord was dat ook oorspronkelijk de bedoeling.

□

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Mijnheer de voorzitter! Met de behandeling van het wetsvoorstel tot instelling van een Fonds economische structuurversterking schrijven wij als het ware aan het einde van deze kabinetsperiode een niet onbetekenend hoofdstuk uit de beoogde nalatenschap van dit kabinet. Het is een hoofdstuk met een lange-termijnwerking, want het nieuw in te stellen fonds wordt voor onbepaalde tijd ingesteld. Een horizonbepaling ontbreekt in het voorstel. De vraag of na verloop van tijd met het nieuwe fonds moet worden doorgedaan, moet vermoedelijk pas door een volgende politieke generatie, ver in de volgende eeuw, worden beantwoord.

Het nieuwe fonds is te beschouwen als de synthese van een tweetal belangrijke financieel-economische lijnen. Samengebracht worden enerzijds de erkenning dat de overheid meer dient te investeren, in het bijzonder in infrastructurele werken, en anderzijds het besef dat onze aardgasbaten allereerst een productieve aanwending dienen te

hebben en niet een consumptieve. De gedachte om hiervoor een apart fonds in het leven te roepen, ligt eigenlijk zo voor de hand, dat het merkwaardig is dat het er niet eerder van gekomen is.

Voor wat betreft de vormgeving is gekozen voor een apart begrotingsfonds. Over deze beslissing zou veel te zeggen zijn, ware het niet dat dit reeds in de schriftelijke gedachtenwisseling aan de orde is geweest. Terecht zegt het kabinet reeds op de eerste bladzijde van de memorie van toelichting dat afzonderlijke begrotingsfondsen de algemene afweging van inkomsten en bestedingen kunnen verstoren en de flexibiliteit van de rijksbegroting kunnen aantasten. Het zijn zwaarwegende nadelen. Grote terughoudendheid is derhalve geboden bij het instellen van begrotingsfondsen.

Dat desalniettemin toch gekozen is voor een nieuw fonds, wordt vervolgens beargumenteerd op een voor mijn fractie aanvaardbare manier. Deze steun voor de keuze voor een begrotingsfonds in dit geval geeft mij wel de vrijmoedigheid aan de minister van Financiën te vragen of hij bij een voorkomende gelegenheid het fenomeen begrotingsfondsen in meer algemene zin eens kritisch onder de loep wil nemen. Ik mag hem in dit verband wijzen op een interessant rapport dat de Raad voor het binnenlands bestuur in oktober van het vorig jaar uitbracht over fondsvorming. Dit rapport is een advies aan de ministers van Binnenlandse Zaken en van Financiën en bevat zowel een beoordeling van de inrichting en werking van begrotingsfondsen als een toetsingskader met criteria voor de afweging van het al dan niet zinvol zijn van het instellen van begrotingsfondsen. Ik heb dit advies met enige gretigheid gelezen, omdat ik de afgelopen jaren, in het bijzonder in debatten met de minister van WVC, al eens in kritische zin heb gesproken over de wildgroei aan fondsen, die in het bijzonder in die sector de laatste jaren heeft plaatsgevonden, ook al waren het doorgaans geen begrotingsfondsen. Deze algemene discussie is nu evenwel niet aan de orde, zodat ik wil volstaan met te vragen of en, zo ja, wanneer het kabinet voornemens is te reageren op dit advies.

Terug naar het Fonds economische structuurversterking. Het gaat om

een verdeelfonds, ten laste waarvan geen directe betalingen aan projecten zullen worden gedaan. Vanuit het fonds zullen slechts bijdragen worden toegekend aan andere begrotingen van het Rijk. In de ministerraad zullen voorstellen voor projecten worden besproken na een voordracht door begrotingsbeheerende ministers. Het is de bedoeling dat aan die projecten ook anderen zullen deelnemen. Met het oog daarop biedt de opzet van het fonds nadrukkelijk ruimte voor medefinanciering van projecten door bijvoorbeeld private financiers. Die laatsten zullen om zekerheden vragen en mede met het oog daarop is gekozen voor de constructie van een fonds, zo lees ik in de stukken. Deze motivering is mij evenwel niet geheel duidelijk. Waaruit bestaat bij dit soort projecten de zekerheid voor private financiers? Die bestaat toch uit de handtekening van een of meer ministers onder een contract voor een dergelijk project? Of de overheidsmiddelen nu via de reguliere begroting of via een fonds naar het project worden gesluisd, maakt voor derden toch niets uit? Op dit punt zou ik een verduidelijking op prijs stellen.

Ik knoop daar nog een vraag aan vast. Stel dat op enigerlei moment de ontvangsten van het fonds in een onverwacht snel tempo dalen – naar ik mag hopen, is dat een hoogst academische kwestie – zodat er onvoldoende gelden beschikbaar blijven voor de financiering van veeljarige projecten waarin ook private financiers deelnemen. Kan het kabinet dan met een beroep op de financiële positie van het fonds tegen de wil van betrokken derden een project uitstellen of vertragen? Of, en dat lijkt mij waarschijnlijker, is het kabinet dan gehouden een beroep te doen op reguliere begrotingsgelden?

De voeding van het fonds bestaat allereerst uit de extra aardgasbaten. Het is onzeker om welke bedragen het precies zal gaan, zoals het kabinet ook erkent. Maar wie de berichten over de structureel lage olieprijs heeft gevolgd, moet vrezen dat de voorzichtige cijfers van het kabinet zelfs wel eens aan de hoge kant zouden kunnen blijken te zijn. De essentie van het wetsvoorstel, namelijk dat "ondergronds" vermogen moet worden omgezet in "bovengronds" vermogen en dat derhalve aardgasbaten buiten de

consumptieve sfeer moeten worden gehouden, spreekt mijn fractie zeer aan. Het is natuurlijk achteraf praten, maar eigenlijk komt dit fonds met deze opzet zo'n 25 jaar te laat.

Maar geheel onvruchtbaar behoeft zo'n terugblik niet te zijn, want waarom zou voor de lange termijn dit fonds uitsluitend bestemd moeten worden voor het ontvangen van de extra aardgasbaten? Zo is het ook denkbaar om na verloop van tijd alle aardgasbaten boven een zeker bedrag dat nog aan de begrotingsmiddelen wordt toegevoegd, te laten toevallen aan dit fonds. Een andere mogelijkheid is nog om in de komende jaren elk jaar een groeiende percentage van de reguliere aardgasbaten voor het fonds te bestemmen. Wat vindt het kabinet van dat soort gedachten?

In dit verband wil ik nog wijzen op een zin op bladzijde 20 van de memorie van antwoord die mijn aandacht trok. Ik lees daar dat de voeding van het fonds na het jaar 2006 en tot 2014 enige miljarden gulden per jaar zal bedragen, omdat dan vrijwel de gehele export van aardgas wordt toegerekend aan het fonds. Het gaat mij om "vrijwel de gehele". Hoe zeker is deze voorspelling? In artikel 2 van het wetsvoorstel wordt slechts gesproken over "een stijging van het aardgasexportvolume ten opzichte van het in het Plan van Gasafzet 1990 van de N.V. Nederlandse Gasunie geraamde exportvolume". Daaruit haal ik niet direct dat na verloop van tijd de hele export van aardgas naar het fonds zal gaan. Ik vind het prima als dat het geval zou zijn, maar kan dit toch nog eens worden toegelicht?

Tegen de achtergrond van de zojuist door mij verwoorde voorkeur voor produktieve aanwending van zoveel mogelijk aardgasbaten vind ik de bepaling in het tweede lid, onder a, betreffende het eventueel niet bestemmen van aardgasbaten voor het fonds een moeilijk te verteren zwakke plek van het wetsvoorstel. Het kabinet wil blijkbaar een slag om de arm houden en dat lijkt mij riskant. De redactie van de genoemde bepaling is ook niet erg sterk. In de schriftelijke gedachtenwisseling is al uitvoerig stilgestaan bij het moeilijk te objectiveren criterium "gewichtige redenen van financieel-economische aard". Als die zich voordoen, kunnen bepaalde aardgasbaten aan het fonds worden onthouden.

De bepaling in artikel 2 bevat evenwel nog een tweede moeilijk te objectiveren criterium, namelijk dat er sprake moet zijn van "een aanmerkelijke stijging van het exportvolume". Wanneer is daarvan sprake? Kan daar iets over worden gezegd? Overigens, van stijging van het exportvolume kan toch alleen sprake zijn als er contracten worden gewijzigd? Of staat er eigenlijk iets anders dan werkelijk wordt bedoeld, namelijk dat het moet gaan om een aanmerkelijke stijging van de opbrengsten uit de export? Als dat bedoeld is, deugt de redactie van dit onderdeel van artikel 2 niet. Kan daar nog eens naar gekeken worden?

Hoe dan ook, het functioneren van deze nooduitgang van het fonds zal betrekkelijk willekeurig zijn. Immers, er kan sprake zijn van een stijging van het exportvolume zonder dat er financieel-economische problemen zijn die een greep in het fonds vergen, terwijl er andersom zich gewichtige redenen van financieel-economische aard kunnen voordoen in een periode waarin het exportvolume constant blijft. Een minister van Financiën moet het dus maar treffen dat beide zaken zich gelijktijdig voordoen. Kortom, het is een weinig fraaie bepaling die, gelet op de strekking van dit wetsvoorstel, beter geschrapt kan worden. Juist omdat wij kiezen voor de constructie van een fonds met de mogelijkheid van reservering, behoeft een stijging van het exportvolume geen problemen op te leveren, integendeel.

Erkennen de bewindslieden dat naarmate de voeding van het fonds breder wordt, de bezwaren tegen de fondsconstructie weer aan betekenis winnen? Naast de noodzaak van het versterken van de overheidsinvesteringen is er immers ook nog altijd de noodzaak van het verlagen van het financieringstekort en vooral de verlaging van de staatsschuld. De SER heeft al eens geadviseerd om het bovenminimale deel van de aardgasbaten aan te wenden voor een vermindering van de staatsschuld. Op goede gronden mag dan nu gekozen zijn voor een ander doel, maar men kan daarin ook te ver gaan.

De relatie van dit nieuwe fonds tot het bestaande Infrastructuurfonds blijft een moeizame. Zo kunnen uit het Fonds economische structuurversterking ook bijdragen worden geleverd aan het Infrastructuurfonds.

Het ene fonds zal dus het andere kunnen gaan voeden. Dat kan betekenen dat, naarmate dit meer gebeurt, de noodzaak om het Infrastructuurfonds te voeden met de normale middelen afneemt. Dat wil zeggen dat de toeslag op de motorrijtuigenbelasting en het percentage van de accijnzen op diesel en benzine zouden kunnen worden verlaagd, omdat de aardgasbaten voor een substantieel deel van de voeding zullen zorg dragen. En dat lijkt me om tal van redenen geen goede zaak. Hoe wordt dat voorkomen?

De overloop tussen beide fondsen is het geringst als volstrekt duidelijk is welk type investering uit het ene en welk type uit het andere zal worden gefinancierd. De vraag is of dat onderscheid helder kan worden gehouden. In 1992 is een meevaller van 500 mln. in de aardgasbaten ingezet ter stimulering van de investeringen van de lagere overheden in met name de infrastructuur. Was het ook mogelijk geweest daarvoor het Infrastructuurfonds te gebruiken, bijvoorbeeld door de voeding van dat fonds via de begroting van Verkeer en Waterstaat op het gewenste bedrag te brengen? Als die route ook had kunnen worden gekozen, dan is het onderscheid tussen beide fondsen wel erg willekeurig. Ik leg dit als een vraag voor.

Over dit eerste voorbeeld van benutting van het Aardgasbatenfonds, zoals het toen nog heette, heb ik nog een geheel andere vraag. Ik heb begrepen dat een groot deel van dat bedrag van 500 mln. niet is gebruikt voor investeringen in infrastructuur, maar als compensatie voor de aan de decentralisatie-impuls verbonden efficiencykorting. Ik mag toch aannemen dat zoiets in de toekomst, gelet op artikel 3 van het wetsvoorstel, waar gesproken wordt over de financiering van investeringsprojecten van nationaal belang, niet meer mogelijk zal zijn?

Mijn laatste opmerkingen betreffen het type projecten, dat kan worden gefinancierd met behulp van gelden uit het nieuwe fonds. Het moet gaan om investeringsprojecten van nationaal belang waarmee beoogd wordt de economische structuur te versterken. Met die formulering kan je nog veel kanten uit, maar uit de stukken blijkt wel dat het kabinet vooral kiest voor een traditionele opvatting van economische

structuurversterking als bijdrage aan economische groei. Enerzijds houdt de regering zich de Raad van State van het lijf, waar de raad kritische vragen stelde over het nieuwe fonds in relatie tot het bestaande Infrastructuurfonds, met de uitspraak dat het fonds zich niet hoeft te beperken tot de verkeers- en vervoersinfrastructuur. Prachtig! Waar dat extra dan uit bestaat wordt overigens niet duidelijk gemaakt. Anderzijds stelt de regering in de memorie van antwoord, in reactie op vragen van onder meer de PvdA-fractie, dat investeringen in natuurwaarden niet worden gezien als investeringen die bijdragen aan de versterking van de economische structuur. Die stelling is wellicht verdedigbaar, maar de consequentie van deze opvatting veel minder, namelijk dat extra aardgasbaten welbewust niet kunnen worden aangewend voor bijvoorbeeld de zorg voor natuurwaarden of andere duurzaamheidsprojecten en dat is moeilijk verteerbaar. Ik meen mij te herinneren dat ik dat ook heb gezegd in een mondeling overleg dat wij ooit eens hebben gehouden ter voorbereiding van dit fonds. Ik wil er ook aan herinneren dat in de brief van 22 oktober 1991 van de minister-president, een brief die in feite ten grondslag ligt aan dit wetsvoorstel, nu werd gesproken over bodemsanering en ook over afvalpreventie en -verwerking. Zeker het laatste type project lijkt nu buiten beeld geraakt en dat vind ik geen winst.

Ik wil nog een ander voorbeeld noemen. Bij herhaling heeft de Kamer gepleit voor een versnelde uitvoering van het in 1990 goedgekeurde Natuurbeleidsplan. Of dat ervan komt is en blijft de vraag, zeker als nu wordt besloten dat daarvoor in elk geval geen extra aardgasbaten mogen worden gebruikt. Als de doelstelling van het fonds zou worden verbreed, waar ik dus een voorstander van ben, verplicht dat de regering nog niet naar een zo breed mogelijke waaier van projecten te zoeken. Daar zit nog altijd de beslissing in concrete situaties van de ministerraad tussen. Om echter, zoals nu wordt voorgesteld, de financiering van grootschalige milieu- en natuurprojecten welbewust buiten het fonds te houden, is een onverantwoorde beperking van de mogelijkheden om onze nationale bodemschat daar aan

te wenden waar dat echt nodig is. En dat is niet bij voorbaat uitsluitend in de sfeer van projecten van infrastructuur.

Het mag duidelijk zijn dat ik mij op dit punt aansluit bij hetgeen de heer Melkert veel uitvoeriger heeft opgevoerd. Wel moet ik aan zijn adres opmerken, dat ik mij moeilijk kan voorstellen dat wat hij wil ook verwezenlijkt kan worden op basis van de tekst van de wet zoals die nu voorligt. Mijn vraag aan hem is dan ook of hij dan niet amendering overweegt of eventueel met enige sympathie kijkt naar de amendering door de heer Rosenmöller. Als wij de wet lezen met de stukken die erbij horen, is er sprake van wat ik heb genoemd de traditionele opvatting van versterking van de economische structuur. Het kabinet heeft dan, met de stukken die nu voorliggen, niet meer de vrijheid om in de sfeer van duurzaamheid te financieren wat de heer Melkert en ik vragen. Er moet dan iets meer gebeuren dan dat er hier en nu, in dit debat, om wordt gevraagd. Ik leg dit, gemeenschappelijke, probleem aan hem voor.

De heer **Melkert** (PvdA): Mijn uitnodiging aan het kabinet om op mijn opmerkingen in te gaan, is erop gericht om te bekijken of het mogelijk is met een eventuele aanvulling op de wettekst de verbreding tot stand te brengen.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Ik dank u voor deze aanvulling. Het is iets anders dan wat u zoëven zei. Ik had toen de indruk dat u wilt dat onder het wetsvoorstel Fonds economische structuurversterking ook allerlei zaken als het Natuurbeleidsplan, enz., vallen.

De heer **Melkert** (PvdA): Misschien had ik al in mijn gedachten dat een dergelijke verbreding gewenst is. Ik vind het fair om aan het kabinet in dit stadium te vragen om zelf zijn visie op het dwarsverband met het overige beleid, met name in het kader van het structuurschema, te geven. Wij komen daar dan vanzelf op terug.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Prima, dan luisteren wij verder naar wat het kabinet daarover heeft op te merken.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): Voorzitter! De gedachte achter dit wetsvoorstel om door middel van een apart begrotingsfonds grote investeringsuitgaven veilig te stellen, spreekt Groen Links aan. Overheidsinvesteringen zijn en blijven nodig, ook in tijden van bezuinigingen op de rijksuitgaven. Een apart begrotingsfonds biedt in ieder geval enige extra garantie dat ook in economisch mindere tijden de investeringen doorgaan. Maar onmiddellijk komt dan de vraag op: investeren waarin?

Het wetsvoorstel en de toelichting daarop gaan uit van drie criteria: het moet gaan om grootschalige projecten, ze moeten van nationaal belang zijn en ze moeten de economische structuur versterken. Maar dat zegt natuurlijk nog weinig over de concrete invulling. Ik geef toe dat zulke criteria in een wetsvoorstel open geformuleerd moeten zijn, maar het zou mij een lief ding waard zijn als ook in dit wetsvoorstel al wat duidelijker wordt aangegeven aan welk soort investeringen we vooral moeten denken als het gaat om versterking van de economische structuur. Onduidelijk blijft nu immers hoe de criteria zullen worden toegepast, bijvoorbeeld in het geval er meer projecten zijn dan er geld uit het FES beschikbaar is. En laten we eerlijk zijn: zo'n situatie zal eerder regel dan uitzondering zijn.

Kunnen de bewindslieden nader aangeven hoe met de criteria wordt omgegaan, met name als toekenning van bijdragen uit het fonds neerkomt op het verdelen van de schaarste? Als je doel het versterken van de economische structuur is en je middel is investeren, zul je toch een duidelijk beeld moeten hebben van de zwaktes van de Nederlandse economie. Die duidelijke visie kom ik bij de regering te weinig tegen. We hebben het in het kader van het Investeringsfonds nu eens niet over het hoge loonkostenniveau of zaken van gelijke strekking. Hier zijn andere zaken aan de orde. Ik noem er drie, waarvan ik denk dat ze met een gerichte investeringspolitiek aan te pakken zijn: de kwaliteit van het milieu, de eenzijdige samenstelling van ons exportpakket en de achterstand op het gebied van scholing, onderzoek en technologische innovatie.

De kwaliteit van het milieu is een relatieve zwakte van de Nederlandse economie. Ik hoef maar te wijzen op het gisteren verschenen rapport "De toestand van de natuur". Alle oorzaken voor de achteruitgang van onze natuur zijn gelegen in een onvoldoende milieukwaliteit. En die milieukwaliteit is een belangrijke economische factor, zegt bijvoorbeeld de SER in zijn advies "Convergentie en overlegeconomie". Een tweede zwakte punt is de samenstelling van ons exportpakket. Nederland is helaas nog al goed in een aantal sectoren en activiteiten die het milieu schaden en ruimte vreten: hoogwaardige industriële land- en tuinbouw, chemie, wegtransport en luchtvaart. Toevallig of niet: op de wereldmarkt zijn dit over het algemeen ook juist de sectoren waar geen of weinig groei is te verwachten. In de sectoren waar juist wel veel groei is te verwachten zoals nieuwe (milieu)technologie, nieuwe materialen en telecommunicatie is Nederland relatief zwak vertegenwoordigd. Een derde zwakte van de Nederlandse economie, die natuurlijk samenhangt met het vorige punt, is het tekort aan (technische) scholing, technologische ontwikkeling en speur- en ontwikkelingswerk.

Tegen deze achtergrond is het heel merkwaardig dat het begrip duurzame ontwikkeling niet voorkomt in het hele verhaal dat het kabinet houdt over versterking van de economische structuur. Dit kabinet koos bij zijn aantreden in 1989 naast het financieringstekort en de werkgelegenheid, het milieubeleid als derde pijler van het regeringsbeleid waarbij, in de woorden van het definitief regeringsstandpunt over het Brundtland-rapport uit maart 1991, "de eisen van milieubeleid in beginsel gelijkwaardig zijn aan die welke voortvloeien uit de beide andere hoofdpijlers van beleid". Hoofddoelstelling van het milieubeleid werd het streven naar een duurzame ontwikkeling. Dan ligt het natuurlijk zeer voor de hand dat het streven naar duurzame ontwikkeling een belangrijk uitgangspunt wordt bij belangrijke kabinetsbeslissingen. Het regeringsstandpunt over het rapport-Brundtland stelde dan ook "dat de regering zich bij al haar beleidsvoornemens rekenschap zal geven van mogelijke effecten daarvan op duurzame ontwikkeling en deze in de besluitvorming zal

laten meewegen". Waar toetsing aan duurzame ontwikkeling al tot uitgangspunt wordt verheven als het gaat om beleidsvoornemens, zal dit in versterkte mate gelden voor belangrijke investeringsbeslissingen die aan de orde zijn in het kader van het Fonds economische structuurversterking. Het kabinet legde zelf in zijn regeringsverklaring een rechtstreekse en niet mis te verstane band tussen investeringen aan de ene kant en duurzame ontwikkeling aan de andere kant. Daarin werd "de nieuwe opdracht die het kabinet zich stelt" als volgt benoemd: "aanpassing van onze wijze van produceren en consumeren aan de eisen van milieubeheer, en een zodanige kwalitatieve vernieuwing van de sociale, culturele en fysieke infrastructuur, dat deze duurzaam gerealiseerd kan worden". Dat liegt er allemaal niet om. Het doet dan ook heel merkwaardig aan dat het kabinet nu in een wetsvoorstel ter oprichting van een fonds voor de versterking van de economische structuur nauwelijks rept over die duurzame ontwikkeling. Dat vind ik echt een tekortkoming.

Er is niet voorzien in een toets om uit te maken of investeringsprojecten bijdragen aan duurzame ontwikkeling, aan de uitgavenkant wordt niet vastgelegd dat uit het fonds investeringsprojecten die zijn gericht op duurzame ontwikkeling gefinancierd kunnen worden, aan de inkomstenkant wordt niet expliciet de mogelijkheid gecreëerd om nieuwe geldbronnen aan te boren, zoals eco-obligaties en private deelnemingen, en ook in de naamgeving van het fonds wordt op geen enkele manier verwezen naar de centrale doelstelling van de duurzame ontwikkeling. Op al deze punten heb ik amendementen ingediend om criteria, inkomsten, uitgaven en naamgeving van het FES meer in overeenstemming te brengen met het streven naar duurzame ontwikkeling. En dus, zoals ik zojuist heb uiteengezet, om het FES meer in overeenstemming te brengen met de standpunten die het kabinet zelf had bij zijn aantreden, en ook nog in 1991. Ik neem aan dat het kabinet die standpunten ook vandaag nog huldigt.

Dit wetsvoorstel legt de juridische en deels ook de beleidsmatige basis onder de grote investeringen van de komende jaren. Hoe kan het nu eigenlijk dat het kabinet die

investeringen helemaal niet in verband brengt met de duurzame ontwikkeling, terwijl dit een paar jaar geleden nog zo nadrukkelijk het uitgangspunt was. Specifieker, is het kabinet teruggekomen van de in het regeringsstandpunt over het rapport-Brundtland aangekondigde milieutoets die zou moeten gelden voor belangrijke beleidsvoornemens? Waarom is in dit wetsvoorstel niet een dergelijke toets opgenomen? De regering noemt een duurzaamheidstoets in de schriftelijke voorbereiding overbodig, want, zo is de redenering, "alle terreinen van overheidsbeleid zijn in beginsel getoetst op hun bijdrage aan duurzame ontwikkeling" en verder zijn er de wettelijke milieueisen, zoals de milieu-effectrapportage. Dat is waar, maar een duurzaamheidstoets kan hier wel degelijk iets aan toevoegen. De toets aan duurzaamheid die er volgens de regering "in beginsel" is, moet expliciet gemaakt worden. Mijn amendement op stuk nr. 9 probeert die ten onrechte naar de achtergrond geschoven milieutoets, tot nieuw leven te wekken. Het is alweer drie jaar geleden dat het kabinet zo'n milieutoets aankondigde. Dat was een reactie op de door de Kamer aangenomen motie-Boers-Wijnberg, die vroeg per ministerie en per beleidsterrein aan te geven hoe aan de aanbevelingen van het rapport-Brundtland concreet inhoud zal worden gegeven. Het wordt hoog tijd om die milieutoets nu eens wettelijk vast te leggen. Dit wetsvoorstel leent zich daar naar onze mening goed voor.

Zonder expliciete verwijzing, ook in dit wetsvoorstel, naar duurzame ontwikkeling dreigt een eenzijdige fixatie op versterking van de economische structuur in traditionele zin. De plannen voor uitbouw van de mainports Schiphol en Rotterdam wijzen duidelijk in die richting. Veel groei, ook van de vervuiling, en weinig uitzicht op een duurzame wijze van produceren en transporteren. En de investeringsimpuls zorgt ervoor dat het bestaande budget voor rijkswegen met maar liefst 50% wordt verhoogd. Zeker de eerste vier jaar ligt er binnen de investeringsimpuls van 5 mld. een sterk accent op de aanleg van wegen. Dat is te veel versterking van de economische structuur van de oude snit. Er zijn ook heel andere, meer toekomstgerichte, investeringen mogelijk die wel gericht zijn op duurzame

ontwikkeling. De Kamer sprak zich in oktober 1992 uit voor zo'n investeringsrichting, met de aanvaarding van de motie-Beckers-de Bruijn die ging over meerjarenafspraken, over koopkrachtbehoud en investeringen in duurzame ontwikkeling en werkgelegenheid. In die motie gaf de Kamer in een van de overwegingen te kennen van mening te zijn "dat duurzame ontwikkeling de komende decennia grote investeringen vraagt, zowel van het bedrijfsleven als van de overheid, in energiebesparing, natuur(ontwikkeling), openbaar vervoer, milieuvriendelijk(er) bouwen, water- en bodemkwaliteit en technologie-overdracht". Ziet het kabinet iets in zo'n investeringsrichting?

Investerings in duurzame ontwikkeling, nooit van gehoord, lijkt het kabinet met dit wetsvoorstel te zeggen. In de nota naar aanleiding van het eindverslag wijst de regering de besteding van gelden uit het fonds aan natuurontwikkeling zelfs expliciet af; uitgaven voor bodemsanering worden strikt gekoppeld aan grootschalige infrastructuurprojecten. Op dit terrein vind ik nergens een spoor van de gedachte dat verbetering van de kwaliteit van bodem en waterbodem niet alleen een bijdrage levert aan duurzame ontwikkeling, maar ook op zichzelf leidt tot verbetering van de fysieke en economische infrastructuur. Wat zijn investeringen bijvoorbeeld in energiebesparing anders dan investeringen in de versterking van onze economische structuur, als je deze niet zo traditioneel formuleert als in het verleden?

Zij leveren nog veel werk op ook, wat ik niet alleen maar terzijde zeg. Er is nog veel werkgelegenheid in dit soort sectoren te winnen. De mogelijkheden om letterlijk werk te maken van milieu, klinken in het algemeen te weinig door in het kabinetsbeleid en ook in de schriftelijke voorbereiding van dit wetsvoorstel. Wij zullen er na vanavond graag met minister Andriessen over spreken rondom de komende strategische conferentie over globalisering. Hopelijk ontwikkelt zich dit voorjaar een echt maatschappelijk debat over dit vraagstuk.

Ik wil hier alvast de suggestie doen om de grote investeringsprojecten te onderwerpen aan een onafhankelijke werkgelegenheids-

fectrapportage, analoog aan een milieu-effectrapportage. Bij grote projecten worden vaak, deels niet altijd controleerbare uitspraken over gunstige werkgelegenheidseffecten gedaan. Mij lijkt zeker in deze tijd de hoeveelheid werk die investeringen opleveren, een belangrijk criterium. Hierover zouden stevast controleerbare gegevens beschikbaar moeten zijn, die een vergelijking tussen verschillende projecten mogelijk maken. Hoe denken de bewindslieden hierover?

Ik zei dat bijvoorbeeld investeringen in energiebesparing tegelijk investeringen in de versterking van de economische structuur zijn. Kan het kabinet zich voorstellen dat een nationaal energiebesparingsprogramma een investeringsproject is waarmee beoogd wordt de economische structuur te versterken en dat zo'n energiebesparingsprogramma dus onder artikel 3, lid 1, sub a, valt? Kan het kabinet ook van de andere investeringen die in de motie-Beckers-de Bruijn genoemd worden, zeggen of zij onder de omschrijving van artikel 3, lid 1, sub a, kunnen vallen?

Dan kom ik op de voeding van het fonds. Het voorstel gaat uit van inkomsten uit de verkoop van aardgas en de verkoop van staatsdeelnemingen. Daarnaast, zegt de regering, is er ruimte voor medefinanciering uit andere bronnen, zoals private financiering. Het gaat dan om bijdragen aan een concreet project en niet aan het fonds als zodanig. Mij lijkt dat juist rechtstreekse voeding van het fonds via particuliere beleggingen, deelnemingen, eco-obligaties of wat dan ook, extra mogelijkheden kan bieden. Een koppeling met het initiatiefwetsvoorstel van de leden Vermeend, Melkert en Van der Vaart dat beoogt beleggingen en investeringen in milieu en natuur te bevorderen, ligt op dit punt voor de hand. Beleggers kunnen naar het fonds of een fonds voor duurzame ontwikkeling getrokken worden door eventueel minder gunstige rendementen deels te compenseren via een fiscale bevoordeling.

Via particuliere beleggingen kan extra geld binnenkomen in het fonds, waar de integrale afweging moet worden gemaakt. Er is altijd tekort aan investeringsmiddelen en zeker een tekort aan middelen die een duurzame economie dichterbij kunnen brengen. Waarom worden de

noodzakelijke omschakelingsprocessen niet een handje geholpen door een extra financieringsbron aan te boren?

Natuurlijk kan de Staat ook via gewone obligaties aan geld komen en dit vervolgens voor allerlei doelen aanwenden. Mijn voorstel komt neer op het oormerken van obligaties voor investeringen in duurzame ontwikkeling. Dit kan het bijkomende voordeel hebben dat het streven naar die ontwikkeling als een groot maatschappelijk project aan de samenleving gepresenteerd wordt. Ook in de naamgeving van het fonds kan dit tot uitdrukking gebracht worden. What's in a name, hoor ik sceptici al zeggen. Voor mij is een omdoping van het Fonds economische structuurversterking in een "fonds voor duurzame ontwikkeling" niet het vertrekpunt maar het sluitstuk, dat na verbreding van de inkomsten- en de uitgavenkant en de introductie van de duurzaamheidstoets die andere oriëntatie ook in de naam tot uitdrukking brengt, niets meer, maar ook niets minder.

Minister Alders zei nog afgelopen donderdag in NRC Handelsblad: "We moeten naar een andere wijze van produceren en consumeren. Business as usual, dat kan dus niet meer." Mijn grootste kritiek op het wetsvoorstel kan ik met die woorden samenvatten: het FES is nu nog te veel "business as usual".

□

De heer **Tommel** (D66): Mijnheer de voorzitter! In ESB van 15 december 1993 staat in de conclusie van een artikel van Van der Kar en Goudsward over het Infrastructuurfonds en het Fonds economische structuurversterking het volgende. "Kortom, het ziet ernaar uit dat bij deze twee nieuwe fondsen, net zoals bij begrotingsfondsen uit het verleden het geval was, de politieke symboolfunctie voorop staat. Er wordt een illusie van veiligheid en prioriteit voor bepaalde uitgaven gewekt. Een goede budgettaire besluitvorming wordt daarmee niet gediend."

Voorzitter! Dit lezende zou ik graag in dit debat meer aanwijzingen van de bewindslieden willen krijgen om voor mijzelf het gevoel te krijgen dat het Fonds economische structuurversterking ertoe zal bijdragen dat meer middelen zullen worden aangewend voor investeringsuitgaven dan in de bestaande

systematiek van de overheidsfinanciën mogelijk zou zijn geweest. Ik heb namelijk een beetje het gevoel dat hier meer sprake is van politieke "window dressing" dan van een fundamentele koerswijziging die inhoudt dat meer middelen beschikbaar komen voor investeringen en minder voor consumptieve uitgaven. Dat is overigens wel een koerswijziging van het volgende kabinet.

Vooralsnog heeft mijn fractie nog een gezonde dosis scepsis ten aanzien van het Fonds economische structuurversterking. De doelstelling van het fonds is goed: middelen apart zetten voor de financiering van additionele investeringsprojecten van nationaal belang die de economische structuur versterken. Ook mijn fractie hecht grote waarde aan bijvoorbeeld het omzetten van ondergronds vermogen in bovengronds vermogen. Maar waarom is hier een apart fonds voor nodig? Fondsen hebben immers een aantal nadelen die ik hier niet nader zal uiteenzetten, want de bewindslieden kennen ze maar al te goed. Die bezwaren gelden des te meer als het ene fonds ook nog gelden gaat storten in het andere fonds. Ik bedoel hiermee dat gelden uit het Fonds economische structuurversterking worden gestort in het Infrastructuurfonds. In welk fonds wordt dan eigenlijk de afweging gemaakt? Kortom, dit is een ingewikkelde wijze van financieren. Het lijkt erop alsof het huidige kabinet zichzelf niet echt vertrouwt. Het Fonds economische structuurversterking moet het kabinet blijikbaar tegen zichzelf beschermen.

Ik kan mij namelijk niet voorstellen, dat indien de goede intenties er zijn voor het aanwenden van bepaalde middelen voor investeringen, dit ook niet binnen de huidige systematiek zou kunnen. Aan de andere kant lijkt het mij zeer wel mogelijk dat, indien men kwaad wil, ook de middelen in het FES aangewend kunnen worden voor uitgaven waarbij de waarde voor de economische structuur ten eerste kan worden betwijfeld.

Naast de vraagtekens die mijn fractie zet bij de toegevoegde waarde van de fondsconstructie, zijn er grote onzekerheden over de inkomsten en onduidelijkheden over de criteria voor investeringen die in aanmerking komen voor gelden uit het fonds.

Voorzitter! Ik kom allereerst toe aan de voeding van het fonds.

Gezien de grote onzekerheid over de voeding van het fonds is het goed dat de grondslag van het fonds verbreed is. Indien de voeding alleen afkomstig zou zijn geweest uit extra aardgasbaten, zoals de bedoeling was bij het Aardgasbatenfonds, dan zou de onzekerheid over de inkomsten nog groter zijn geweest. Mijn fractie ondersteunt de verbreding van het Aardgasbatenfonds naar een Fonds economische structuurversterking. Op deze manier kunnen ook middelen afkomstig uit de verkoop van staatsdeelnemingen in het fonds vloeien. Mijn fractie betreurt het echter dat niet in algemene zin een voorstel wordt gedaan voor de aanwending van nieuwe ontvangsten, voortvloeiend uit de verkoop van staatsdeelnemingen. Het is vreemd dat het kabinet op vragen naar het ontbreken van een duidelijke kabinetskoers op dit terrein, antwoordt dat vanwege de steeds veranderende nationale en internationale omgeving niet kan worden aangegeven welke aanwendingsrichting in de toekomst prioriteit geniet. Misschien kan daar vandaag meer helderheid over komen. Dit roept de vraag op of dat niet geldt voor de andere inkomsten van het fonds. Waarom kan wel worden geconcludeerd dat de KPN-inkomsten, voor zover die niet worden gebruikt voor het invullen van incidentele budgettaire taakstellingen en de investeringsimpuls, in het fonds zullen vloeien?

Voorzitter! Ik vrees dat er een kans is dat voor 1998 geen opbrengsten uit de common-area-gelden zijn te verwachten. Aangezien in de schriftelijke voorbereiding en via schriftelijke vragen uitgebreid op deze problematiek is ingegaan, zal ik dat nu niet doen. Misschien zou de minister van Economische Zaken kunnen aangeven wanneer hij, gezien de stand van de onderhandelingen, in dit kader voor het eerst Duitse betalingen verwacht? Verder zullen toch alle common-area-gelden, behalve de voor het Fonds investeringsrekening bestemde gelden, in dit fonds vloeien.

Een andere bron van inkomsten, extra aardgasopbrengsten, is ook onzeker. De extra aardgasopbrengsten zijn niet alleen afhankelijk van de hoogte van de dollarkoers en de olieprijsontwikkeling, maar voor een deel ook van de financieel-economische ontwikkelingen. Een en

ander heeft tot gevolg dat het kabinet, om op korte termijn toch een substantiële hoeveelheid middelen in het fonds beschikbaar te krijgen, heeft gekozen voor een tijdelijke voorfinanciering. Mijn fractie is het in dit kader allereerst met het kabinet eens dat structurele voorfinanciering ongewenst is. Daarover bestaat geen verschil van opvatting. Een dergelijke structurele voorfinanciering zou niets anders betekenen dan een verhoging van het financieringstekort. Maar ook bij de tijdelijke en gemaximeerde voorfinanciering met behulp van de vervroegde aflossingen woningwetleningen 1993 zet ik toch wel vraagtekens. Want ook de tijdelijke voorfinanciering betekent materieel in feite niets anders dan een verhoging van het financieringsstekort, in die zin dat het extra rentelasten met zich brengt. Volgens de nota naar aanleiding van het eindverslag betekent dat bij een volledige benutting van de 5 mld. voorfinanciering een extra gecumuleerde kostenpost van toch 850 mln. Dat betekent in feite dat de projecten die via deze constructie worden gefinancierd, rendabeler moeten zijn dan projecten die op basis van de common-area- of de KPN-gelden gefinancierd zouden moeten worden. Zijn de bewindslieden het met deze redenering eens en heeft dat gevolgen? Zo ja, welke?

Ik verzoek de minister van Financiën toch nog eens aan te geven wat de meerwaarde is van de nu voorgestelde, gekunstelde constructie van het tijdelijk financieren via de vervroegde aflossingen woningwetleningen, die dan niet in het fonds worden gestort, boven het laten oplopen van het financieringsstekort. Bij het lezen van het bedrag van 5 mld. moest ik toch ineens denken aan de gesprekken die wij nu voeren met het Centraal planbureau (CPB) over de financiering van de verkiezingsprogramma's van het volgend jaar, waarbij het CPB in ieder geval van opvatting is dat dit kabinet een gat van 5 mld. achterlaat, zonder dat duidelijk is waar dat bedrag vandaan moet komen. Ik noem dat nu hier, omdat die bedragen zo precies op elkaar aansluiten. Misschien wil de minister van Financiën hier enig commentaar op geven.

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter!

Over welk gat heeft de heer Tommel het?

De heer **Tommel** (D66): Ik heb het over het bedrag waarvoor het kabinet naar het oordeel van het CPB nu nog geen dekking heeft aangegeven.

De heer **Melkert** (PvdA): Maar wat vindt u er eigenlijk van?

De heer **Tommel** (D66): Ik constateer gewoon dat het CPB dat vindt en ik vraag de minister van Financiën daarop te reageren.

De heer **Melkert** (PvdA): Omdat het CPB dat in afwijking van uw fractie vindt?

De heer **Tommel** (D66): Niet van mijn fractie. Het CPB vindt dat het een bedrag is dat door het huidige kabinet nog niet gedekt is. Ik wil graag horen wat de minister van Financiën daarvan vindt.

De heer **Melkert** (PvdA): Maar bij mijn weten bent u daarmee akkoord gegaan bij de behandeling van de Miljoenennota. Of zie ik dat verkeerd?

De heer **Tommel** (D66): Ik wil graag weten of de minister van Financiën het eens is met het bedrag en de opvatting die ik nu naar voren breng, die op dit moment door het CPB wordt gegeven.

Minister **Kok**: Voorzitter! Misschien mag ik hier direct iets van zeggen. Want de enige gelijkenis met het wetsvoorstel Fonds economische structuurversterking is, dat het ook toevallig om 5 mld. gaat.

De heer **Tommel** (D66): Ja, dat heb ik ook als zodanig geconstateerd.

Minister **Kok**: Daarom is het misschien maar beter dat ik bij interruptie zeg dat het hierbij gaat om een punt dat een aantal malen bij vragenuurtjes en dergelijke aan de orde is geweest. Feit is dat het kabinet voor de meerjarencijfers vanaf 1995 wel heeft gezegd dat er geen prijsbijstelling op de begrotingshoofdstukken mogelijk zal zijn, maar dat de wijze waarop dat bij begrotingshoofdstukken ingevuld wordt een zaak van het nieuwe kabinet is, zoals ook de korting arbeidsvoorwaardenontwikkeling

overheidspersoneel alsdan een keuze nodig maakt tussen korten op het volume, respectievelijk korten op de prijs. Dat is het antwoord op de vraag van de heer Tommel, voorzitter. Ik denk dat ik daar in eerste instantie niet echt op behoef te reageren. Want anders gaan wij het wetsvoorstel Fonds economische structuurversterking een beetje verkeerd gebruiken, omdat het toevallig om twee bedragen van 5 mld. gaat.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik dank de minister voor zijn antwoord bij interruptie. Het is mij uiteraard bekend dat wij hierover regelmatig met elkaar hebben gesproken. Des te meer verbaast mij deze opstelling van het CPB, aangezien men ook op de hoogte is van het feit dat er keuzen in deze richting moeten worden gemaakt. Dus ik kom daar ook verder niet op terug.

De heer **De Korte** (VVD): Zou het niet zo zijn, dat het CPB die andere 5 mld. niet accepteert als iets dat buiten het financieringstekort geplaatst kan worden? Het CPB verhoogt het financieringstekort als dit met vervroegde aflossingen woningwetleningen gedaan wordt. Doelt de heer Tommel misschien daarop?

De heer **Tommel** (D66): Ik heb alleen maar geconstateerd wat het CPB in het bedrag vindt. Die vraag moet u aan het Centraal planbureau stellen, mijnheer De Korte.

De heer **De Korte** (VVD): Ik stel hem even aan u, want u werpt hem op. Laat ik het anders zeggen. Ik denk dat u gestuit bent op iets waarop het CPB terecht heeft gewezen. Ik kom daarop in mijn bijdrage terug. Dit is debudgettering en daarmee moet je in het financieringstekort rekening houden.

De heer **Tommel** (D66): Ik wil geen discussie beginnen over de debudgettering en de vervroegde aflossingen woningwetleningen. Ik heb dat nu een jaar of tien gevolgd met de verschillende regelingen die daarvoor golden hebben. Je kunt er een boek over schrijven. Het lijkt mij dat wij dit niet bij dit fonds moeten behandelen.

Voorzitter! Economische structuurversterking moet naar het oordeel van de fractie van D66 passen in het

concept van duurzame ontwikkeling. Het kabinet geeft bij het onderhavige wetsvoorstel naar ons oordeel niet erg veel blijk van deze notie. Dat vind ik onbegrijpelijk. Niet iedere investering draagt bij aan duurzame ontwikkeling. In dit opzicht is de voorgenomen grote bijdrage voor wegeaanleg nogal onthullend, of misschien kan ik beter spreken van onthutsend. Projecten die worden gefinancierd uit het FES, moeten naar ons oordeel duidelijk en herkenbaar passen in het concept van duurzame ontwikkeling. Ik kan mij dan ook heel goed vinden in de opmerkingen die collega Melkert, collega Van Middelkoop en collega Rosenmöller daarover hebben gemaakt. Deze sluiten aan bij hetgeen door de fractie van D66 bij de schriftelijke voorbereiding is opgemerkt. Natuurontwikkeling en bodemsanering – om maar twee voorbeelden te noemen – passen in de uitgaven van het FES zoals die ons voor ogen staan.

Uit de schriftelijke voorbereiding blijkt, dat de wensen van de verschillende fracties met betrekking tot de investeringen uit het FES zeer uiteenlopen. Ik kan niet anders dan constateren dat een nadere aanscherping en een verduidelijking in de richting van een meer duurzame ontwikkeling voor ons van grote betekenis zijn.

Het toetsingskader voor investeringen ter versterking van de infrastructuur is naar mijn gevoel redelijk vaag. De keuzes die de ministers in dezen gemaakt hebben, spreken ons zeker aan. Wij hebben daarover een uitvoerige brief gekregen van de minister van Economische Zaken. Op het eerste gezicht lijken de technologieprojecten in het kader van de investeringsimpuls zeer waardevol. Wel kan men zich afvragen, of er niet te veel projecten tegelijk worden opgestart en of er niet beter gekozen had kunnen worden voor minder doch grootschaliger projecten. Men kan zich ook afvragen, of er geen projecten uitgevallen zijn die misschien wel de moeite van financiering waard geweest waren. Het is niet helemaal duidelijk of de minister aangemelde projecten niet heeft willen of kunnen honoreren. Wil hij daarover iets meer zeggen? Misschien moet het project HPCN (high performance computing and networking) wat meer aandacht krijgen. Het gaat hierbij om kansen op prestatieverbetering met een

factor 1000 en die komen niet regelmatig aan de orde. Zou de minister zijn keuzes, ook meer in algemene zin, nog iets willen toelichten?

Voorzitter! Zoals ik reeds heb opgemerkt bij de behandeling van de begroting van Economische Zaken kan mijn fractie zich niet vinden in een extra investeringsimpuls in wegen. Ik heb dan ook een amendement ingediend bij de begroting van het FES. Dat strekt ertoe, de bijdragen aan het Infrastructuurfonds voor dit doel voor het jaar 1994 te verminderen met 104 mln. en dit bedrag te reserveren voor een specifieke versterking van de kennisinfrastructuur. Op deze wijze kan meer geld worden gereserveerd voor bijvoorbeeld micro-elektronicaprogramma's en voor hogere bijdragen voor Philips in het kader van internationale technologieprogramma's. Daarnaast moet op basis van de voorstellen van de VNCI, de Vereniging voor Nederlandse chemische industrie, worden nagegaan op welke wijze de vestigingsvoorwaarden voor de chemische industrie in Nederland verbeterd zouden kunnen worden. Ik denk in dit verband aan verbetering van de chemie-opleiding op universiteiten en aan de, misschien wel ondergrondse, infrastructuur die deze bedrijfstak nodig heeft. Verder denk ik aan bepaalde milieu-maatregelen.

De heer **Reitsma** (CDA): Voorzitter! Het amendement dat de heer Tommel heeft ingediend heb ik nog niet gezien, maar wat hij daarover heeft gezegd, geloof ik graag. Hoe moet ik dat amendement echter beoordelen in het licht van de instemming van zijn fractie met de uitgaven van het Infrastructuurfonds? De bedragen die voor 1994 in het FES zijn gestort zijn al volledig aan het Infrastructuurfonds onttrokken. Waar denkt de heer Tommel dan nog ruimte te vinden voor het leggen van andere prioriteiten? Hij heeft namelijk al ingestemd met de uitgaven van het Infrastructuur fonds voor 1994. Daarover is al gestemd.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Bij onze instemming met die uitgaven hebben wij de kanttkening gemaakt, dat wij nog nader willen spreken over de voeding uit het FES. Dat heeft consequenties voor het

Infrastructuurfonds. Dat is zonder meer duidelijk.

De heer **Reitsma** (CDA): Ik heb uw amendement nog niet gezien en ik zou het graag tussen de eerste en de tweede termijn inzien. Strekt dat amendement ertoe, dat aan het Infrastructuurfonds een bedrag onttrokken wordt?

De heer **Tommel** (D66): Ja, althans de voeding wordt met 104 mln. verminderd.

De heer **Reitsma** (CDA): Dat bedrag gaat dus af van het Infrastructuurfonds.

De heer **Tommel** (D66): Ja. Nadat u het amendement heeft kunnen bestuderen, kunnen wij hierover doorpraten.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Voorzitter! Ik ben ook in verwarring gebracht. In het amendement staat dat het, voor mij wat curieuze, bedrag van 104 mln. wordt onttrokken aan het Infrastructuurfonds. Voor die 104 mln. zal de heer Tommel ongetwijfeld een bestemming hebben bedacht. Die andere bestemming ligt echter nergens bindend vast, ook niet voor het kabinet. Misschien is hierbij sprake van een correct amendement, maar zoals het nu op ons afkomt is het niet helemaal duidelijk. En ik ben overigens niet de enige die er moeite mee heeft.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik vind dat in tweede termijn wat uitvoeriger op het amendement teruggekomen moet worden. De bedoeling is echter duidelijk: de voorgestelde voeding moet met 104 mln. worden verminderd. Doordat deze begroting veel later wordt behandeld dan de begroting van het Infrastructuurfonds, kan het technisch niet anders dan op deze wijze. Hierop kom ik in tweede termijn nog wel terug.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Voorzitter! De gelden zullen worden gebruikt voor specifiek gericht technologiebeleid en in dit verband had ik nog een politieke vraag. Het geld is dus nadrukkelijk bedoeld als een extra uitgave en komt bovenop de 250 mln. die de minister van Economische Zaken voor het

Tommel

technologiebeleid reeds heeft uitgetrokken.

De heer **Tommel** (D66): Dat is inderdaad de politieke bedoeling.

Voorzitter! Met deze verschuiving van middelen kan een begin gemaakt worden met het leggen van een grotere nadruk op het herstructuren van onze economie in een meer hoogwaardige richting. Dat dien je meer met het investeren in de technisch-wetenschappelijke en in de technologie-infrastructuur dan met het investeren in de wegen-infrastructuur.

Mijn fractie kan zich vinden in de voorgestelde aanwending van de middelen, met de kanttekening dat in het geval de Betuwelijn genoemd wordt, het kabinet weet dat wij van oordeel zijn dat het voorgestelde niet op de aangegeven wijze kan. Ik ga daar nu niet dieper op in, want hierover hebben we lang genoeg met het kabinet gesproken.

Voorzitter! Ik kom toe aan het laatste deel van mijn betoog. Het een en ander overziende, kan ik stellen dat voor ons vooral de volgende vragen gelden. Moet echt sprake zijn van een fondsconstructie? Wat is de meerwaarde daarvan? Zouden wij ook niet zonder kunnen? Is de afstemming voldoende helder als besluiten worden genomen in het kader van het FES dan wel in het kader van het Infrastructuurfonds? Zijn de inkomsten voldoende zeker om op grond daarvan ook een langere-termijnbeleid te kunnen voeren? Verdienen juist de mogelijkheden om uitgaven te doen ten behoeve van duurzame ontwikkelingen niet een ruimere plaats?

Voorzitter! De antwoorden op deze vragen wacht ik heel graag af.

□

De heer **De Korte** (VVD): Voorzitter! Mijn voorganger collega Tommel heeft enige nuancering aangebracht ten aanzien van het fonds. Althans, hij heeft er vragen over gesteld. Daarvoor was er overwegend een hosannastemming rond het Fonds economische structuurversterking. Ik heb in ieder geval eigenlijk vooral voordelen gehoord. Mijs inziens zijn de nadelen tot nu toe onderbelicht gebleven. Daar wil ik enige verandering in brengen. Dat zie ik als mijn bijdrage aan dit debat.

Doel van het fonds is geldmiddelen apart zetten voor de financiering

van additionele investeringsprojecten van nationaal belang die de economische structuur versterken. Dat zijn de drie richtlijnen die het kabinet voor ogen heeft bij het afzonderen van dit geld. Voor de komende vijf jaar moet via dit fonds 8 mld. besteed worden, waarvan 3 mld. aan de hogesnelheidslijn en de Betuwelijn en 4,25 mld. aan de extra investeringsimpuls verkeer en vervoer. Wat het laatste betreft, zegt de heer Tommel: daar moet je de wegen uithalen. Ik vind het een beetje merkwaardig dat je de wegen plotseling verboden verklaart voor dit fonds, maar dat is een D66-opvatting. Voorts moet er 500 mln. worden besteed aan bodemsanering en 250 mln. aan de investeringsimpuls kennisinfrastructuur.

De heer **Tommel** (D66): Voorzitter! Ik heb niet gezegd dat het verboden was. Ik heb alleen gezegd dat wij een extra impuls niet zo zeer vinden passen in een concept van duurzame ontwikkeling en dat geld liever voor de technologieprojecten aanwenden. Ik vind het een beetje teleurstellend dat de heer De Korte dat niet ook vindt.

De heer **De Korte** (VVD): Het gaat hier om additionele investeringen van nationaal belang die de economische structuur versterken. Daar haalt u onmiddellijk de wegen uit. Dat mag u; dat weten wij dan van D66. D66 vindt dat, behalve de normale wegen die gepland zijn, het bij wegen niet om iets additioneels gaat dat van nationaal belang kan zijn en de economische structuur kan versterken. Dan moet ik toch stellen dat u dat als D66-vertegenwoordiger zo aan ons voorhoudt.

De heer **Tommel** (D66): U mag het wel stellen, maar als u de bedragen goed bestudeerd had, dan zou u weten dat wij niet het hele bedrag weghalen.

De heer **De Korte** (VVD): Maar u begint toch met in ieder geval het eerste bedrag dat zich aandient, te weten het bedrag voor 1994, de impuls van 600 mln. Daar haalt u 104 mln. uit. Dat geld is voor wegen, maar dat mag niet volgens u. Dat moeten wij dan toch even vaststellen.

De heer **Tommel** (D66): Dat klopt,

want dat besteden wij liever aan technologische infrastructuur.

De heer **De Korte** (VVD): Waarom zou u niet al die andere wegen, die vervolgens bij de rest van die 8 mld. aan de orde zijn, er ook niet uithalen?

De heer **Tommel** (D66): Dat past misschien in het zwart/wit-denken van de VVD, maar wij denken dat je een geleidelijke verschuiving tot stand zou moeten brengen. Ik heb altijd ook in de minister van Economische Zaken mijn bondgenoot gezien in de stelling dat juist investeren in technologie en technologie-ontwikkeling ons op lange termijn een boterham zal verschaffen.

De heer **De Korte** (VVD): Ik ben heel benieuwd of de minister van Economische Zaken straks de wegen weglaat uit zijn redenering. Laat ik hem de vraag stellen wat hij daarvan vindt.

Mijn eerste vraag is in ieder geval waarom uitgerekend is gekozen voor deze samenstelling van projecten voor deze bedragen. Een volgende vraag is waarom voor dit doel een nieuw begrotingsfonds opgericht moet worden. Wij hebben toch al een fonds, namelijk het Infrastructuurfonds. Fondsvorming houdt in dat bepaalde inkomsten en uitgaven niet op de begroting van een departement, maar op een aparte rekening worden geplaatst. Dergelijke begrotingsfondsen vallen onder het afzonderlijke beheersregime van artikel 2 van de Comptabiliteitswet.

Het kabinet geeft vier motieven voor de instelling van het FES. Het eerste motief is dat het FES zekerheid zou geven dat de extra aardgasbaten voortkomend uit nieuwe aardgascontracten sinds 30 juni 1992 respectievelijk common-area-middelen en de opbrengst uit de verkoop van een deel van de aandelen van de Koninklijke PTT Nederland voor de omschreven doelen worden gebruikt. Dat is een allocatief motief, ook wel oormerking genoemd. Maar waarom zou dit niet gewoon via de departementale begrotingen kunnen, zeker nu de geplande extra inkomsten nog in geen velden of wegen te bekennen zijn? Dat zal ik dadelijk toelichten.

Het tweede motief is dat het fonds de fluctuaties in de aardgasbaten als

voeding en het ongelijkmatige patroon van de investeringsuitgaven beter zou kunnen opvangen. Dat is een financieel-technisch motief. Maar is een fondsconstructie werkelijk de oplossing voor de fluctuerende aardgasbaten? In zijn advies "Sociaal-economisch beleid 1988-1992" kiest de SER bij de aanwending van extra aardgasbaten voor een extra vermindering van de staatsschuld. Dat kan dus ook.

De heer **Reitsma** (CDA): Collega De Korte vraagt waarom wij niet zonder dit fonds kunnen en waarom extra bescherming van het fonds nodig is om politieke prioriteiten te stellen ten aanzien van investeringen. De ervaring van de afgelopen twintig jaar, waarin er overwegend CDA/VVD-kabinetten zijn geweest, heeft evenwel geleerd dat er wel een extra bescherming nodig is. Wij waren immers niet in staat om de investeringen op een verantwoord peil te krijgen. De stelregel die de heer De Korte het kabinet nu voorhoudt, heeft dus, ondanks de medewerking van de VVD, niet gefunctioneerd.

De heer **De Korte** (VVD): In mijn verdere bijdrage zal ik duidelijk maken dat de gezonde afweging, waar de heer Reitsma nu voor pleit, met dit fonds helemaal niet zeker is gesteld. Dat is nu juist het probleem. Ik zal dat straks toelichten.

De heer **Reitsma** (CDA): Ik ben benieuwd naar die toelichting; daar zal ik straks intensief naar luisteren. Maar ik wil graag ook antwoord op mijn stelling, dat de VVD de afgelopen twintig jaar niet in staat is geweest om de investeringen op te krikken. De VVD heeft dus ook niet die politieke afweging willen of kunnen maken. Daarmee komt de eerste vraag van de heer De Korte in de lucht te hangen.

De heer **De Korte** (VVD): Het antwoord daarop vereist een hele historische verhandeling over het verleden. Ik wijs erop dat de investeringsuitgaven van de overheid in alle ons omringende landen vanaf het eind van de jaren zeventig zijn gedaald. In de loop van de jaren zestig zijn er ook verzadigingsverschijnselen opgetreden; toen waren er voldoende zwembaden, wegen en dergelijke gepland. Vervolgens zien wij dat de noodzaak

tot bezuiniging haar intrede doet. Ik geef de heer Reitsma het grootste gelijk van de wereld, dat hij met mij kijkt naar hetgeen toen is gebeurd. In het begin van de jaren tachtig is relatief veel bezuinigd, ook op die categorie overheidsuitgaven. Vanaf 1985 blijkt jaarlijks weer sprake te zijn van een stijging van deze uitgaven. Deze stijgende lijn, in gang gezet vanaf 1985, zet zich onder het huidige kabinet voort. Vervolgens hoopt het kabinet, over zijn graf heen regerend, dat ook nog in de volgende kabinetsperiode voort te zetten. Ik heb dat al eens met cijfers onderbouwd. Dat is overigens alleen maar een verheugende gang van zaken. Fondsvorming is daarvoor echter niet noodzakelijk, maar wel politieke wil. Die politieke wil voor de verhoging van deze categorie overheidsuitgaven is nu gelukkig weer aan het groeien. Daar gaat het in feite om.

De heer **Reitsma** (CDA): Ik deel de opvatting, dat de politieke wil aan het groeien is om prioriteit te geven aan investeringen. Is de heer de Korte evenwel van mening dat de extra aardgasbaten en de opbrengst van verkoop van staatsdeelnemingen de komende jaren echt moeten worden gereserveerd voor dit soort investeringen, zij het dan buiten het fonds?

De heer **De Korte** (VVD): Voorzitter! De heer Reitsma stelt deze vraag aan het begin van mijn betoog. Als ik daarop inga, moet ik voortdurend op de rest van mijn betoog vooruitlopen. Als hij het niet erg vindt, zal ik hem straks mijn mening op dit punt voorhouden.

Ik kom dan op het derde motief van het kabinet. Het FES zou een spaarmogelijkheid verschaffen ingeval er in een bepaald jaar middelen onbesteed blijven. Dit is weer een financieel-technisch motief. Is onlangs echter niet de mogelijkheid geschapen om voor investeringen en andere omvangrijke incidentele uitgaven binnen de normale begroting te sparen? Ik vraag dit met name aan de minister van Financiën. Binnen de meerjarencijfers mag volgens interne kabinetsafspraken immers zodanig geschoven worden dat incidentele uitgavenverhogingen in toekomstige jaren mogen worden gecompenseerd door uitgavenverlagingen in meer nabije jaren. Maakt ook het nieuwe

instrument van budgetteringsafspraken over bepaalde begrotingsartikelen, waardoor onbestede gelden beschikbaar blijven, een fondsconstructie eigenlijk niet overbodig? Is er ten slotte niet tevens de recentelijk geïntroduceerde eindejaarsmarge van 0,25% van de departementale begroting?

In de vierde plaats zegt het kabinet: het FES zou meer zekerheid bieden aan de medefinanciers van infrastructurele projecten. Dat is een bestuurlijk motief dat opgeld doet, wanneer de lagere overheden en de particuliere sector de betrokken investeringen mede uitvoeren en mede financieren. Zijn de eerste ervaringen van gemeenten op dit punt, opgedaan in het voortraject van dit fonds, namelijk het Aardgasbatenfonds, echter wel geruststellend? De aardgasmeevaller van 1992 werd in plaats van voor de toegezegde investeringen grotendeels gebruikt als compensatie voor de niet te realiseren efficiencykorting in verband met de decentralisatieimpuls. Dat is dus niet zo geruststellend. Welke extra zekerheid wordt er bovendien gegeven – ik zeg dit ook tegen de heer Reitsma – door te laten zien dat er een pot geld is, terwijl die tot en met 1998 leeg blijft? Wat voor extra zekerheid creëer je daarmee voor die medefinanciers?

Tot nu toe heb ik vooral voordelen gehoord, zij het dat de heer Tommel toch een paar twijfels heeft geuit. Laat ik evenwel eens goed de bezwaren tegen het licht houden. De bewindslieden merken in de nota naar aanleiding van het eindverslag op dat zij begrip hebben voor de reserves van de VVD-fractie ten aanzien van nieuwe fondsvorming. De voor- en nadelen tegen elkaar afwegend, zijn zij evenwel van mening dat in het onderhavige geval een nieuw begrotingsfonds wenselijk is. Er is dus wel begrip voor onze reserves, maar het komt niet tot een standpuntbepaling in onze richting. Het komt gewoon tot de oprichting van dit fonds. Voor ons zijn er op dit moment echter bepaald meer nadelen dan voordelen. Ik som er een negental op.

In de eerste plaats meent het kabinet dat het FES een betere afweging van investeringsuitgaven verzekert. Dat moeten wij echter betwijfelen. In de nota naar aanleiding van het eindverslag zeggen de bewindslieden zelf: "Er is geen pasklare formule voorhanden,

die door het maken van een berekening een prioriteitsstelling in het fonds oplevert. Dit geldt te meer, als projecten die op verschillende beleidsterreinen liggen, bijvoorbeeld verkeersinfrastructuur en kennisinfrastructuur, tegen elkaar moeten worden afgewogen." Wat per saldo als voordeel wordt aangeprezen, blijkt bij nader inzien en bij doorvragen dus niet eens te werken. Voor het bevorderen van een goede prioriteitsstelling bij de afweging van alternatieve investeringsuitgaven is het aanbrengen van dit soort schotten binnen de rijksbegroting onzes inziens zelfs ongewenst. Dergelijke schotten belemmeren namelijk een integrale afweging van de verschillende investeringsuitgaven.

Ik geef een voorbeeld. Een van de belangrijke categorieën is de hogesnelheidslijn. Daar worden gelden voor geoormd. In feite is dit helemaal niet iets additioneels, want het moet sowieso gebeuren. Het valt dus niet eens onder het criterium. Stel nu dat die hogesnelheidslijn er wat later komt. De gelden zijn daar nu voor geoormd, zij het op een oneigenlijke manier door de vervroegde aflossing erbij te betrekken. De gelden zitten dus in het fonds, maar worden niet uitgegeven. Er mag alleen maar door de mensen die over die pot gaan, iets mee gedaan worden, terwijl er op dat moment vele nuttige dingen mee te doen zouden zijn. De integrale afweging wordt dus belemmerd door dat schot. Daarom is dit dan ook gewoon ongewenst. Wij denken dat zo'n integrale afweging alleen te realiseren is – ik zeg dit tot de heer Reitsma; hij kent onze opvatting, maar het is nooit slecht om die te herhalen – via een formele kapitaaldienst met gedifferentieerde afschrijvingstermijnen. Ook het afstoten van HBO-schoolgebouwen om lopende onderwijsuitgaven te dekken, het leasen van rijksgebouwen – uit de voorbereiding blijkt dat dit inmiddels de spectaculaire omvang van 2 mld. heeft gekregen – en het afstoten van staatsdeelnemingen voor tekortreductie zoals de recente verkoop van ING-aandelen en de eerste tranche van de verkoop van KPN-aandelen maken duidelijk dat zo'n formele kapitaaldienst eigenlijk niet meer mag uitblijven. Daaraan blijft de fractie van de VVD dan ook verre de voorkeur geven met een

"dubbel slot". Dat moet ik er natuurlijk bij vermelden opdat de staatsschuldquote op den duur niet zal oplopen. Ik zal hierover niet uitweiden. Ik verwijs eenvoudig naar hetgeen wij hierover eerder hebben gezegd in stuk 22330, nr. 7. Daarin hebben wij helder uiteengezet hoe het eigenlijk zou kunnen.

Dan kom ik op het tweede bezwaar. Bij de geplande uitgaven van het FES blijkt het voor 85% om uitgaven voor V en W-infrastructuur te gaan. Daarvoor bestaat reeds het Infrastructuurfonds. Bij de vorming van dat fonds uit het Rijkswegenfonds en het Mobiliteitsfonds hadden wij reeds onze bedenkingen. De motieven voor die fondsvorming vonden wij maar in beperkte mate relevant voor het Infrastructuurfonds. Ook daarbij zijn door mij de voordelen tegen de nadelen afgewogen. Dat fonds is er gekomen, maar laten wij hetgeen niet juist is geweest niet verduubelen door daarnaast een FES op te richten. Vanuit het oogpunt van helderheid en eenheid inzake de rijksbegroting – dat zeg ik tegen de minister van Financiën – is het FES als tweede beschermingsconstructie in onze ogen zelfs een dubieuze constructie. Er gaat geen enkele meerwaarde van uit. Die 85% uitgaven voor V en W-infrastructuur uit het FES zou zonder enig bezwaar onder het werkingsgebied van het Infrastructuurfonds kunnen worden gebracht. Die extra aardgasbaten voor 500 mln. bodemsanering en 250 mln. voor kennisinfrastructuur kunnen probleemloos rechtstreeks aan de begrotingen van VROM respectievelijk van EZ ter beschikking worden gesteld. Het is ons een raadsel waarom je daarvoor nu een FES moet opzetten. En dat heeft dan een wezenlijke functie, zoals dat door het kabinet tegenover de Raad van State werd gezegd. Ik zie dat nog steeds niet.

De heer **Reitsma** (CDA): Voorzitter! Ik kan collega De Korte niet helemaal volgen. Enerzijds zegt collega De Korte dat het FES om een aantal redenen niet nodig is. Anderzijds heeft hij bij mijn weten in het verleden tegen het Infrastructuurfonds gestemd. Als dat niet zo is, hoor ik dat graag. Collega De Korte wil dus voor het uittrekken van gelden voor investeringen in verkeer en vervoer geen fondsvorming. In de jaren zeventig en tachtig is een lijn

ingezet waarbij te weinig prioriteit werd gegeven aan investeringen. Hoe realiseert hij dan toch een integrale afweging binnen investeringen in verkeer en vervoer? Dat staat los van de kapitaaldienst, want daaraan moet je eerst een politieke prioriteit geven. Ik kan het een niet met het ander rijmen.

De heer **De Korte** (VVD): Toen de nota over de kapitaaldienst werd behandeld, was de heer Reitsma ook woordvoerder. Hij kent de materie dus heel goed. Bovendien weet de heer Reitsma ook hoe de lagere overheden hun kapitaaluitgaven regelen. Zij hebben daarvoor een kapitaaldienst. De integrale afweging inzake investeringsuitgaven vindt plaats via die kapitaaldienst. De afweging tussen consumptieve uitgaven en investeringsuitgaven wordt nu juist bevorderd door de afsplitsing tussen de lopende dienst en de kapitaaldienst. Zo krijg je een handzame gang van zaken.

De heer **Reitsma** (CDA): Alleen het introduceren van een kapitaaldienst brengt nog niet met zich dat er meer middelen voor investeringen zijn.

De heer **De Korte** (VVD): Daar komt de aap uit de mouw.

De heer **Reitsma** (CDA): Het introduceren van een kapitaaldienst heeft een aantal voordelen en een aantal nadelen. Je kunt een algemene afweging maken. Willen wij die kant op? Dat is een zelfstandige discussie. Dat debat wil ik de komende jaren best met de heer De Korte voeren. Dat vind ik ook een boeiend debat. Eerst moet echter de politieke prioriteit worden gesteld dat je binnen het totaal van de middelen van de rijksoverheid meer middelen gaat genereren voor investeringen.

De heer **De Korte** (VVD): Ja.

De heer **Reitsma** (CDA): Dat betekent dat er prioriteiten gesteld moeten worden. Dan blijft mijn politieke vraag: is het mogelijk, gezien de geschiedenis, zonder fondsvorming die politieke prioriteitsstelling voldoende hard op tafel te houden?

De heer **De Korte** (VVD): Mijns inziens is dat wel mogelijk.

De heer **Reitsma** (CDA): Dan roep ik

De Korte

de heer De Korte de CDA/VVD-kabinetten in herinnering.

De heer **De Korte** (VVD): De heer Reitsma was het zojuist in een klein interruptiedebatje met mij eens dat dat een kwestie is van politieke wil. Hij is ook met mij van mening dat de politieke wil een omslagpunt heeft bereikt. Doordat die politieke wil anders is komen te liggen, krijgen wij ook dit soort discussies. Op zichzelf is het positief dat wij over dit soort zaken zo praten. Dat komt allemaal omdat de politieke wil die kant op is gegaan. In de jaren tachtig kreeg je helemaal geen handen op elkaar voor dit soort gedachten.

Je hoeft die politieke wil, die nu langzamerhand zichtbaar wordt, niet vorm te geven via een FES. Dat is mijn stelling. Dit heeft geen meerwaarde. Het doet zelfs afbreuk aan een normale ordelijke begrotingssystematiek. Als je echt een goede begrotingssystematiek wilt hebben met investeringsuitgaven naar de toekomst toe, doe dat dan via een kapitaaldienst, net zoals alle lagere en provinciale overheden en alle bedrijven dat doen. Dat is het punt dat wij telkenmale willen maken.

Mijn volgende bezwaar is dat de complexiteit van deze constructie de inzichtelijkheid van de begrotingsopstelling zal versluieren. Je krijgt begrotingstechnisch echt een moeilijk werkbaar situatie. Voor degenen die zich daarin verdiepen, is het misschien nog net te volgen. Voor de woordvoerders van dit debat geldt dat zeker, want het is hun taak om zich daarin te verdiepen. De modale collega van ons die ook geacht wordt dit alles te controleren, zal er echter nog minder van begrijpen, ondanks alle bijscholingscursussen die worden aangeboden.

De heer **Tommel** (D66): Ik neem aan dat dit oordeel alleen voor de VVD-fractie geldt. De heer De Korte spreekt voor zijn eigen fractie. Hij spreekt in ieder geval niet voor de mijne.

De heer **De Korte** (VVD): Ik heb ook mijn noties over de kennis over de begrotingssystematiek die in deze Kamer aanwezig is. Er zijn verbeteringen aangebracht. Wij hebben het een en ander weten te bereiken aan vereenvoudigingen en verduidelijkingen, waardoor het voor het kamerlid

beter te doorgronden is. Wij hebben dat ook gezien bij de verschillende bijeenkomsten, waarin de begrotingen worden doorgenomen en feitelijke vragen kunnen worden gesteld. Er is dus een hoop verbeterd, maar dit soort dingen verslechtert het nu weer. Ik moet daarop wijzen, omdat niemand anders dat doet.

De bewindslieden ontkennen in de nota naar aanleiding van het eindverslag ook niet dat dit FES tot moeilijke technische aspecten kan leiden, zoals de buffersystematiek en de voorgestelde manier van omgaan met mutaties in het fondssaldo bij de berekening van het genormeerde financieringstekort. Het in dit verband kiezen voor mutaties op het gecumuleerde saldo in het FES, die buiten het genormeerde financieringstekort worden gehouden tenzij dit saldo onder nul komt, klinkt mooi. Dat zou op zichzelf een verbetering zijn. Maar, zolang de financiering weer uit de vervroegde aflossingen leningen voor woningwoningen geschiedt, blijft er natuurlijk toch gewoon sprake van debudgettering. Dan levert dat heel complexe FES vooralsnog geen enkele verbetering op met betrekking tot trucages rond het financieringstekort. Bij een ander punt komt ik daar nog op terug.

Mijn vierde bezwaar is dat de te hanteren criteria voor de selectie van investeringsprojecten onduidelijk blijven. Dat blijkt ook uit de antwoorden aan het adres van de CDA-fractie. Ik citeer uit de nota naar aanleiding van het eindverslag: te weinig selectieve definiëring van toetsingskader zou leiden tot versnippering van fondsmiddelen, maar een te scherpe afbakening van het toetsingskader betekent dat bepaalde projecten niet voor een bijdrage in aanmerking komen.

Dat is dan het antwoord op mijn vraag om verheldering op het punt van de criteria. Met permissie, ik vind dat zo helder als ondoorzichtig glas. Een uitgelezen ambtelijk gezelschap, de Interdepartementale commissie voor economisch structuurbeleid in beperkte samenstelling – de mini-ICES – blijkt de doorslag te mogen geven. Een van hun criteria is: rendement uit oogpunt van versterking van de economische structuur. Dat krijgt ook weer zo z'n opekkende na de betogen van de heren Melkert en Rosenmöller. Investerings in toeristische en

recreatieve voorzieningen blijken er ook toe gerekend te mogen worden. Daar hebben wij zo onze twijfels over en trouwens de fractie van het CDA ook, zoals wij in de stukken hebben gezien. Eigenlijk zou ik de bewindslieden, in dit geval vooral de minister van Economische Zaken, willen vragen om die categorie gewoon van de lijst te weren. Dit heeft toch niets te maken met nationaal belang en versterking van de economische structuur?

Wat blijkt? De Beneluxtunnel valt, indien zoals verwacht private financiering gaat ontbreken, niet onder de criteria. Als er iets is dat de economische structuur versterkt en van nationaal belang is, is het wel zo iets; Nederland distributieland! Wij vinden deze situatie merkwaardig. Weer zeg ik tegen vooral de minister van Economische Zaken: voeg dit toch aan de lijst toe.

Inmiddels is op basis van de huidige ondeugdelijke financiering reeds de volledige investeringsimpuls in de kennisinfrastructuur van 250 mln. tot en met 1998 door minister Andriessen en anderen in gang gezet. Het lijkt, met permissie gezegd, een beetje op een grabbelton. Er is bij de lijst van 250 mln. een hele reeks departementen betrokken: Economische Zaken, Verkeer en Waterstaat, LNV, Onderwijs en Wetenschappen. Departementen die iets met kennisinfrastructuur van doen hebben mogen wat moois verrichten. VROM zou er eigenlijk ook bij horen, maar doet hier niet aan mee. Het heeft natuurlijk zijn 500 mln. voor de bodemsanering al. Kortom, voor elk wat wils, na kennelijk "eerlijk" departementaal touwtrekken.

Is dat nu waar dit fonds voor moet worden opgezet? Ik denk van niet. Ik moet dit met kritiek bejegenen. Hoevele van deze projecten hebben niet een immateriële component? Hoeveel van die 250 mln. heeft eigenlijk betrekking op fysieke investeringen? Dit vraag ik de minister van Economische Zaken. Wij hadden eigenlijk begrepen dat het toch om investeringsgoederen met het karakter van kapitaalgoederen zou moeten gaan. Als het zo is als het nu is, lijkt het niet een verdeel-fonds, zoals de bewindslieden het noemen, maar een verdeel- en heersfonds van de mini-ICES.

Het financieel-technische motief van de "spaarmogelijkheid" heb ik reeds bekritiseerd. Ik heb al gezegd

dat wij die mogelijkheid reeds hebben binnen de normale begrotingsuitvoering. Wij hebben het instrument van de budgetteringsafpraak en de eindejaarsmarge. Van "sparen" is bij het FES eigenlijk nog helemaal geen sprake zolang de financieringsmiddelen voor de extra investeringsimpuls via het FES niet op tijd binnenkomen.

Neem de extra aardgasopbrengsten ten opzichte van de raming van 30 juni 1992. Is daarvan nog wel sprake bij de huidige lage olieprijs? Het kabinet rekent met een olieprijs die oploopt van 18 dollar per barrel tot zelfs 24,75 dollar per barrel in 1998. Momenteel kost een barrel olie echter 14 dollar. Iedere dollar die van de olieprijs af gaat kost de schatkist jaarlijks 600 mln. aan aardgasinkomsten. Als nu de olieprijs vrijwel niet stijgt, wat helemaal niet ondenkbaar is, dalen de aardgasopbrengsten met bijna 6 mld. Dan hebben wij geen extra aardgasinkomsten, maar grote tegenvallers. De wederwaardigheden van de jaarlijkse aardgasbaten – zie de memorie van antwoord – zijn ook veelzeggend. In 1970 was het 600 mln., in 1975 5,3 mld., in 1980 12,1 mld., in 1985 22,7 mld. en daarna ging het omlaag: in 1990 7,3 mld. Bij 1995 heb ik een vraagteken gezet, maar ik vraag van het kabinet een invulling bij een olieprijs van 14 dollar per barrel en een dollarkoers van 2 gulden. Zitten wij ons niet gewoon rijk te rekenen? Doen wij geen uitgaven ten laste van inkomsten die wij niet krijgen?

Het cijfermatig overzicht voor de periode 1995-2000 van inkomsten uit additionele aardgasexport van zo'n 5 mld. is in het licht van dit alles niet veel meer dan een groep vogels in de lucht.

De zogeheten common-area-middelen, waarover de heer Tommel al sprak, worden momenteel geblokkeerd in een nogal splende internationale arbitrageprocedure. Ik citeer de regering: "De regering gaat er thans van uit dat de arbiters niet vóór 1995 tot een uitspraak komen". Als het eenmaal tot een uitspraak komt, is de kans tamelijk groot dat in de vorm van gasleveranties wordt terugbetaald. Daarmee verhogen wij onze aardgasreserves, maar daar krijgen wij geen extra aardgasopbrengsten op de middellange termijn door. De minst onzekere voeding is de gedeeltelijke en gefaseerde verkoop van de aandelen

van de Koninklijke PTT Nederland, maar de eerste tranche daarvan gaat geheel naar het financieringstekort in 1994. In het licht van al deze onzekere inkomsten heeft de regering besloten om 5 mld. aan ontvangsten uit vervroegde aflossingen woningwetleningen uit het jaar 1993 als voorfinanciering aan te wenden. Dan hoeven wij in ieder geval die discussie niet te voeren, dacht de regering. Dan hebben wij dat dus geleverd. Er wordt ons dus een zeer kunstmatige financiering voorgehouden.

Op deze manier wordt ook niet gespaard, maar "ontspaard". Er wordt geleend uit de nationale schuld tot en met 1998. Dan "ontspaart" het kabinet ook nog over zijn graf heen.

Ik noem mijn zesde bezwaar. Het voorfinancieren via het FES van infrastructuur uit de vervroegde aflossingen woningwetleningen is pure debudgettering en als zodanig strijdig met de geldende regels voor de begrotingsdiscipline. Daarom kwam de heer Tommel er daarnet niet helemaal uit. Het gaat om 5 mld. maximaal dat in de boekjes van het CPB gewoon geldt als debudgettering. Dat geld wordt opgenomen als een verhoging van het financieringstekort. Zo doet het CPB dat en dat begint al dit jaar. Voor 1994 wordt maximaal 600 mln. ingezet, dat blijkt ook uit de antwoorden, en het CPB hoort daarvoor het financieringstekort 1994 daarvoor terecht op met 0,1% NNI. Wanneer je aan het kabinet vraagt waarom Financiën anders uitkomt met de financieringstekorten dan het CPB, krijg je te horen dat er sprake is van verschillende inzichten. Daar hoort dit onder andere bij. Het verschil van inzicht voor de komende jaren tussen het CPB en Financiën neemt alleen maar toe. Er is geen enkele zekerheid dat het geld na 1998 binnenkomt. Het is mogelijk dat de tijdelijke debudgettering permanent is.

De voorfinanciering kost geld, namelijk 850 mln. meer, gecumuleerd tot en met 1998. Dan is er ook nog sprake van de staatsschuldquote. Die zal door deze voorfinanciering in 1998 in het maximale geval 0,7% BBP hoger liggen. Door dit fonds wordt iets uitgelokt wat ik op zijn minst bedenkelijk vind en waar ik kritiek op lever. Indien de bewindslieden dit anders zien, hoor ik dat graag. Het lijkt mij echter niet eenvoudig om dit te weerleggen.

Dan het zevende bezwaar. Over de buffersystematiek van het FES wordt hoog opgegeven, maar ik vind haar ondeugdelijk. Om redenen van voorzichtigheid mag volgens deze systematiek slechts tot maximaal 75% van de geraamde ontvangsten uit extra aardgasbaten aan investeringsprojecten worden toegezegd. 75% van "vogels in de lucht" mag in de verkoop worden gedaan. Dat is een onzekere handel. 75% van nul blijft nul. Er valt dan niets uit te geven. In de schriftelijke voorbereiding heb ik gesuggereerd dat de 75%-regeling alleen mag worden toegepast wanneer het ontvangsten betreft die op contracten zijn gebaseerd. Dan krijg je een deugdelijke systematiek. Nu gaat het echter om geraamde ontvangsten. Ramingen bij belastingen zijn onzeker, maar ramingen bij aardgasontvangsten zijn zeer onzeker. Dat hebben wij vanaf 1970 gemerkt. Daarom stelt, wat mij betreft, de 75%-regeling niet veel voor. Bovendien is die regeling opzij gezet in de periode 1994-1998 zolang de financiering afkomstig is uit de vervroegde aflossingen woningwetleningen. Wat schieten wij daarmee op?

Ik kom bij het achtste bezwaar. De verbreding van het aanvankelijk voorgenomen Aardgasbatenfonds naar het FES werd vooral gemotiveerd met de te openen mogelijkheid om de vervolgranches, maar niet de eerste, van de gedeeltelijke verkoop KPN-aandelen als fondsvoeding aan te wenden. Dat zou wijzen op invoering van het ook door mijn fractie steeds bepleite financieringsprincipe van het ruilen van vermogen voor vermogen op de staatsbalans. Daar had ik zojuist een interessant interruptiedebatje over met de heer Melkert. Ik dacht: nou, dat opent perspectief. Misschien komt ook de heer Reitsma in die sfeer nog over het voetlicht. Van de regering hebben wij in ieder geval weinig te verwachten. Wij hebben er vragen over gesteld in de schriftelijke voorbereiding en daarbij hebben wij suggesties gedaan om ontvangsten uit toekomstige vervreemding van vermogensbestanddelen – dus niet eens datgene wat nu gepland is, want gedane zaken nemen nu eenmaal geen keer – zoals de verdere verkoop van schoolgebouwen of de laatste tranche van de verkoop van DSM-aandelen, in het FES te stoppen. Die suggesties

zijn afgewezen, althans tot nu toe. Ik hoop dat de regeringsfracties een beetje willen aandringen. Misschien komt het dan iets anders te liggen. Ik hoop dat er dan een amendement ingediend kan worden om de zaak te verstevigen. Dat zou dan een winstpunt zijn. Op basis van de antwoorden van de regering moet ik echter zeggen dat ook dit nog steeds geen reden is om het FES in het leven te roepen.

In de negende plaats wijs ik op de ervaring met het voormalige Mobiliteitsfonds. Dat heeft mij tot scepsis gebracht over het kasritme van de 5 mld. aan extra investeringsuitgaven. De ervaringen met het Mobiliteitsfonds wijzen namelijk uit dat zelfs bij veel kleinschaliger projecten forse vertraging in de voorbereiding en uitvoering kan optreden, ondanks de urgentie. Dan mag niet uitgesloten worden dat het FES, op basis van de vervroegd afgeloste woningwettelingen als voorfinanciering, met nogal wat honderden miljoenen gevuld zal raken, die dan niet op tijd uitgeput worden. Het is dan logisch om een rentevergoedingsregeling over positieve, maar natuurlijk ook over negatieve saldi in het fonds in te stellen. Als er een positief saldo ontstaat, is er een rentevoordeel. Dat zou je dan ten gunste van het fonds kunnen brengen, als het een echt fonds was. Daarmee heb je dan tegelijkertijd een buffer gecreëerd voor prijsstijging bij projecten die onverhoopt later in de tijd gerealiseerd worden dan gepland was. Dat zou passen in de sfeer van het FES als fonds. De bewindslieden wijzen een dergelijke prijsindexering evenwel van de hand. Ik zou daar graag nog eens de argumentatie bij horen. Het afwijzende oordeel is voor ons in elk geval het negende bezwaar dat aan het FES kleeft. Het is in ieder geval geen reden om ermee in zee te gaan.

Alles bij elkaar, is mijn conclusie datgene wat ook in ESB heeft gestaan. De heren Goudswaard en Van der Kar hebben het heel goed onder woorden gebracht in ESB. De heer Tommel wees er al op. Bij nadere beschouwing blijf je alleen maar met nadelen zitten, waar nauwelijks noemenswaardige voordelen tegenover staan. De schrijvers van het ESB-artikel schrijven ook: Het lijkt erop dat dit nieuwe fonds slechts een politieke symboolfunctie verricht. Ik onder-

schrijf dat. Het lijkt erop dat het kabinet wil zeggen: wij doen wat in de sfeer van de infrastructuur. Het kabinet doet echter iets over zijn graf heen. Die politieke symboolsfeer gaat daarvan uit. Vooral in de verkiezingstijd is het helemaal mooi als je naar voren kunt brengen hoe goed je bezig bent. Als het zich in die sfeer afspeelt, schieten wij er niet veel mee op. Ik ben het met de schrijvers van het artikel eens dat het fonds de illusie van financiële zekerheid en prioriteit voor bepaalde investeringsuitgaven geeft; niet meer dan een illusie. Ondertussen zitten wij als gevolg van die illusie wel met een debudgetteringsoperatie van maximaal 5 mld. tot en met 1998, waarvan wij de rekening in ieder geval in de CPB-exercities gepresenteerd krijgen.

Ik vind het allerbelangrijkste bezwaar dat de regering een dubieus schot binnen de rijksbegroting aanbrengt, waardoor zij een integrale afweging blokkeert. Hierdoor roept zij buiten bezwaar van 's lands schatkist een soort van interdepartementale grabbelton in het leven, waar wij weinig mee opschieten.

De voorzitter: Zoals het schema nu wordt uitgevoerd, voorzie ik dat er voor 23.00 uur geen eind aan het debat komt. Dan moeten wij er morgen mee voortgaan. Dit hebben alle spelers in de loop van de avond voor een belangrijk deel zelf in de hand.

De vergadering wordt van 19.15 uur tot 20.45 uur geschorst.

Voorzitter: Deetman

□

De heer **Leerling** (RPF): Mijnheer de voorzitter! Het Fonds economische structuurversterking wordt in dit debat officieel ingesteld via een wetsvoorstel dat ondanks de relatief korte geschiedenis van de behandeling, een vrij roerige tijd achter zich heeft. Zo heeft de Raad van State zich liefst tweemaal over het voorstel gebogen; De tweede keer naar aanleiding van vooral de investeringsimpuls die dit kabinet afkondigde bij gelegenheid van de Voorjaarsnota 1993. Overigens heeft dit nieuwe advies geen aanleiding gegeven tot ingrijpende wijzigingen.

Waar gaat het nu zeer in het kort om? Het kabinet wenst een deel van

de aardgasbaten en andere inkomsten ontstaan uit de verkoop van staatsbezit, zeker te stellen voor belangrijke investeringsprojecten ten behoeve van het versterken van de economische structuur. In feite hebben we het dan over een oude discussie. Het blijkt dat investeringen in de infrastructuur gemakkelijker ten prooi vallen aan bezuinigingen dan andere uitgaven, met het risico dat de overheidsinvesteringen geleidelijkaan verder teruglopen dan verantwoord is. De recente geschiedenis heeft ons dat geleerd en collega's voor mij hebben daar ook op gewezen. De fractie van de RPF bepleit om die reden al jaren dat de aardgasbaten als het ware buiten haken moeten worden geplaatst ten opzichte van de inkomsten uit belastingen, teneinde het risico te vermijden dat de overheid in de sfeer van de consumptieve uitgaven te veel op de aardgasbaten gaat leunen. Dat is in het verleden maar al te zeer en tot onze schade, gebeurd. Wij stellen voor dat uit de aardgasbaten slechts niet-structurele uitgaven worden betaald, waarbij uit de aard der zaak vooral gedacht wordt aan investeringen in de infrastructuur. De zogenaamde extra, meer dan in de ramingen voor 1990 voorziene, baten moeten dienen voor milieusanering. De gedachte hierachter is dezelfde als die in de stukken is verwoord: kapitaal onder de grond zet je om in kapitaal boven de grond. Hoewel... niet alleen boven de grond, want onder de grond bouwen zal meer en meer de aandacht vragen en zal ook uit het FES moeten worden gefinancierd. Ik neem aan dat de bewindslieden daarmee kunnen instemmen.

Voorzitter! Het doet mij deugd dat de ministers in de vorm van het onderhavige wetsvoorstel een eindweegs in de richting van deze visie zijn opgeschoven. In algemene zin kan ik mij dan ook met dit voorstel verenigen, al besef ik dat ook aan het stichten van een nieuw fonds de nodige schaduwkanten zitten. Collega's voor mij hebben daar breedvoerig over gesproken en ik zou daar ook bij kunnen stilstaan. Ik laat dat nu achterwege maar die kanten zijn er zeker ook. De vraag die zich vervolgens aandient is of de bewindslieden het wenselijk en mogelijk achten, geleidelijkaan een groter deel van de aardgasbaten dan waartoe men tot nu toe bereid is,

apart te zetten in de door mij voorgestelde vorm.

Ik besef daarbij overigens dat wij als regering en Kamer in zeker zin merkwaardig handelen, indien wij dit wetsvoorstel aannemen. Men weet dat investeringen noodzakelijk zijn, zeker nu die zijn achtergebleven, maar men vertrouwt er eigenlijk niet op dat dit feit als zodanig ook tot daden leidt. Vandaar het FES.

Iets soortgelijks zijn we bij de andere financiële bakens als de collectieve-lastendruk en het financieringstekort. Men weet dat een te hoog niveau schadelijk is, maar men vertrouwt er niet op dat zonder een vastgelegd tijdpad in het regeerakkoord voldoende daadkracht getoond wordt om het tekort inderdaad binnen de door de collectieve-lastendruk gestelde marges terug te dringen. En dat tijdpad heeft dan weer merkwaardige gevolgen voor de op kasbasis opgestelde rijksbegroting, zodat men manoeuvres kan aantreffen als het naar voren halen van inkomsten en naar achteren schuiven over de datum van 1 januari van uitgaven.

Voorzitter! Hoe het ook zij, het onderhavige wetsvoorstel ligt in diezelfde orde. We binden onze handen om voorgesteld beleid inderdaad uit te voeren, maar het is niet onvoorstelbaar dat in een periode van financiële nood een wetsvoorstelletje wordt ingediend om de werking van de wet FES gedurende één jaar, eenmalig, buiten werking te stellen – en we weten hoe gemakkelijk dat soms gaat; ik zie de minister van Economische Zaken knikken, want dat is de praktijk – zoals ook het tijdpad voor het financieringstekort niet heilig is gebleken. Ik hoop dat ik het mis heb, maar ik hoor graag de visie van de bewindslieden op deze inschatting, want ik heb enige reserves met betrekking tot dit onderdeel van het wetsvoorstel. Het heeft ook iets weg van de koppelingsregeling. Die regeling is er ook, maar wij zien dat in de praktijk van die koppeling lang niet altijd terecht komt wat wij hadden gehoopt. Ook dat is te verklaren, maar het feit ligt er. En dan gaat het erom, wat dat FES in de praktijk straks ook echt waard is.

Gezien de resultaten van de schriftelijke voorbereiding blijf ik met nog een aantal vraagjes over het wetsvoorstel zitten. In de eerste plaats blijven de inkomsten voornamelijk aan de ene kant

enigszins onzeker en aan de andere kant onbepaald. Onzeker, omdat het laatste deel van artikel 2, onderdeel a, ruime mogelijkheden biedt om aardgasbaten alsnog voor andere zaken aan te wenden en onbepaald, omdat op geen enkele wijze de aard van de inkomsten overeenkomstig het gestelde in onderdeel c wordt aangegeven. Indien het al niet mogelijk is om de herkomst aan te geven, verdient het dan ten minste geen aanbeveling indicaties te geven van de grootte van het bedrag? Dit zou bijvoorbeeld in relatie met tegenvallende uitgaven overeenkomstig het gestelde in de andere onderdelen kunnen worden gebracht.

In de tweede plaats heb ik een vraag over de aard van de uitgaven. Naar mijn mening is het in een wetsvoorstel als het onderhavige een vreemde figuur om, zoals na de nota van wijziging is gedaan, enkele uitgaven in feite met name te noemen. Hierdoor zou je haast vermoeden dat via dit wetsvoorstel wordt beslist over de haalbaarheid en de wenselijkheid van projecten zoals de HSL en andere, terwijl die zaak in de begrotingsbehandeling thuishoort. Dat nadeel zou wel eens zwaarder kunnen wegen dan het voordeel van grotere duidelijkheid inzake de projecten waaraan het FES kan bijdragen. Andersoortige projecten nemen wij immers ook niet op. Of is het de bedoeling de geselecteerde technologieprojecten ook onder de wet te brengen?

In de derde plaats acht ik het, samenhangend met mijn visie dat aardgasbaten mede kunnen dienen voor milieusanering, waar ik aan het begin van mijn betoeg over sprak, bezwaarlijk dat het FES daar op het moment goeddeels de deur voor sluit. Projecten in het kader van een duurzame samenleving lijken mij dringend noodzakelijk. Ik noem bijvoorbeeld de investeringen die nodig zijn voor het behoud van het bos, of de verwezenlijking van de ecologische hoofdstructuur, stuk voor stuk zaken die schreeuwen om financiële zekerheid, maar nu jaarlijks kunnen worden getroffen door bezuinigingsrondes. Graag daarom een verruiming van artikel 3.

Mijn bijdrage aan dit debat kan relatief kort zijn, omdat wij natuurlijk al uitvoerig over deze materie hebben gesproken. In feite is dit debat een neerslag van hetgeen wij in voorgaande debatten met elkaar hebben afgesproken. Wij vormen

zo'n fonds om daarmee de investeringen als het ware beter veilig te stellen dan in het verleden mogelijk is geweest. Het onderhavige wetsvoorstel is een poging om de goede intenties ten aanzien van het opvoeren van de investeringen ook waar te maken, al verdient het geen schoonheidsprijs. Dat brengt de structuur van het fonds ook altijd met zich. Ik zou graag nog een enkele wijziging aangebracht zien die ik al heb genoemd. Ik zie uiteraard met belangstelling uit naar de antwoorden van de bewindslieden. De toekomst zal leren of het FES inderdaad aan zijn doel beantwoordt en een succes zal zijn.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mijnheer de voorzitter! In deze kabinetsperiode is een flink aantal nieuwe fondsen op stapel gezet, waarin de prioriteiten in het beleid worden gereflecteerd. Ik noem het Groenfonds, het Industriefonds, het Infrastructuurfonds en tenslotte het Fonds economische structuurversterking. Al deze fondsen hebben gemeen dat op het geheel van de overheidsuitgaven meer ruimte moet worden gemaakt voor investeringen. Die ruimte is bij herhaling ook door de SGP-fractie bepleit ter wille van duurzame economische versterking in onze samenleving. Daarmee is een trend in gang gezet die hopelijk in de nabije toekomst zal kunnen worden en zal worden voortgezet. Bij het terugdringen van de uit de hand gelopen overheidsuitgaven zijn de overheidsinvesteringen tot in het recente verleden veelvuldig het kind van de rekening geweest.

Aangezien de regering nog steeds niet voelt voor invoering van de kapitaaldienst, is gekozen voor de constructie van een verdeelfonds. De SGP-fractie is daar niet onverdeeld gelukkig mee. Ik kan mij niet aan de indruk onttrekken dat het kabinet de noodzaak ontloopt om een meer structureleerschikking binnen de rijksbegroting aan te brengen tussen consumptieve uitgaven en investeringsuitgaven. De vraag dringt zich op, of met de door het kabinet gemaakte keuze ook echt wordt uitgesloten dat middelen uit het fonds oneigenlijk worden gebruikt voor bijvoorbeeld het afdekken van budgettaire tekorten in de financiering van reguliere investeringen op de begrotingshoofdstukken. De

voorgestelde procedure maakt de kans daarop klein, zo lees ik in de nota naar aanleiding van het eindverslag. Onze vraag is, of er geen waterdichte garanties te geven zijn om zulks definitief uit te sluiten. We weten immers allemaal dat het bloed vaak kruipt waar het niet gaan kan.

De gekozen constructie van een verdeelfonds waarlangs gelden worden toegekend aan departementen die projecten uitvoeren, levert ook een schot op voor een rechtstreekse integrale afweging. Dat is toch wel een schaduwkant. Die integrale afweging is nodig op kabinetsniveau en daarna op departementsniveau in samenspraak met en met amendementsrecht voor de begrotingswetgever. Hoe zal dit straks in de praktijk gaan?

Voorzitter! VNO en NCW hebben ernstige bezwaren geuit tegen de ongewisse voeding van het fonds, zoals die bijvoorbeeld blijkt uit de beperking dat ontvangsten die voortvloeiën uit na 30 juni 1992 gesloten overeenkomsten die een aanmerkelijke stijging van exportvolume tot gevolg hebben, niet ten gunste van het fonds kunnen worden gebracht indien gewichtige redenen van financieel-economische aard zich daartegen verzetten. Hierbij kan men zich afvragen, wat daaronder precies moet worden verstaan en wanneer redenen gewichtig genoeg zijn om er een beroep op te doen. Ik wijs op artikel 2, onderdeel a. Juist door die laatste bijzin wordt, als wij niet heel uitdrukkelijk de wacht betrekken, de deur opengezet naar afbrokkeling van productieve investeringen ten gunste van consumptieve overheidsbestedingen. De suggestie van VNO en NCW om die bijzin zekerheids-halve maar te schrappen – neergelegd in een van de amendementen, ik meen het amendement van collega Van Middelkoop – lijkt mij prima.

De economische cijfers maken duidelijk dat een forse uitbreiding van de overheidsinvesteringen van essentieel belang is om ons land economisch op de been te houden in de steeds fellere concurrentiestrijd waarmee zowel de overheid als ons bedrijfsleven internationaal wordt geconfronteerd. Ons land mag zich evenwel gelukkig prijzen met een nog immer omvangrijke gasvoorraad. Al te lang zijn de daaruit voortvloeiende baten door de overheid geconsumeerd. We konden

er vele jaren onze welvaartsstaat mee in stand houden. Pas toen we ons in de jaren tachtig geconfronteerd zagen met fors tegenvallende aardgasbaten, realiseerden we ons dat we eigenlijk jarenlang boven onze stand hebben geleefd. De tering moet naar de nering worden gezet. De fractie van de SGP vindt het dan ook een prima idee om de aardgasbaten meer productief aan te wenden. Het wetsvoorstel geeft daartoe een aanzet.

Voorzitter! De voeding van het fonds is met tal van onzekerheden omgeven. Wij weten niet op welk tijdstip de common-area-gelden loskomen en om welke bedragen het precies gaat. Ook de omvang van de inkomsten uit de extra export van aardgas is onzeker, met name als gevolg van prijsfluctuaties.

Wij hebben op dit moment te maken met een historisch lage energieprijis. Dit heeft rechtstreeks gevolgen voor de omvang van de aardgasbaten die naar de schatkist vloeien en dus ook voor het fonds. Nu is reeds duidelijk dat de minister van Financiën voor het lopende jaar al rekening moet houden met tegenvallende aardgasopbrengsten. In de Miljoenennota 1993 ging de regering er nog van uit, dat in 1994 door de verhoogde export van aardgas 470 mln. beschikbaar zou komen voor investeringen. Door de lagere koers van de dollar en de lagere olieprijs verdwenen de extra opbrengsten als sneeuw voor de zon. Inmiddels gaat de regering er in de Miljoenennota 1994 van uit dat 3 mld. zal toevloeien aan het FES in de periode 1995-1998. Bestaat niet het levensgrote risico dat, indien de energieprijzen langdurig op een zo laag niveau blijven steken, er forse gaten in de voeding van het fonds kunnen vallen, met alle gevolgen vandien? Een aanvullende, incidentele voeding voor het fonds wordt gevormd door de verkoop van staatsaandelen KPN. De opbrengst daarvan is eveneens onbekend. Hoe staat het met de voorbereiding op de verkoop van deze aandelen? In hoeverre is er een risico dat beleggers gewoon hun beurt afwachten, in het besef dat de Staat toch binnen een afzienbare termijn van deze aandelen af moet komen? De opbrengsten moeten immers in het fonds worden gestort. Dat is op enig moment ook keihard nodig. Kan daarvan, zoals gezegd, geen misbruik worden gemaakt?

De regering voorziet zelf ook de genoemde onzekerheden in de voeding van het fonds. Vandaar de ingebouwde "escape" van een voorfinanciering uit hoofde van de vervroegde aflossingen woningwettelingen. Deze constructie wordt door de Raad van State uit begrotingstechnisch oogpunt gekwalificeerd als niet verantwoord. De aanwending van de ontvangsten uit vervroegde aflossing van die leningen voor staatschuldreductie wordt op die wijze met een hypotheek belast.

Hoe groen is nu dit nieuwe fonds? Uit het fonds zullen alleen uitgaven worden gedaan voor projecten ter versterking van de economische structuur in de brede zin van het woord. Wij delen de opvatting dat investeringen in de groene ruimte, zoals de verwerving van natuurterreinen, in beginsel niet in dit fonds thuishoren, hoe nodig en nuttig zij ook zijn. Daar hebben wij immers het toekomstige Groenfonds voor, waar in een solide dekking voor het voorgenomen beleid moet zijn voorzien. Daarover komen wij, Deo volente, aanstaande maandag te spreken. Maar daarmee is inderdaad niet alles gezegd. Ook voor het Fonds economische structuurversterking geldt naar onze mening dat het een bijdrage zou moeten leveren aan duurzame ontwikkeling.

De bewindslieden hebben op de vragen van de Kamer daarover naar onze beoordeling wel erg minimalistisch gereageerd. Volgens hen dient alle overheidsbeleid in lijn te zijn met duurzame ontwikkeling en dus ook het investeringsbeleid van het fonds. Dat de minister van Economische Zaken geen minister van Milieubeheer is, weten wij al langer. Maar er ligt wel een verplichting voor de vakdepartementen, en dus ook voor EZ, om in het beleid een bijdrage te leveren aan duurzame ontwikkeling. Kan de minister van EZ dat handen en voeten geven? Hoe toetst hij dat nu? Gedeputeerde staten van Zuid-Holland stellen voor, het Fonds economische structuurversterking aan te wenden als dekking voor het structuurschema Groene ruimte. Ik krijg daarop graag een reactie van de bewindslieden, waarbij ik verwijs naar mijn interruptie van vanmiddag in het betoog van collega Melkert. Hij reageerde op die interruptie met de stelling, dat het niet alleen een kwestie van geld was. Dat moge zo zijn, maar het gaat wel om werkgele-

genheid en de inverdieneffecten op dit punt. Aldus komt het in de beleidsprioriteiten op ons af. De SGP-fractie wil evenwel op geen enkele wijze af van de aangegeven inspanningsverplichting ter zake van de ecologische hoofdstructuur en dergelijke. Wij zullen alleen beide fondsen naar behoren moeten voeden. Dat is vooralsnog onze stelling. Toedeling uit die fondsen kan over en weer uiteraard best versterkend werken. Daarbij moeten wij wel de goede impulsen in de gaten houden.

Naar onze mening schiet het FES zijn doel voorbij als wij bij economische structuurversterking denken in termen van meer van het oude, uitbreiding van het bestaande. Nodig is juist dat innovatieve stappen gezet worden in de richting van een werkelijk duurzame economische ontwikkeling. Zou een formele toets van projectaanvragen op dit punt niet wenselijk zijn?

De minister heeft de Kamer onlangs geïnformeerd over de invulling van de investeringsimpuls voor de kennisinfrastructuur ter grootte van 250 mln. Een achttal projecten is geselecteerd, zo is ons gerapporteerd. De bijdrage per project schommelt tussen de 25 mln. en 40 mln. Per project lijkt mij dat niet veel. Zet dat nu werkelijk substantieel zoden aan de dijk? Is daarbij sprake van een multiplier-effect? Op deze vragen krijg ik graag een reactie. Is het niet effectiever om je te concentreren op een beperkter aantal projecten, zo heb ik mij bij lezing van de desbetreffende brief afgevraagd. De impuls levert volgens de brief van 18 januari een extra investering op van kennisinstellingen en het bedrijfsleven van circa 80 mln. In hoeverre is participatie door de universiteiten, onderzoeksinstituten en de bedrijven werkelijk in het vooruitzicht gesteld en verzekerd?

Voorzitter! Ik kom tot een afronding. Het Fonds economische structuurversterking kan een positieve impuls geven aan de dynamiek van onze nationale economie binnen de randvoorwaarde van duurzaamheid. Een dergelijke impuls kunnen wij de komende jaren goed gebruiken. Het mag duidelijk zijn dat mijn fractie het wetsvoorstel op hoofdlijnen steunt. De vragen die ik heb doorgeleid vragen nog om een antwoord, dat ik uiteraard in de eindafweging zal meenemen.

□

De heer **Reitsma** (CDA): Voorzitter! De CDA-fractie is van oordeel dat een goede infrastructuur een van de noodzakelijke voorwaarden vormt voor het realiseren van economische groei. De rijksoverheid zal daarom de komende jaren meer moeten investeren in versterking van de Nederlandse economische structuur. Investeren in verkeer en vervoer, kennis en telecommunicatie zal de bestaande economische bedrijvigheid versterken, nieuwe bedrijvigheid aantrekken en werkgelegenheid stimuleren. Dat vraagt om een politieke prioriteitenstelling. Wat dat betreft, deel ik de opvatting die de VVD-fractie naar voren heeft gebracht.

De afgelopen decennia heeft de rijksoverheid te weinig oog gehad voor investeringen in de economische structuur van Nederland. De investeringen van de rijksoverheid lagen de afgelopen jaren op een te laag niveau, ook Europees gezien. Terecht heeft dit kabinet in de afgelopen regeerperiode de eerste bakens verzet. Er wordt in de rijksbegroting weer meer nadruk gelegd op investeren. Wat de CDA-fractie betreft, zal die lijn de komende tijd doorgetrokken moeten worden. Voor de komende vier jaar wordt gelukkig een extra investeringsimpuls van 5 mld. plus 3 mld. uit aardgasbaten voorgesteld. Dat was ook heel hard nodig. Willen wij het SVV-beleid en nog nader te formuleren doelstellingen realiseren, dan zullen de investeringen in de rijksuitgaven de komende jaren substantieel hoger moeten zijn. Daarom is het noodzakelijk dat er naar extra middelen wordt gezocht om deze investeringen te kunnen financieren. Mijn fractie heeft daarvoor in verschillende debatten steeds drie opties naar voren gebracht. Ik herhaal ze hier.

De eerste optie is meer ruimte zoeken voor investeringen binnen de rijksbegroting. Dat gaat ten koste van consumptieve uitgaven – subsidies – en overdrachtsuitgaven. Onze tweede invalshoek is steeds geweest dat alle extra aardgasbaten, de common-area-middelen en de inkomsten uit de verkoop van staatsdeelnemingen moeten worden besteden aan investeringen. Daarbij gaat het ons om het thema vermogen voor vermogen. De derde invalshoek is steeds geweest dat wij

private medefinanciering van projecten moeten stimuleren met daaraan gekoppeld een verband tussen betaling en profijt van de voorziening. Deze gedachtengang, die wij meerdere malen naar voren hebben gebracht, onder andere in de UCV over de kapitaaldienst is grotendeels in dit wetsvoorstel verwerkt. Het wetsvoorstel gaat wat dat betreft aardig in de goede richting en sluit aan bij onze gedachtengang.

Om meer middelen voor investeringen veilig te stellen, wordt nu voorgesteld om de extra aardgasbaten, de common-area-middelen en de inkomsten uit de verkoop van staatsdeelnemingen in een apart begrotingsfonds af te schermen. Daarmee krijgen wij naast het Infrastructuurfonds het Fonds economische structuurversterking, dat met name wordt ingezet ten behoeve van publieke en publiek-private investeringen in de fysieke infrastructuur en de kennis- en technologie-infrastructuur. Mijn fractie hecht eraan dat deze twee fondsen optimaal op elkaar worden afgestemd.

De CDA-fractie is van mening dat de wetgever op zichzelf terughoudend moet zijn met de instelling van aparte begrotingsfondsen. Afzonderlijke begrotingsfondsen hebben immers een aantal nadelen; anderen hebben er ook op gewezen. Ik noem in het kort flexibiliteit en minder algemene afweging. Vanwege die twee grote nadelen moeten wij terughoudend zijn met het creëren van nieuwe fondsen. Het kabinet heeft die nadelen zelf aangegeven. Zij worden ook helder aangegeven in het advies over fondsvorming van de Raad voor het binnenlands bestuur van september 1993. Wat dit betreft, sluit ik mij aan bij de vragen van collega Van Middelkoop. Hij zei dat het goed zou zijn, wanneer het kabinet binnenkort met een standpunt over en een visie op dit belangrijke advies over fondsvorming zou komen. De ervaring van de afgelopen twintig jaar heeft ons echter geleerd dat er extra instrumenten nodig zijn om voldoende middelen voor investeringen te reserveren.

Fondsvorming heeft ook enkele voordelen. Het geeft iets meer zekerheid ten aanzien van middelen voor een bepaald doel. Er kunnen gemakkelijker verschuivingen over de begrotingsjaren heen gerealiseerd

worden, terwijl dat binnen de hoofdstukken moeilijker is. Voorts kan het gemakkelijker medefinanciering stimuleren. Wat dat betreft, is er een aantal argumenten naar voren gebracht die aantonen dat het starten van dit fonds meer waarborgen biedt dat investeringen eerder van de grond komen. Daarom deelt mijn fractie, alles afwegende, de opvatting van de bewindslieden dat er voldoende redenen zijn die een apart fonds op dit moment rechtvaardigen.

Ook mijn fractie heeft overwogen om het FES te incorporeren in het Infrastructuurfonds. In de schriftelijke voorbereiding is dit punt naar mijn mening voldoende uitgediept. De fractie deelt, wat dat betreft, de argumenten die de bewindslieden aanvoeren om thans toch over te gaan tot het oprichten van een apart FES. Dit fonds heeft een bredere doelstelling, kan rekening houden met reserves die niet relevant worden verklaard voor het financieringstekort, en geeft mogelijkheden voor andere investeringen dan in fysieke infrastructuur, die toch ook van nationaal belang zijn en de economische structuur versterken. Dit zou niet kunnen, als wij dit fonds volledig incorporeren in het Infrastructuurfonds.

Wel vraagt de fractie er aandacht voor dat over enkele jaren nog eens bezien moet worden of op lange termijn continuering van een apart verdeelfonds gewenst blijft. Daarom vraag ik de bewindslieden om met name de eerste jaren te waken voor oneigenlijke uitgaven uit dit fonds. De bestedingsruimte van het fonds moet in de beginfase helder afgebakend zijn. Kunnen de bewindslieden toezeggen dat wij over enige jaren een rapportage krijgen over de vraag of het fonds voldoet aan de verwachtingen die wij nu uitspreken, of dat het alsnog geïncorporeerd moet worden in de nu bestaande fondsen?

Ik kom op de bijdragen die in het fonds gestort worden. Terecht neemt het kabinet het voorstel op om de extra aardgasopbrengsten in het fonds te storten. Gerekend wordt op zo'n 700 mln. à 900 mln. per jaar bij de huidige energieprijzen. Dat daar onzekerheid over blijft bestaan, is natuurlijk logisch. Wij kunnen die prijs immers ook niet vooraf bepalen. De afspraak dat jaarlijks in ieder geval de extra aardgasbaten in het

fonds gestort worden, geeft echter wel zekerheid voor investeringen in Nederland.

Mijn fractie is er geen voorstander van om weer een artikel in het wetsvoorstel op te nemen dat het kabinet de vrijheid geeft om de ontvangsten uit nieuwe exportcontracten onder zeer moeilijke omstandigheden voor de reguliere begroting te gebruiken. Collega Van Middelkoop heeft op dit punt een amendement ingediend. Ik heb overwogen om in eerste of tweede termijn ook een amendement in te dienen. Ik wacht nu evenwel de reactie van het kabinet op dit amendement af. Het amendement sluit in ieder geval aan bij de filosofie die de CDA-fractie gedurende de gehele schriftelijke voorbereiding heeft uitgestraald. In die zin heeft het dan ook een warme ontvangst van ons gekregen. Als het kabinet om zeer gewichtige redenen de extra opbrengsten uit aardgas nodig heeft voor andere doelen dan voor de doelen die bij dit fonds zijn geformuleerd, dan meent mijn fractie dat hierop een zware procedure moet volgen. Dan moet het kabinet net als bij belastingverhogingen met een wetswijziging komen. Dat is immers een rem om niet te makkelijk naar dit instrument te grijpen. Uit de ervaringen die wij in de afgelopen twintig jaar hebben opgedaan, hebben wij die lering toch moeten trekken.

Een tweede punt heeft betrekking op de extra opbrengsten uit aardgas in 1993. Bij de discussie over de Najaarsnota hebben wij hierover met de minister van Financiën gesproken. Het ging om een bedrag van 115 mln. De minister zou in 1994 voorstellen doen over het besteden van dit bedrag aan investeringen. Mag ik de minister naar de stand van zaken hieromtrent vragen?

De common-area-baten vormen een derde voeding. Ook mijn fractie is van mening dat die baten, als zijn binnenkomen, naar het fonds moeten. In de schriftelijke ronde hebben wij hierover informatie gekregen. Kan de minister van Economische Zaken de stand van zaken bij het onderhandelingsproces in de periode daarna weergeven? Dat zou interessant zijn. Zijn er nog vorderingen gemaakt?

Een vierde element. In de schriftelijke voorbereiding hebben wij duidelijk gemaakt dat onze fractie van oordeel blijft dat alle ontvang-

sten uit het vervreemden van staatsdeelnemingen als voeding voor het fonds dienen te worden gebruikt. Het kabinet heeft door middel van de nota van wijziging wel de mogelijkheid gecreëerd om dit te doen, maar wij menen dat hier een verplichting moet worden ingebouwd. Deze belangrijke vermogens moeten immers in feite worden gebruikt voor investeringen. Wij vinden het daarom niet zo verstandig dat het kabinet ook hier weer ruimte creëert om daar onderuit te komen. Ik verwijs hierbij ook naar de intentie die in de motie-Melkert/Terpstra wordt uitgesproken, namelijk dat wij de opbrengsten uit het vervreemden van staatsdeelnemingen willen aanwenden voor de versterking van de economische structuur. Het kabinet brengt hierop het argument naar voren dat dit minder flexibiliteit in de Miljoenennota tot gevolg heeft. Dat argument ken ik wel, maar aan de andere kant hanteert het kabinet ter rechtvaardiging van het oprichten van het fonds het argument dat er een stuk bescherming moet komen. Ik meen daarom dat het niet al te consequent is om dit argument te hanteren. Ik wil de gedachtengang van de bewindslieden in eerste termijn graag horen. Mijn fractie overweegt echter in tweede termijn een amendement in te dienen. De strekking daarvan kan zijn dat de ontvangsten uit het vervreemden van staatsdeelnemingen, behoudens de bedragen die volgens de Miljoenennota 1994 ingeboekt zijn voor de tekortreductie, in het fonds gestort moeten worden. Omtrent het vervreemden van andere vermogensbestanddelen – en dan spreken wij over kleine dingen – kunnen wij ons wel aansluiten bij de woorden in de nota van wijziging. Wij kunnen ons ook voorstellen dat de salderingsmethode wordt toegepast als het kabinet in enig jaar staatsdeelnemingen vervreemdt omdat het nieuwe staatsdeelnemingen wil realiseren. Dat wij van mening zijn dat de ontvangsten uit het vervreemden van staatsdeelnemingen in dit fonds gestort moeten worden, blijft echter overeind.

De heer **De Korte** (VVD): Ik vind dit een heel interessante ontwikkeling. Als de heer Reitsma hieromtrent een amendement indient, zullen wij dat zeer gaarne steunen. Ik meen dat wij daardoor in ieder geval een van de vogels die wij steeds in de lucht

hebben zien rondvliegen, in het fonds krijgen. Daarbij vindt de heer Reitsma ons zonder meer aan zijn zijde. Ik hoop eigenlijk dat hij dat amendement gaat indienen.

De heer **Reitsma** (CDA): Daar nemen wij thans kennis van. De heer De Korte heeft echter in mijn eerste termijn kunnen horen dat ik eerst met het kabinet argumenten wil uitwisselen. Daarom heb ik het nu nog niet ingediend, maar ik heb sterk de neiging om dat in tweede termijn te doen. Ik wil echter eerst de discussie in de Kamer voeren. Dan trek ik conclusies.

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Waarom dient de heer De Korte zelf dat amendement eigenlijk niet in?

De heer **De Korte** (VVD): Dat zal ik zeggen. Ik heb al eens eerder bij dit soort debatten zelf een motie of een amendement ingediend dat overeenkwam met de bewoordingen van de CDA-fractie, maar dan had die fractie zoiets als: je kunt amendementen of moties van de VVD uiteindelijk niet steunen. Dat doe ik dan ook maar niet meer, want dat is contraproductief. Ik ga dus nu de andere weg op. Zodra ik hoor dat de CDA-fractie met zoiets wil komen, dan bemoedig ik dat en inspireer ik haar. Dan zeg ik dat wij het zullen steunen. Dan weten zij dus wat zij uiteindelijk kunnen verwachten. Dat lijkt mij productiever. Dat gedragspatroon heb ik ontwikkeld in de loop van dit proces.

De heer **Melkert** (PvdA): De heer De Korte maakt aan het eind van deze kabinetsperiode een wat ontmoedigende indruk.

De heer **De Korte** (VVD): Nee, want ik blijf met dit soort dingen als de bok op de haverkist zitten. Dat hoort men wel. Ik ga immers meteen naar de interruptiemicrofoon om te zeggen: doe dat vooral.

De heer **Melkert** (PvdA): Maar er zit geen haver in de kist. Dat is het probleem.

De heer **De Korte** (VVD): Dat was ook al mijn conclusie, dat er geen haver in deze kist zat. Maar laten wij hopen dat die er nog eens in komt. Dit is een van de manieren om die erin te krijgen.

De heer **Melkert** (PvdA): Voorzitter! Ik wil nog een opmerking aan het adres van de heer Reitsma maken. Hij verwees even naar de motie-Melkert/Terpstra die werd ingediend bij de behandeling van de Voorjaarsnota 1992. Hij sprak in dat kader over de staatsaandelen. Voor de geschiedschrijving vermeld ik dat het ging om het eventueel besteden van de opbrengsten uit de verkoop van staatsdeelnemingen ten behoeve van het doel dat hij aangeeft. Dat spoot met mijn bijdrage. Ik herinner mij nog dat ik daarover langdurige en uiteindelijk in mijn ogen succesvolle besprekingen met de heer Terpstra heb gevoerd. Het zou goed zijn als de heer Reitsma, wat dat betreft, in de geest van zijn collega zou handelen.

De heer **Reitsma** (CDA): Voorzitter! Ik heb de motie bij mij. De opmerking van collega Melkert is juist. Elke motie draagt de sporen van een compromis met zich.

Voorzitter! Ik vervolg mijn betoog ten aanzien van de voeding van het fonds. De bewindslieden zijn met voorstellen gekomen ten aanzien van tijdelijke en gemaximeerde voorfinanciering. Aangezien de vroegere aflossingen woningwetten niet als relevant voor het financieringstekort zijn aangemerkt en de urgentie voor investeringen zeer hoog is, kan mijn fractie die conclusie van de bewindslieden delen. Dat hebben wij bij de behandeling van de Miljoenennota ook al naar voren gebracht. Het mag echter geen structurele voorfinanciering worden. Dat leidt naar onze overtuiging tot debudgettering en gaat wel ten koste van het financieringstekort. Een herhaling van deze tijdelijke en gemaximeerde voorfinanciering – vijf jaar – is wat ons betreft dan ook niet gewenst. Daarom beschouwen wij de investeringsimpuls van 5 mld. in 1994 t/m 1998 enerzijds als een bovengrens maar anderzijds in dit wetsvoorstel ook als een eindgrens. Ik hoor daarop graag een reactie van de bewindslieden.

De voorfinanciering van KPN-ontvangstten heeft geen consequenties voor het EMU-tekort. Dat is op zichzelf een belangrijk argument. Op grond daarvan kunnen wij met de gedachtengang van het kabinet meegaan. Het brengt echter wel met zich dat wij de komende vier jaar extra rentelasten hebben. Kunnen de

bewindslieden aangeven hoe die extra lasten gedekt worden in de meerjarenramingen? Dat komt er immers wel eventjes overheen.

Mijn fractie had in de schriftelijke voorbereiding aandacht gevraagd voor de extra winstafdracht van De Nederlandsche Bank in verband met de omzetting van goud in deviezen. De bewindslieden nemen deze suggestie thans niet over en noemen daarvoor ook een paar argumenten. Daar kan ik mee leven. Maar dat weerhoudt de bewindslieden er niet van om bij eventuele volgende transacties de CDA-suggestie erbij te betrekken. Ik wil echter niet speculeren op volgende transacties.

Ik kom te spreken over de bijdragen uit het fonds. Mijn fractie kan in grote lijnen instemmen met de criteria die de bewindslieden hanteren voor een bijdrage uit het Fonds economische structuurversterking, namelijk nationaal belang, economische structuurversterking en investeringskarakter. Dat zijn eigenlijk de drie harde criteria. Daarnaast is het van belang om aan te geven om welke investeringsgebieden het gaat. Deze zullen wat ons betreft bij voorkeur in de wettekst opgenomen moeten worden, om een betere afbakening te krijgen dan in de toelichting is aangegeven.

Wat ons betreft, gaat het om drie gebieden:

1. de infrastructuur voor verkeer en vervoer in de brede zin, waaraan heel veel vastzit;
2. de infrastructuur voor technologische kennis, inclusief telecommunicatie;
3. bodemsaneringen die een bepaalde samenhang hebben met de belangrijke verkeers- en vervoersinfrastructuur in de brede zin.

De invulling door het kabinet voor de komende vier jaren voldoet aan de drie criteria die ik net heb genoemd. Wat mij betreft worden die drie criteria dan ook hard in de wet opgenomen. Graag hoor ik een reactie van het kabinet hierop, omdat ik overweeg ze eventueel in de vorm van een amendement op te nemen. Thans staan die elementen alleen in de toelichting.

Als men goed heeft geluisterd, heeft men gemerkt dat ik één punt heb overgeslagen, namelijk recreatie en toerisme. Wij zijn van mening dat dit niet uit het FES gefinancierd moet worden. Als ik met een amendement kom, zal dat door het kabinet

ingebrachte element er niet bij zijn, maar de andere wel.

De heer **De Korte** (VVD): Zoals de heer Reitsma uit mijn bijdrage weet, heeft hij daarmee mijn steun. Hoe staat hij echter tegenover het betoog van de heer Melkert, die in feite een beetje de andere kant uit gaat? Ondersteunt hij de ideeën van de heer Melkert over investeringen in natuurwaarden, die gezien worden als een bijdrage ter versterking van de economische structuur? Of ziet hij het niet zoals de heer Melkert?

De heer **Reitsma** (CDA): De fractie van het CDA zal heel duidelijk zijn. Wij vinden in het algemeen dat investeringen sterk gericht moeten zijn op een duurzame ontwikkeling. Dat is heel belangrijk. Wij verschillen toch wat van mening. Ik hoor straks graag de argumenten van het kabinet, want ook collega Melkert heeft zijn ideeën in vragende zin aan de orde gesteld. In eerste instantie is mijn benadering, dat er voor de door hem genoemde terreinen de komende jaren middelen moeten worden uitgetrokken. Ik deel de conclusie van collega Melkert. Maar het is de vraag of die middelen moeten komen uit extra aardgasbaten en verkoop van staatsdeelnemingen of dat zij moeten komen uit een prioriteitsstelling binnen de verschillende begrotingen. Worden er voor politieke punten die wij zwaar willen laten wegen ook meer middelen uitgetrokken? Onder andere om die reden hebben wij bij de behandeling van de Miljoenennota het initiatief genomen tot een motie om voor landbouw en natuurbeheer extra middelen uit te trekken. Dat geld moest wel uit de onderscheiden begrotingen komen.

De heer **De Korte** (VVD): Die investeringen in natuurwaarden moesten dus niet, zoals de heer Melkert de regering nu heeft voorgelegd, specifiek uit dit geoordeelde fonds komen.

De heer **Reitsma** (CDA): In eerste instantie gaan onze gedachten niet die kant uit. Wij delen echter de visie van de heer Melkert, dat investeringen op dat gebied voor Nederland van grote betekenis zijn.

De heer **De Korte** (VVD): Die mening delen wij ook, maar dat moet dan gaan ten laste van de

betrokken begrotingen en niet van het FES.

De heer **Reitsma** (CDA): Ik hoor graag de reactie van het kabinet.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): De heer Reitsma haalt tot drie, vier keer toe ruimhartig de heer Melkert aan. Wat is zijn bijdrage op dit punt echter meer dan lippendienst aan het breed gedragen idee van duurzame ontwikkeling? Die term kwam in zijn eerste termijn ook over zijn lippen. Vindt hij dat bijvoorbeeld het criterium duurzame ontwikkeling in de wet moet worden ingebracht, als de criteria zo verduidelijkt moeten worden? Wij zijn een fonds van miljarden voor de komende jaren aan het verdelen.

De heer **Reitsma** (CDA): Naar mijn mening is dit criterium een algemeen kabinetsbeleid, dat op vele terreinen van toepassing is. Het is overbodig om het in dit wetsvoorstel op te nemen. Degene die met initiatieven komt heeft nog een doelstelling, namelijk een forse verbreding van de bijdragen uit het fonds. Daarom vinden wij het opnemen van dit criterium overbodig.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): U vindt het overbodig, omdat u helemaal geen verbreding wilt. U wilt eerder tot een versmalling komen. Daarmee bevindt u zich niet op één lijn met de vele woordvoerders die spraken over een traditionele versterking van de economische structuur. Ik hoop dat het kabinet daar vanavond een moderne variant van kan geven, zeker wat betreft de invulling van het fonds, maar u hebt hierover een heel traditionele opvatting.

De heer **Reitsma** (CDA): Deze beeldvorming doet de werkelijkheid geweld aan. Wanneer men meent dat uit dit fonds de infrastructuur voor verkeer en vervoer moet worden gefinancierd, dan valt uit de opstelling van het kabinet en de CDA-fractie op te maken dat wij eraan hechten dat de komende jaren belangrijke investeringen worden gedaan ten gunste van het openbaar vervoer. Wij menen dat dit een duurzamer ontwikkeling is dan wanneer alleen geïnvesteerd wordt in de wegen. De CDA-fractie geeft daarmee aan dat zij duurzame ontwikkeling belangrijk vindt.

Ik wil van de kunstmatige scheidslijn af dat alleen voor dit fonds het criterium "duurzame investeringen" geldt. Er zijn diverse andere fondsen waaruit investeringen worden gedaan die, wat ons betreft, gehandhaafd moeten worden. Alle nota's die worden behandeld, zijn doorspekt van duurzaamheid. Daarom is het volstrekt overbodig om dit aspect expliciet in deze wet op te nemen.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): U zegt dat het geld bijna geheel wordt besteed aan de infrastructuur voor verkeer en vervoer. Dan ontvalt de argumentatie voor de oprichting van een apart fonds. Breng het dan onder bij het Infrastructuurfonds. Dan is er sprake van infrastructuur voor verkeer en vervoer. Daarbinnen kan worden geschoven en dat zou een voordeel zijn ten opzichte van het Rijkswegenfonds. Ik denk dat u en ik eens fundamenteel moeten discussiëren over de vraag wat een duurzame ontwikkeling is. Het gaat mij te ver om te beweren dat alles wat het kabinet tegen de achtergrond van duurzame ontwikkeling voorstelt de toets der kritiek kan doorstaan.

De heer **Reitsma** (CDA): Wij zijn er altijd voor om te discussiëren over duurzame ontwikkeling. Dat is zeer zinvol. Ik wijs de heer Rosenmöller op de realiteit. Dit fonds kan onder normale omstandigheden voor de komende vier jaar een voeding hebben van ongeveer 8 mld., bestaande uit 5 mld. voorfinancieringsconstructie. Daarvan is al 85% geoordeeld voor investeringen voor verkeer en vervoer. De extra aardgasopbrengsten van 3 mld. zijn geoordeeld voor de Betuwelijn en de HSL. Mag ik dan de conclusie trekken dat de voeding voor dit fonds voor de eerste vier jaar overwegend voor verkeer en vervoer bestemd is? Dat kunt u niet weerspreken. Daarnaast is een aantal bedragen voor andere gebieden noodzakelijk. Ik heb een en ander tegen elkaar afgewogen en uiteindelijk meen ik dat er een verdeelfonds moet komen.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): Wij maken toch geen fonds voor vier jaar?

De heer **Reitsma** (CDA): Wij zullen voor de middelen na 1998 opnieuw prioriteiten moeten stellen. Het is

moeilijk om daar nu al allerlei lijnen voor vast te leggen.

Ik wil nog een vraag stellen over de bijdrage uit het fonds. Kunnen de bewindslieden jaarlijks bij de begroting van het fonds een korte rapportage leveren over de vraag of de middelen additioneel zijn? In de schriftelijke voorbereiding heb ik hierover mijn twijfels uitgesproken. Ook het kabinet zegt dat daarover onvoldoende zekerheid is te geven. Het zou goed zijn als wij er de eerste jaren een rapportage over krijgen of dat ook zo is, opdat wij dat element nog eens opnieuw kunnen toetsen.

Mijn fractie blijft voorstander van een scherpe afbakening van het toetsingskader. Voorshands gaan wij akkoord met de drie criteria. Mocht na enkele jaren blijken dat die criteria verder aangescherpt moeten worden, dan vragen wij het kabinet wellicht om met verdere wetswijzigingen te komen. Voorlopig kunnen wij uit de voeten met de criteria.

De CDA-fractie onderschrijft de prioriteiten voor de eerste jaren, onder andere vastgelegd in de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het FES voor 1994 en in de meerjarenramingen voor 1995 t/m 1998. Bij het onderdeel verkeers- en vervoersinfrastructuur wordt naar ons oordeel terecht voorrang gegeven aan de totstandkoming van de Betuwelijn en de hogesnelheidslijnen. Als wij spreken over hogesnelheidslijnen, zeg ik nadrukkelijk dat het CDA aan het volgende denkt. Wij vinden dat hieruit de lijn naar het zuiden, dus naar Parijs, gefinancierd moet worden, maar ook de hogesnelheidslijn naar het oosten en over zoveel jaren de hogesnelheidslijn naar het noorden. Bij de laatste lijn gaat het over de Zuiderzeespoorlijn. Wij vinden dat die lijn ook in aanmerking moet komen voor financiering uit dit fonds. De samenhang tussen de Randstad en de achterlandverbindingen dient wat dat betreft een hoge prioriteit te krijgen, uit het oogpunt van dynamiek. Dan heb ik het over wonen, werken en vervoer. Zo ook grootschalige projecten in de sfeer van de stedelijke vervoersinfrastructuur. Daarbij spelen eigen bijdragen, private financiering en versterking van de economische structuur een belangrijke rol.

De bewindslieden zijn in januari jongstleden gekomen met een voorstel tot invulling van de investeringsimpuls in de kennis-

infrastructuur. Terecht wordt bij de beschrijving van de criteria veel nadruk gelegd op publiek-private financiering. Dat is een goede zaak, want de projecten zullen na 1998 in principe zonder een bijdrage uit het fonds moeten kunnen doorgaan. Dat is de bedoeling. In de nota naar aanleiding van het eindverslag is dat zwart op wit toegezegd. Er is nog een tweede punt. Als ik de rapportage van het kabinet lees, vraag ik mij af of het criterium van additionaliteit bij deze projecten niet te veel naar de achtergrond verdwijnt. Ik heb daar graag een nadere reactie van de bewindslieden op. Ik heb het dan over de projecten voor kennisinfrastructuur. Het is niet zinvol om bij dit debat de wenselijkheid van alle diverse projecten te wegen. Ik constateer dat het budget inmiddels tot 1998 volledig is besteed.

Mijn fractie kan instemmen met het voorstel van het kabinet om 5% uit de investeringsimpuls te besteden aan versterking van de kennisinfrastructuur en technologische infrastructuur. In onze optiek hoort ook daar het thema telecommunicatie bij. Deelt de minister van Economische Zaken de visie dat het bij de kennisinfrastructuur gaat om kennis, technologie en telecommunicatie? In die zin is het amendement van D66 wat vreemd. D66 wil in één keer 100 mln. uit het Infrastructuurfonds halen, terwijl wij er in de Kamer al over gestemd hebben. Ook D66 heeft erover gestemd. D66 wil het nu in feite nergens voor besteden. Ik krijg een beetje de indruk dat de heer Tommel het in eigen zak wil stoppen. Ik vind nergens waar hij het bedrag inboekt. Of betaalt D66 de verkiezingscampagne hiermee?

De heer **Tommel** (D66): Nee, die plegen wij zelf te financieren en niet uit dit soort bronnen. Ik heb naar mijn gevoel in eerste termijn volstrekt duidelijk gemaakt waar wij het bedrag voor willen gebruiken. Ik heb gezegd: laat het even in het fonds, want er komt nog een buitengewoon belangrijke discussie over de vraag hoe wij met onze economie verder moeten. Daar is een uitnodiging voor uitgegaan. Op 24 maart a.s. spreken wij er met elkaar over. Wij zien het bedrag van 104 mln. als een reserve voor eventuele nadere uitgaven op het gebied van de technologische

infrastructuur. Wij steken het dus niet in eigen zak. Wij besteden het waar dat het meest nuttig is. Op dit moment is er geen bestedingsvoorstel. Als de minister voor een deel van het bedrag een goede besteding heeft, kan het bij wijziging van de begroting rechtstreeks naar de begroting van Economische Zaken gaan. Dit zouden wij een uitstekend idee vinden.

De heer **Reitsma** (CDA): Moet de minister van Economische Zaken die 100 mln. dan voorlopig beheren?

De heer **Tommel** (D66): Nee, het blijft in het fonds. Wat je niet uit het fonds haalt, blijft er voorlopig in. Het raakt niet weg en je hoeft er zelfs geen rente over te betalen. Het blijft keurig in het fonds tot het moment dat de minister van Economische Zaken in de technologische sfeer een bestemming ervoor weet te vinden.

De heer **Reitsma** (CDA): Toch vinden wij het een onverstandig amendement, maar daarover komen wij nog te spreken.

De heer **Tommel** (D66): Ik heb het gevoel dat u dit vindt wat ik ook zeg, want u bent helemaal gek van die wegeinvesteringen.

De heer **Reitsma** (CDA): Ho ho, ik heb het over verkeer en vervoer.

De heer **Tommel** (D66): Ja, maar het komt neer op wegen.

De heer **Reitsma** (CDA): Het is breder: het is wegen, het is rail, het is water, het kunnen havens of luchthavens zijn.

De heer **Tommel** (D66): Luchtfietsen misschien zelfs. Het gaat om een heldere keus. Dit bedrag is bestemd voor wegeaanleg. Als je echt vindt dat Nederland naar duurzame ontwikkeling toe moet, is het de vraag of je het geld beter besteedt aan asfalt of in de vorm van technologische ontwikkeling.

De heer **Reitsma** (CDA): Dat is helder.

Het FES leent zich naar ons oordeel niet voor een leenfaciliteit. Terecht hebben de bewindslieden deze ideeën afgewezen. Ook mijn fractie heeft deze lijn steeds naar voren gebracht. Ik herinner aan de discussie over het Infrastructuur-

fonds en de discussie in de UCV over de kapitaalmarkt. Mijn fractie gaat wel akkoord met de buffer-systematiek en de manier van omgaan met mutaties van het fondssaldo. Ik hoor graag nader van de bewindslieden waarom zij dit op 25% hebben gezet.

Alles afwegende gaan wij akkoord met het instellen van een apart begrotingsfonds. Ik heb de argumenten ervoor gegeven. Het stelt de investeringen meer veilig. Toch lijkt het ons zinvol, na enkele jaren te evalueren of de meerwaarde van het fonds daadwerkelijk aangetoond wordt. Er moet een duidelijke afstemming met het Infrastructuurfonds komen. Verder moet het toetsingskader wat scherper worden afgebakend. Aangezien de prioriteiten in de eerste jaren vastliggen – ik verwijs naar de kabinetsvoorstellen – is verdere afbakening thans wat minder noodzakelijk. Daarom is het nodig, over enkele jaren opnieuw ernaar te kijken. Over de voeding van het fonds zijn wij van oordeel dat er alle reden voor is om deze aan te scherpen.

De voorzitter: Wij zijn aan het eind van de eerste termijn van de kant van de Kamer gekomen. Het lijkt mij goed dat wij toch vanavond met het antwoord in eerste termijn beginnen, onder de aantekening dat de vergadering rondom 23.00 uur moet worden beëindigd. Dit betekent dat wij de behandeling morgenochtend om 10.15 uur voortzetten. Ik zie iedereen enthousiast ja knikken.

□

Minister Andriessen: Mijnheer de voorzitter! Het is al vele keren gezegd: Nederland is een klein land in een sterk veranderende wereld-economie. Hierbij zijn de punten waarop wij sterk moeten zijn, worden en blijven: technologie, snelheid, omvattendheid en behoud van de plaats in de wereld die zo snel verandert. De kernelementen hiervoor zijn: het vestigingsklimaat – hoe is het algemene klimaat voor ondernemingen in Nederland – de infrastructuur, onderzoek en onderwijs en de marktwerking. Ik meen dat wij in de toekomst hierop worden aangesproken en afgerekend en dat wij ons daarom hierop moeten toespitsen. Willen wij economische groei en willen wij werkgelegenheid in de toekomst, dan

zijn dit de pilaren waarop wij onze economie moeten vestigen. Wij weten dat andere landen net zo redeneren en dat er in de toekomst steeds meer beleidsconcurrentie op deze punten is.

Wij hebben het vandaag niet over het vestigingsklimaat, niet over de marktwerking en niet direct over onderwijs. Ook dit zijn natuurlijk zeer belangrijke hoofdstukken, maar wij hebben het op het ogenblik over de infrastructuur. Ik geloof dat wij in een land als "Nederland distributieland" op de terreinen van de infrastructuur, de basis van de economie, alles op alles moeten zetten. Dat is de achtergrond van dit fonds. Een sterke economische structuur vraagt grote investeringen. U heeft dat in de Kamer al gezien, want een van de heel grote investeringen is al behandeld, namelijk de Betuwelijn. De Kamer weet dus wat daarbij te pas komt.

Door verscheidene afgevaardigden is de lijn geconstateerd dat het tot dusverre met die grote investeringen wat minder werd. Die investeringen worden wat verdrongen door de dingen van elke dag. Die lijn probeert dit kabinet-Lubbers om te buigen. Tot op zekere hoogte hebben wij daar succes mee. Er komt langzamerhand meer ruimte voor die investeringen. Tegelijkertijd wil dit kabinet een wat grotere slag slaan. Die grotere slag ligt nu met dat FES voor u. Terugkomend op oude discussies, stellen wij de Kamer namelijk voor om het extra aardgas te reserveren en er nog een paar dingen bij te doen, bijvoorbeeld de common area, waarop ik straks terugkom. Als we er nog een bepaalde verkoop van een staatsdeelname bij kunnen doen, komen we tot een behoorlijk grote pot, die gerekend tot 2010 misschien zo'n 25 mld. of 30 mld. kan bedragen. In ieder geval zal het een geweldig grote pot zijn waar je iets mee kunt doen. Natuurlijk is alles wat infrastructuur betreft voor de lange termijn en het hoeft er ook niet onmiddellijk te komen. Maar we hebben dan wel de ruimte om een aantal grote dingen te doen. Vandaar dat wij ons in 1990, toen wij die contracten voor extra export van aardgas afsloten, gerealiseerd hebben dat die middelen daarvoor beschikbaar zijn. Vanmiddag is ons al, heel beeldend, de vraag gesteld of we het ondergronds vermogen op die manier niet zouden kunnen

omzetten in een bovengronds vermogen. Natuurlijk ga je een stukje bezit dat je hebt te gelde maken als je aardgas verkoopt, maar zou je dat niet direct kunnen omzetten in een "fysiek kapitaal" boven de grond? Ik vind dat een goede redenering en als ik de geest van deze discussie goed proef, geloof ik dat men in het algemeen met deze redenering akkoord kan gaan.

Voorzitter! Ik begrijp heel goed dat sommigen zich afvragen of dit alles wel redelijk zeker is, of het allemaal wel geteld kan worden. We komen dan bij de wat kleinere dingen ten opzichte van die grote gedachte, maar wij moeten dat zeer nauwkeurig nagaan. De heer De Korte stelde bijvoorbeeld de vraag wat het allemaal betekent nu de prijs voor aardgas zo laag is. Ik zal dit straks nader proberen toe te lichten maar ik kan nu al stellen dat het volume van het extra aardgas praktisch zeker is. Die berekeningen zijn te maken en die contracten zijn er. Natuurlijk tikt het aan als de prijs voor een barrel olie 1, 2 of 3 dollar lager is maar niet in die mate als de heer De Korte het doet voorkomen. Hij neemt namelijk het totale volume van gas en de totale prijs en dat vermenigvuldigt hij, waarna hij constateert dat er misschien wel 2 mld. of 3 mld. minder is, hetgeen allemaal ten koste van dit fonds zou gaan. Dat is natuurlijk niet waar. Die extra aardgasbaten blijven er natuurlijk en alleen de prijsverlaging daarop gaat ten koste van het fonds. Daarbij weet ik ook niet of in 1995, 1996 of 1997 de prijs zal aantrekken. Kortom, men moet het niet zo overdreven voorstellen als de heer De Korte doet en zeggen dat het fonds heel onzeker wordt en dat de bedragen veel lager zullen zijn. Ik zal dit straks meer in detail voorrekenen.

Voorzitter! Het Fonds economische structuurversterking op voorhand instellen, er zekerheden inbouwen met de aardgasopbrengsten en later ook met opbrengsten uit de KPN, uitgebreid met extra investeringsimpulsen, is naar mijn mening een passend antwoord op de vele uitdagingen die wij in de toekomst zullen hebben.

Het is interessant, voorzitter, dat sommige afgevaardigden terugblikken in de historie en achteraf zeggen: "hadden we dat maar eerder gedaan". Ik loop al een tijdje mee en ik kan mij uit de jaren zestig de discussie-Zijlstra/De Pous herinneren.

De heer De Pous wilde op dat moment een aardgasfonds, want hij wilde al het aardgas aan investeringen besteden. Maar daar was de heer Zijlstra het niet mee eens. Hij kwam met soortgelijke argumenten om het niet te doen als de heer De Korte nu noemt, namelijk dat de begroting onoverzichtelijk wordt en dat je geen hekjes eromheen moet plaatsen. Aangezien dat toen knappe argumenten waren, heeft de heer Zijlstra het debat gewonnen. De begroting is niet opengebroken, er is geen apart fonds gesticht. De heer De Pous heeft verloren. Dit illustreert op een aardige wijze hoe je eigenlijk gelijk kunt hebben en toch verliezen. Want uiteindelijk had De Pous gelijk. Hadden wij het maar gedaan, hadden wij maar dat aparte fonds gecreëerd, hadden wij het maar aan het eind van de jaren zestig geregeld, dan waren wij er de jaren zeventig mee ingegaan en dan hadden wij er ook in de jaren tachtig veel beter voorgestaan. Dus soms zijn knappe argumenten in een debat doorslaggevend, maar niet in de geschiedenis.

De heer **De Korte** (VVD): Ik wijs erop dat de heer Zijlstra ook degene was die de kapitaaldienst heeft afgeschafte. Ik ben het met de minister eens dat het probleem was, dat de heer Zijlstra zowel tegen een aardgasfonds als tegen een kapitaaldienst was. Terugkijkend naar die discussie kunnen wij nu concluderen dat dat juist verkeerd was. Maar de minister moet goed naar mij luisteren: ik ben in de discussie van de afgelopen jaren steeds voor de kapitaaldienst geweest. Dan vind ik dat een afsplitsing naar zo'n fonds niet nodig is en in dit geval ook niet goed. Ik ben het roerend met de beide bewindslieden eens dat je goed moet zorgen voor je investeringsuitgaven. Maar het gaat om de systematiek en die betwist ik in dit geval.

Minister **Andriessen**: Voorzitter! Ik realiseer mij dat ik mij een beetje op het terrein van mijn collega Kok beweeg, dus ik moet er niet te veel over zeggen. Maar nu er over de kapitaaldienst gesproken is en de Kamer eenmaal tot een conclusie gekomen is, moeten wij constateren dat de begroting is zoals ze is. Bij de gegeven omstandigheden vind ik het toch heel jammer dat ik de heer De Korte niet kan overtuigen. Hij heeft

de kapitaaldienst niet kunnen binnenhalen en ik heb hem er niet van kunnen overtuigen dat het verstandig is binnen die begroting toch een keer een hekje te plaatsen, zoals wij nu doen met dit fonds.

Ik zou het ook nog op een wat andere wijze kunnen zeggen. Het betoog van de heer De Korte maakt op mij aan de ene kant een vreselijk goede indruk, terwijl ik aan de andere kant de indruk heb dat er veel te veel bezwaren naar voren worden gebracht. Maar als je zo verschrikkelijk veel bezwaren naar voren hoort brengen, is het niet meer overtuigend. Laat ik ter verduidelijking een vergelijking maken, die wellicht een oversimplificatie lijkt; maar men moet mij dat maar niet kwalijk nemen. Laten wij aannemen dat de familie De Korte vorig jaar op vakantie is geweest en door gebrek aan geld het niet helemaal heeft gehaald. Mevrouw De Korte zegt op 1 januari: Zo moet het nu niet meer. Laten wij nu om een bepaald onderdeel van onze uitgaven een hekje zetten, of misschien een spaarvarken vullen, om ervoor te zorgen dat wij de vakantie, bijvoorbeeld twee weken in juli, rond kunnen maken. Nu hoor ik als het ware de heer De Korte tegen zijn vrouw zeggen: Ja, maar zo'n hekje er omheen zetten, of dat spaarvarken vullen, kun je niet goed vergelijken met de verschillende uitgaven en het rendement van de uitgaven. Je kunt de sinterklaasuitgaven niet afzetten tegen de vakantie-uitgaven en tegen de uitgaven van de schoolgaande kinderen enz. Dat is het eerste argument van de heer De Korte. Vervolgens hoor ik de heer De Korte zeggen: Ja, maar, zo'n spaarvarken vind ik veel te simplistisch. Laten wij nu toch een kapitaaldienst, een uitgavendienst en een exploitatiedienst inrichten. Als wij een exploitatie- en een investeringsdienst instellen (laten wij de vakantie-uitgaven maar als investeringen noemen) dan hoef je dat simpele gedoe met dat spaarvarken niet te doen. Op deze manier kan ik alle argumenten van de heer De Korte afwerken. Ik heb het idee dat de heer en mevrouw De Korte als dat allemaal zo gaat, aan het einde van de avond flinke ruzie hebben, maar dat het dan nog steeds niet helemaal zeker is of ze met vakantie gaan en dat zij inderdaad die twee weken kunnen besteden wat ze willen. Ik geef toe dat dit oversimplistisch is,

maar ik heb het idee dat de heer De Korte het allemaal wat te ingewikkeld maakt. Het is heel eenvoudig: laten wij nu een hekje zetten. Wij hebben uit het verleden geleerd dat het vreselijk belangrijk is om om een aantal dingen een hekje te zetten.

De heer **De Korte** (VVD): Ik vind het heel aardig dat de minister de overheidsbegroting vergelijkt met de begroting van het gezin De Korte. Dat is echter fundamenteel verkeerd en dat moet juist de minister van Economische Zaken niet doen. Die moet de overheidsbegroting vergelijken met een van de begrotingen van de kleinere en grotere bedrijven waar hij over moet waken. Die kleinere en grotere bedrijven zorgen namelijk, dat zij de investeringsuitgaven en de consumptieve uitgaven uit elkaar halen. Daar heeft men kosten/baten-systemen voor. Men zorgt ervoor de investeringsuitgaven goed te scheiden van de consumptieve uitgaven. De gemeenten doen dat ook zo. Bij het gezin De Korte loopt het inderdaad door elkaar, maar dat mag in een gewone gezinshuishouding. Dat mag echter juist niet bij zo'n uitermate gewichtige huishouding zoals die van de rijksoverheid, met hele langjarige bestedingspatronen. Die moeten uit elkaar gehaald worden. Omdat het kabinet die kapitaaldienst niet wil, probeert het kabinet het nu met dit soort fondsjes. Als dat goed gebeurde, zou ik zeggen oké, maar dat doet het kabinet niet goed en dat is mijn kritiek. Het FES wordt niet goed gefinancierd, want de voeding is niet zeker. Houd mij te goede, de minister moet wel de goede vergelijking maken.

Minister **Andriessen**: Ik hoopte op dit antwoord en ik heb het gekregen. In ondernemingen, zo zeg ik tegen de heer De Korte, maakt men keurig onderscheid tussen een exploitatiedienst en een kapitaaldienst. Desondanks zal men bij ondernemingen aparte reserves kwaken voor bijzondere dingen. Men heeft een bouwreserve, een bepaalde reserve voor extra investeringen, etcetera. Zelfs bij een scheiding van exploitatiedienst en kapitaaldienst is dit helemaal niet ongewoon en buitengewoon nuttig.

Voorzitter! Ik stap hier gauw vanaf. Ik kom nog even terecht bij de heer Melkert, die zegt dat er binnen het

geheel sprake moet zijn van een behoorlijk afwegingskader voor die investeringen. Ik wil daarover niet te veel zeggen. Naar mijn mening hebben wij dat redelijk gedaan. Die afwegingen vindt u voor een groot deel terug in de stukken. Het is geweldig zorgvuldig gebeurd. Een van de leden sprak hierover iets te gemakkelijk. Hij zei: het gaat dan in een commissie, enzovoorts. U kent de criteria. Wij zetten de hele rij achter elkaar. Daarmee gaan wij heel zorgvuldig aan de gang. Wij bekijken de projecten en komen soms tot de conclusie dat bepaalde projecten niet zo goed passen in het geheel. Die zijn niet echt gericht op economische groei, creëren misschien niet direct of in de toekomst voldoende werkgelegenheid, het rendement is niet zo interessant, of zij voldoen niet aan het duurzaamheids criterium. Ik praat nu met name over het plan van die 5 mld. Op die manier eliminerend, tellend enzovoorts komen wij tot een heel duidelijke afweging van die projecten. Een aantal criteria wordt op verschillende wijzen gebruikt. Een en ander is verschillende malen heen en weer geschoven tussen de ministerraad en het departement. Wij hebben dat bepaald zeer zorgvuldig gedaan. Het is niet zo dat wij binnen die criteria gezegd hebben: laten wij maar wat pakken. Het is een zeer zorgvuldig proces geweest. Daarbij kun je niet één bepaalde eis overwegend laten zijn. Alles komt aan de orde, de diverse toetsen worden bepaald niet vergeten. Straks zal ik op enkele projecten terugkomen en proberen het daarbij duidelijk aan te tonen.

Voorzitter! De heer Tommel heeft in dit verband gesproken over window dressing. Dat irriteerde mij een beetje, moet ik eerlijk zeggen. Hij hoeft zijn opmerking niet terug te nemen, maar het is geen window dressing. Het is geen window dressing als je een aparte, duidelijke pot wilt hebben voor de dingen die zo nodig zijn in de toekomst. Ik bestrijd dan ook hetgeen de heer Tommel hierover gezegd heeft.

De heer Reitsma vroeg of het mogelijk was, hierover van jaar tot jaar te rapporteren. Ik vind dat een redelijk verlangen. Het moet mogelijk zijn, van tijd tot tijd iets naders te zeggen over eventueel toegevoegde projecten of over de gang van zaken van bepaalde projecten.

Voorzitter! Eenmaal de beslissing genomen hebbend – de wet lag er

toen al – hebben wij de impuls van 5 mld. ook in die visie ondergebracht: zet alles wat belangrijk is voor de toekomstige economische groei nu allemaal bij elkaar. U kent het resultaat. Ik hoef er niet zo verschrikkelijk veel over te zeggen; het staat in alle stukken.

Men heeft mij gevraagd om iets meer over te zeggen over al die wat later naar voren gekomen projecten inzake de kennisinfrastructuur. Het gaat om 250 mln. voor een achttal projecten. Het bedrijfsleven, universiteiten en dergelijke voegen daar nog 80 mln. aan toe. Die toevoeging ligt voorlopig vast in intentieverklaringen, maar ik reken erop dat het vaste verklaringen worden.

Er zijn een paar vragen gesteld zijn over de projecten inzake de kennisinfrastructuur, onder andere of het geen kleine dingen zijn. Acht projecten op 250 mln. betekent gemiddeld 30 mln. à 35 mln. Het lijken wel kleine dingen vergeleken met een miljardenproject zoals de Betuwelijn of met de kleinere wegenprojecten en openbaarvervoerprojecten. Voor dergelijke onderdelen van de kennisinfrastructuur zijn dit echter vrij forse bedragen. Voorts zijn er een paar detailvragen gesteld over de kennisinfrastructuur, die ik nu even laat liggen.

Ik ga verder met de algemene indeling in het wetsvoorstel, de bestedingsvelden, categorieën en dergelijke: verkeer en vervoer, telecommunicatie, technologie, de stedelijke hoofdstructuur, toerisme en recreatie, bodemsanering en milieu. De heer Melkert is het in het algemeen wel eens met die indeling, maar hij heeft gevraagd of wij niet concreter moeten worden, of wij niet met name moeten praten over sleutelprojecten. Uit dat betoog kreeg ik de indruk dat hij wel heel veel op deze kar laadde. De stedelijke hoofdstructuur kan een belangrijk onderdeel in dit geheel zijn. Een paar elementen in het 5 mld.-plan slaan op de stedelijke hoofdstructuur. Er zijn echter wel erg veel sleutelprojecten, voor zover ik mij kan herinneren een stuk of 60, 65. Dat vind ik eigenlijk normaal beleid. Misschien kan hij iets duidelijker zeggen waar hij met name aan denkt. In de 5 mld. zitten een paar elementen van de stedelijke hoofdstructuur. Er zitten vervoerselementen in voor enkele grote steden.

Ik ben een beetje bang dat wij met de sleutelprojecten het criterium van de additionaliteit laten vallen.

De heer **Melkert** (PvdA): Volgens mij zijn wij het bijna eens. Mijn formulering heeft betrekking op de sleutelprojecten die als zodanig in de Vierde nota extra zijn aangewezen. Dat zijn er bij mijn weten een stuk of zeven.

Minister **Andriessen**: Men heeft mij erop gewezen dat het er meer zouden zijn, maar wij kunnen er in de tweede termijn op terugkomen.

De natuurwaarde – ik zou het ook kunnen aanduiden als de duurzaamheid – is een heel belangrijk element in de discussie. Bijna alle sprekers hebben ernaar gevraagd. Ik geef eerst een simplistisch antwoord, waarna ik wat dieper graaf. Het simplistische antwoord is dat de duurzaamheid, het element van anders produceren, van anders werken en anders investeren in alle projecten begrepen moet zijn. Ik illustreer het even met de Betuwelijn, maar misschien is dat voor sommigen niet overtuigend, omdat zij er niet voor waren. De argumentatie voor de Betuwelijn is toch op zichzelf: niet alles op de weg, doe het op een andere manier, probeer het met rail te doen. Daar moet je een geweldige investeringsinspanning voor getroosten. Daar zit die redenering achter. Ik kan mij best voorstellen dat iemand zegt: ik ben nog niet overtuigd; het had beter over het water gemoeten. Je kunt echter niet zeggen dat de duurzaamheid, de aard van de groei en dergelijke vergeten zijn. Dit is een illustratie. Ik zou over haast elk onderwerp uit het 5 mld.-plan hetzelfde kunnen zeggen. Er is bepaald niet alleen naar rendement en dergelijke gekeken. De duurzaamheid is er steeds bij betrokken.

Ik ga nog een stapje verder. Bij elk project moeten natuurlijk de passende dingen worden gedaan ten aanzien van het milieu: de MER of wat dan ook. Ik praat voor mensen die dat echt allemaal weten, maar het is misschien toch goed om nog eens te zeggen dat het echt allemaal vervuld moet zijn. Je hoeft het niet in dit fonds te regelen, maar het moet wel elders geregeld zijn in de projecten waaraan het geld van dit fonds wordt besteed. Ook daarin komt die duurzaamheid dus tot uitdrukking. Bovendien speelt vaak

ook het compensatiebeginsel een rol. Bij sommige projecten kun je er niet aan ontkomen, dat zij enige schade toebrengen aan de natuur. In dat geval komt de gedachte van compensatie op, zoals ik al illustreerde met het voorbeeld van de Betuwelijn. Dat moet dan begrepen zijn in de projecten die hierbij aan de orde zijn. Voorts is in de planning ook de bodemsanering inbegrepen. Deze zaken zijn dus inherent aan het geheel.

Een aantal afgevaardigden heeft ervoor gepleit om ook zuivere milieuduurzaamheidsprojecten in het fonds onder te brengen, die daar een beetje los van staan. Met de heer Reitsma, die daarover een voor mij begrijpelijke redenering heeft gehouden, ben ik van opvatting dat dit niet moet gebeuren. Dan zou je immers van het additionele af zijn. De totale begroting van het Rijk, die heel wat meer inhoudt dan het fonds, moet doordrongen zijn van de aspecten duurzaamheid, milieutechniek en dergelijke. Die moet je terugvinden in alle begrotingshoofdstukken. Je moet daarvoor geen apart element in het fonds opnemen. De duurzaamheid moet besloten liggen in de projecten van het fonds.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): Ik ben het op zichzelf met dat pleidooi eens. Maar het zou ook enige waarde hebben als dat pleidooi in de wettekst verankerd is. Daarom heb ik een amendement op stuk nr. 9 (herdruk) ingediend, opdat de toetsing aan het principe van de duurzaamheid in de wet wordt opgenomen. Het is niets meer en niets minder. Ook wij weten dat dit nadien natuurlijk altijd voor discussie vatbaar is. De discussie over de Betuwelijn is immers ook nog geen gelopen race, hoewel velen in de samenleving vinden dat een verschuiving van het vervoer van weg naar rail gewenst is. Op zichzelf meen ik evenwel dat het pleidooi van de minister mag leiden tot enige vorm van ondersteuning voor mijn amendement. Over deze zaak is ontzettend veel discussie gaande. Het is belangrijk dat wij daarover ook een signaal in de richting van de samenleving afgeven.

Minister **Andriessen**: De volgende dient dan een amendement in waarin sprake is van toetsing aan het werkgelegenheidsaspect. Een derde

zal zeggen dat op rendement moet worden getoetst. Ik ben hierover duidelijk geweest. Ik begrijp dat de heer Rosenmöller het nog wat explicieter wil opnemen, maar het ligt in de gehele procedure, waarbij ook de Kamer betrokken is, besloten. Je kunt dan nog wel bepleiten om er aparte etiketten op te plakken, zoals voor de duurzaamheid, de werkgelegenheid, de economische groei, de versterking van de concurrentiekracht ten opzichte van het buitenland en dergelijke. Al die etiketten kunnen wij erop plakken, maar dat heeft in mijn ogen niet verschrikkelijk veel zin.

De heer **Rosenmöller** (Groen Links): Met permissie, maar dat vind ik een heel flauwe reactie. Het gaat mij niet om etikettenplakkerij, maar om het serieus nemen van het pleidooi dat de minister zelf houdt. Een niet onbelangrijk deel van de Kamer heeft zich, de schriftelijke behandeling volgend, gestoord aan de interpretatie van het kabinet van de versterking van de economische structuur. In deze plenaire behandeling gaf de minister daarover een exposé dat verder ging dan de opmerkingen in de stukken op dit punt. Dan wil ik ook boter bij de vis: of het is een algemeen verhaal, waar wij er al veel te veel van hebben, of wij maken het concreet op het punt van de duurzaamheid. Ik heb het nu niet over de werkgelegenheid; dat komt misschien straks nog. Als dat het geval is, mag de minister mij dat verwijten. Maar nu doel ik louter op de duurzame ontwikkeling. Dat is een belangrijk criterium om projecten aan te toetsen. Dat mag dan toch ook in de wet staan? Daar is toch niets mis mee? Het gaat hier om een wet voor jaren en jaren, waarmee miljarden zijn gemoeid. Die duurzame ontwikkeling is de derde pijler van het kabinetsbeleid voor de komende jaren. Ik hoop dat het volgende kabinet dat overneemt.

Minister **Andriessen**: Ik weet hoe de feiten zijn. Laat ik er open en eerlijk over zijn. Ik houd mijn betoog op dit punt staande. Ik neem grote delen van het betoog van de heer Rosenmöller over, maar ik zou het niet graag als een criterium in de wet hebben. Ik weet precies hoe men er dan mee aan de gang gaat. Dan wordt het meetlatje er tot op het eindeloze naast gelegd. En dan kom je niet veel verder. Ik wil het dus

bepaald afraden om daar nog zo'n apart criterium bij te zetten. Anderen gaan dan weer vragen om andere criteria en op een gegeven ogenblik zit je in een eindeloze discussie. Ik zeg dus niet dat ik de heer Rosenmöller principieel niet begrijp. Ik heb evenwel een paar praktische argumenten. De feiten hebben mij namelijk geleerd dat je niet te gauw bepaalde criteria in de wet moet zetten.

Voorzitter! Ook over de duurzaamheid pratend, kom ik de heer Tommel weer tegen. Hij zegt: ze zitten in het kabinet te veel op de weg; gooi er maar 104 mln. af. Ik ben zeer geïntrigeerd hoe hij aan die 104 mln. komt, maar dat zijn wij allemaal. Sommigen hebben het al gevraagd. Ik had het bedrag van 100 mln. genoemd. Realiseert de heer Tommel zich evenwel dat meer dan de helft van de investeringsimpuls naar projecten gaat inzake rail, vaarweg, stadsgewestelijk vervoer, openbaar vervoer, infrastructuur en dergelijke? Enfin, andere vragen zijn al gesteld. Ik vind het natuurlijk reuze leuk om er 100 mln. bij te krijgen, als het zomaar ergens vandaan komt, maar niet als het uit de begroting van een collega komt, die al behandeld is. Dat geld pak ik dus liever niet aan. Ik vind dat een beetje grijs of vreemd geld. Ik wil dat niet hebben.

De heer **Tommel** (D66): Als u het niet nodig hebt, wie ben ik dan om het u op te dringen?

Minister **Andriessen**: Wij kijken in het kabinet ook wel naar de herkomst van geld.

De heer **Tommel** (D66): Zeker, maar ik zou een wat principiële betoog van de minister wel op prijs stellen. Als het gaat om investeren in duurzaamheid en de meeste toegevoegde waarde, dan moet hij die keuze ook maken. Hij heeft al heel veel in de fysieke infrastructuur geïnvesteerd tegen een betrekkelijk bescheiden bedrag van 250 mln. in kennisinfrastructuur. Die bedragen staan in geen verhouding tot elkaar. Ik probeer het een klein beetje te veranderen in een richting die de minister volgens mij ook belangrijk vindt. Ik krijg evenwel zo'n beetje uit de losse pols de reactie dat het geld van een ander is. Het is geen geld van een ander, maar geld van de regering. Er moet een verdeling gemaakt worden. Deze begroting

moet nu behandeld worden, omdat die niet eerder behandeld kon worden. De minister kan dus niet zeggen dat ik het geld zomaar ergens vandaan haal; het is gewoon geld uit het Fonds economische structuurversterking.

Minister Andriessen: Voorzitter! Ik zal het nog een keer proberen. De kennisinfrastructuurprojecten zijn in het algemeen kleiner dan wegen. Ik kom daar bijzonder aardig mee uit, ook al omdat het allemaal additioneel is. Zij staan naast alle andere dingen die wij al op andere begrotingen hebben. Verder val ik terug op het argument dat meer dan de helft van de impuls al in de richting van de gedachte van de heer Tommel gaat. Nu wij hier toch mee bezig zijn, zou ik wel eens concreet willen weten welk project hij dan niet wil en welk project volgens hem niet past. Zelfs bij die kleinere helft gaat het vaak om zulke ernstige bottlenecks en dergelijke dat je moet zeggen dat je die dingen nodig hebt in het geheel van de economische infrastructuur.

Ik kom op een volgend criterium van de heer Rosenmüller, namelijk de werkgelegenheid. Ik heb dit al even aangeduid. Alhoewel het besloten ligt in het geheel, wil ik dit nog minder dan de duurzaamheid als een apart criterium opnemen. Waar gaat het namelijk om? Ik ga hierbij even uit het gehele bedrag dat wij de komende tien jaar vanuit dit fonds zullen besteden. Daarmee kunnen wij een douw geven aan de economische infrastructuur. Dat kan een douw geven aan onze economische groei en de werkgelegenheid. Het is evenwel geweldig moeilijk om uit te rekenen hoeveel dat precies zal zijn, zeker per individueel project. Zo werkt het echter! Dit effect is veel belangrijker dan het werk dat aan de projecten zelve moet worden verricht. Ik realiseer mij best dat de Betuwespoorlijn directe werkgelegenheid creëert. De rails moeten gelegd worden en dergelijke; daar heb je mensen voor nodig. Ik vind het echter veel belangrijker dat het een groei-impuls geeft en dat er daardoor meer werkgelegenheid gecreëerd wordt. De directe en meer indirecte effecten op de werkgelegenheid moet je globaal enigermate kunnen zien. Ik zou ervoor huiveren – het is al zo moeilijk bij de Betuwelij – om dat bij elk project te gaan uitrekenen en dat als criterium te

gaan gebruiken. Dan ben je een beetje bezig met een cijferrij die je niet helemaal hard kunt maken.

Voorzitter! De heer Van Middelkoop heeft gevraagd naar de additionaliteit. Is dat nu echt zo? Hij heeft ook een voorbeeld gegeven. Dat begrijp ik heel goed. Zouden de FES-bijdragen en de infrastructuurprojecten er niet toe kunnen leiden dat de motorrijtuigenbelasting omlaag gaat? Ik noem nu maar wat; je zou ook iets anders kunnen noemen. Daarmee trekt hij de additionaliteit in feite in twijfel. Een groot element bij het bepalen van de bedragen is het feit dat het additioneel en dus niet normaal moet zijn. Dan moet het namelijk op de begroting van een departement voorkomen. Het moet echt additioneel zijn. Als het echt additioneel is, dan kan het mechanisme dat de heer Van Middelkoop heeft genoemd, niet gaan werken, want de begrotingen worden normaal gevuld en normale opbrengsten zijn nodig om die begrotingen te financieren. Het lijkt mij dat ik het met de heer Van Middelkoop oneens moet zijn over de relatie die hij legt, over de twijfel aan de additionaliteit.

De heer Van Middelkoop (GPV): Ik kan het verhaal van de minister heel goed volgen. Het probleem is alleen, dat niet helemaal duidelijk te maken is wat wel en niet additioneel kan worden genoemd. Volgens mij worden op dit moment uit het Infrastructuurfonds zaken gefinancierd die de minister in de toekomst – nu hebben wij een nieuw fonds – additioneel noemt. En daarop had mijn zorg betrekking: wordt hetgeen nu uit het fonds wordt betaald, in de toekomst uit het nieuwe fonds gefinancierd? Dat zou ertoe kunnen leiden dat de voeding van het Infrastructuurfonds minder wordt belast dan ik wenselijk zou vinden.

Minister Andriessen: Ik begrijp het: regering, zie er dus goed op toe dat hetgeen je doet hartstikke nodige extra's zijn. Het moeten dus extra's zijn en geen zaken die normaal uit de begroting kunnen worden gefinancierd. Dat is de waarschuwing die ik dan meekrijg en die wil ik graag in aanmerking nemen.

De heer Van Middelkoop (GPV): Als de minister het zo zegt en bekijkt, ben ik daar zo van onder de indruk,

dat ik meen dat het wel goed zal komen.

Minister Andriessen: Goed.

Voorzitter! Dan kom ik op een paar zeer concrete vragen over de common-area-baten. Naar ik meen, waren deze vragen van de heer Tommel. Dat is toch wel een heel wankel basis voor een investeringsimpuls. Als wij het geld morgen zouden innen, is het anders, maar wij hebben het geld nog niet. Je moet hierbij rekenen op een wat langer tijdsbestek. Dan komt dat geld echt wel binnen. Wat is concreet de volgende stap? In het midden van dit jaar wordt een hoorzitting gehouden. Ik schat inderdaad dat de uitspraak in 1995 of 1996 kan worden gedaan. Overigens doen wij niet niks. Ik praat voortdurend met partijen. De uitspraak is één, maar de afrekening, het antwoord op de vraag hoe het allemaal gaat, het percentage dat je erop moet toepassen en dat soort dingen zijn twee, drie en vier. Al die dingen moeten worden behandeld. Zij vergen alle hun tijd en zorgvuldigheid. Men kan zeggen dat het onzeker is. Op dit moment is het onzeker, maar op een wat langere duur is het bepaald niet onzeker.

De heer De Korte (VVD): Spreekt de minister nog verder over het additionaliteitscriterium? Of is hij daarmee klaar?

Minister Andriessen: Dat punt was ik al voorbij. Ik was al met de common area bezig.

De heer De Korte (VVD): Dan heb ik dat even gemist. Ik had namelijk een vraag over het additionaliteitsprincipe. Op het volgende is de minister nog niet ingedaan. De Beneluxtunnel zou door private financiering tot stand moeten komen. Als die niet door private financiering tot stand komt, dan moeten de gelden daarvoor, door de additionaliteit, toch uit dit fonds komen? Hoe zit dat?

Minister Andriessen: Nu stelt de heer De Korte over een bepaald project een zeer concrete vraag. Daarvoor wil ik liever passen. Dat ligt volgens mij meer op de weg van mijn collega mevrouw Maij-Weggen.

De heer De Korte (VVD): Wil de minister daarover laten nadenken en

daarop dan in tweede termijn ingaan?

Minister **Andriessen**: Mevrouw Maij-Weggen gaat over de bestedingen op dit gebied. De heer Kok en ik zijn de financiers. Wij harken het geld bij elkaar en dat geld moeten wij uitdelen. Het gaat er niet om hier vooral te vragen naar allerlei projecten die op het beleidsterrein van collega Maij thuishoren.

De heer **De Korte** (VVD): Het gaat hier om het principe. Mij is in de hele discussie de additionaliteit namelijk niet duidelijk geworden. Nu blijkt een en ander weer niet. De TGV wordt tot de additionaliteit gerekend omdat er uit de reguliere stroom geen middelen voortvloeiden om de TGV te financieren. Dat heb ik mij laten uitleggen. Daarom kunnen wij de TGV alsnog in het MIT onderbrengen. Daarom is dit de uitkomst.

Minister **Andriessen**: Ja.

De heer **De Korte** (VVD): Nu geef ik een ander voorbeeld: de Benelux-tunnel. De minister komt daar voorlopig niet uit. Dat kan mij niets schelen, maar kan de minister dan voor morgen naar een antwoord laten zoeken. Dat wil ik dan toch graag weten.

Minister **Andriessen**: Toch pas ik weer. Dat blijf ik volhouden. Mijn collega van Verkeer en Waterstaat geeft dat heel concrete antwoord op een haar passende tijd. Ik weet helemaal niet hoever men met dit project is. Wij kunnen onmogelijk bij elk project aangeven hoe het ermee staat. De Kamer kan ons echter wel voorhouden dat in het geheel additionaliteit begrepen moet zijn. De bestedingen in elk concreet project krijgt de Kamer toch te zien. De additionaliteit kan daarbij als criterium worden aangelegd.

De heer **De Korte** (VVD): Dan ontvlucht de minister de discussie. Het is voor de Kamer, in ieder geval voor dit kamerlid, niet duidelijk wat die additionaliteit in de praktijk precies betekent. Als je dat niet goed uitgelegd krijgt, moet je wel naar casussen gaan kijken. Nu kom ik met een casus, en dan zegt de minister dat hij dat bij zijn collega moet neerleggen. Dat vind ik geen goede gang van zaken.

Ik word nu min of meer het bos in gestuurd. De TGV is additioneel. Vervolgens kom ik met een ander voorbeeld en dan zegt de minister dat ik daar niet over door moet zeuren. Dat vind ik dus niet juist. Ik leg het daarom nog een keer aan de minister voor. Als de minister die additionaliteit echt aan de Kamer duidelijk wil maken, moet hij met een klip en klaar antwoord komen.

Minister **Andriessen**: Dat zal ik nu doen, maar ik wil daarbij niet ingaan op een concreet project.

De **voorzitter**: Ik wil de minister even onderbreken, omdat onze Kamer vandaag bezoek heeft van onze collega's van de Duitse Bondsdag, en wel van de verkeerscommissie. Alsof de interruptie van de heer De Korte over de TGV en de Benelux met het oog daarop was geplaatst! Ik heet hen hartelijk welkom. Wij zijn zeer vereerd met hun bezoek.

(Applaus)

De **voorzitter**: De minister mag zijn betoog vervolgen.

Minister **Andriessen**: Additionaliteit betekent dat uit dit fonds die dingen gefinancierd moeten worden die niet op een normale wijze via begrotingen kunnen worden gefinancierd. Het is een vrij simplistische verklaring. Die meetlat kan men naast bepaalde projecten leggen. Dan zal er altijd over getwist kunnen worden. De Kamer zal wat meer of minder via gewone begrotingen kunnen financieren en het kabinet denkt daar weer wat anders over. Dat is echter ongeveer de definiëring van additionaliteit.

Om wille van de tijd ga ik nu niet verder in op al die kennisinfrastructuurprojecten. Men heeft er wel naar gevraagd.

Ik wil nog wel ingaan op een paar vragen over het aardgas. De heer Van Middelkoop heeft gevraagd of het juist is dat vanaf 2006 bijna alle opbrengsten uit de export van gas naar het fonds gaan. Wat hij gezegd heeft, is bijna juist. De oude contracten lopen vanaf 2006 namelijk heel snel af. De meeste export wordt dan via nieuwe contracten geregeld. Na 2012 wordt alles via nieuwe contracten geregeld.

De heer De Korte heeft mij de volgende concrete vraag gesteld: wat

worden de gasbaten in 1995 en de voeding van het FES bij een constante dollarkoers van 2 gulden en een olieprijs van 14 dollar per vat? Dat is makkelijk uit te rekenen. Wij kunnen dat zo vinden bij de stukken van het planbureau. De totale gasbaten worden dan 6,8 mld. en de voeding van het FES wordt 500 mln., terwijl men aanvankelijk veronderstelde dat de totale gasbaten 9,2 mld. en de voeding van het FES 700 mln. zouden zijn. Dit zijn dan wel extreme veronderstellingen. Zo zie je dat er wel een stuk van het FES af gaat, maar natuurlijk veel minder dan je op het eerste gezicht zou zeggen als je de zaak als een geheel zou nemen.

De heer De Korte constateert vanuit zijn positie met enige vreugde dat het toch weer niet zo goed gaat met de overheidsbegroting. Er is sprake van een verschil van 2,4 mld. Ik wijs erop dat dan nog niet doorgerekend is dat bij zo'n lage aardgasprijs de groei in enige mate zal toenemen. Dat heeft verdere consequenties. Het zal dus minder zijn dan 2,4 mld. Als je het integraal doorrekent, kom je niet tot dat verschil.

De heer Van Middelkoop vraagt: wat is extra extra gas? Extra gas is alles vanaf 1990. Het gas dat de heer Reitsma niet in een ventiel wil voorzien, is gasexport die daarna tot stand komt. Ik voorzie met het oog op de amendementen dat wij daar nog een mooie discussie over aangaan, maar ik ben wel een beetje bang dat wij dan over des keizers baard gaan praten. Wij voorzien namelijk niet veel extra extra gasexporten meer. Het is dus een beetje een theoretische discussie.

Voorzitter! De heren Leerling en Van der Vlies hebben gevraagd of die inkomsten niet zeer onzeker en zeer onbepaald zijn. Onbepaald zijn de inkomsten zeker niet. Je kunt de hoeveelheden aardig uitrekenen en ook best een redelijke schatting van de KPN maken. Voor de common area is dat moeilijker. Daar geldt het onbepaalde wel. In het algemeen zijn de inkomsten echter niet onbepaald. Zij zijn tot op een bepaalde hoogte onzeker. Ik weet ook niet wat de olieprijs de komende jaren precies zal doen.

De heren Reitsma en Van Middelkoop verzoek ik, op te passen met de kwestie van het ventiel. Ik zou niet allerlei wetswijzigingen

willen, want waarschijnlijk gebeurt het niet.

Een vorm van rapportage over de gang van zaken rond het fonds lijkt mij niet onredelijk.

De heer **Reitsma** legde een grote rekening op tafel door niet alleen de Betuwelijn en de HSL-zuid, maar ook de noordtak enz. te noemen. Ik moet mij niet laten verleiden tot discussies over concrete projecten. Wat hij noemde is echter wel erg veel in één gooi. Wij moeten ons ook nog helemaal bezinnen op de rentabiliteit van de Zuiderzeelijn. Die lijkt op het eerste gezicht niet zo goed.

De heer **Reitsma** (CDA): Ik ben het met de minister eens dat het te veel van het goede zou zijn om die projecten alle voor de korte termijn in te boeken. Het gaat echter om investeringsprojecten die additioneel zijn, dus niet gefinancierd kunnen worden uit de reguliere stroom. Zij zullen de komende tien c.q. twintig jaar aan de orde komen. Ik heb vandaag een politiek signaal willen geven. Het kabinet oormerkt alvast voor de korte termijn middelen voor de HSL richting Parijs. Wij zeggen dan dat de andere twee lijnen, verbindingen met het achterland die er in onze optiek een keer moeten komen, op dezelfde manier beoordeeld moeten worden, waarbij wel het tijdselement in acht moet worden genomen.

Minister **Andriessen**: Ik begrijp het en zou het hierbij willen laten.

De heer **De Korte** (VVD): Voordat de minister zijn betoog afsluit, wil ik nog opmerken dat de heer Reitsma en ik over de toeristische en recreatieve voorzieningen gerichte vragen aan de minister hebben gesteld. Wij zijn beiden van mening dat die geweerd moeten worden.

Minister **Andriessen**: U zult geconstateerd hebben, dat ik de vraag wat nu wel of niet in het rijtje moest zorgvuldig heb vermeden. De wensen in de Kamer en de mogelijkheden zijn nogal verschillend. Ik heb het idee dat ik als ik aan één kant van het rijtje ga knutselen ruzie krijg met de andere kant van de Kamer en dat ik als ik aan de andere kant van het rijtje knutsel ruzie krijg met de ene kant van de Kamer. Om dat te vermijden heb ik het rijtje gelaten zoals het was. Ik vind het heel clever

van de heer De Korte dat dit hem opgevallen is.

□

Minister **Kok**: Voorzitter! Ik dank de Kamer voor de inbreng in eerste termijn. Ik heb de neiging om in de discussie over de voors en tegens van de fondsvorming een niet al te absolute positie in te nemen in die zin, dat je als je echt kiest voor investeringen en voor versterking van de economische structuur en daarvoor opbrengsten uit de vermogenssfeer wilt besteden, in principe zonder fonds kunt. Die afweging heeft het kabinet gemaakt voordat het besloot tot het Aardgasbatenfonds. De Kamer kent de overwegingen waarom het kabinet vond dat zo'n fonds er toch moest komen. Wij hebben die afweging opnieuw gemaakt toen de investeringsimpuls aan de orde was en wij voor de vraag stonden of wij niet tot een verbreding van het geheel moesten komen: het Fonds economische structuurversterking.

Al met al vond ik – anders stond ik hier ook niet samen met mijn collega van Economische Zaken – dat in de totale afweging de voors van deze fondsvorming, van het verdeelfonds, zwaarder wogen dan de bezwaren, die er zeker ook zijn. Ik heb ook het kritische advies van de Raad voor het binnenlands bestuur, waarnaar is gevraagd door een aantal kamerleden, gezien. De Kamer krijgt binnenkort een reactie van het kabinet, die niet verrassend zal zijn. Zij zal lezen dat wij oog hebben voor een aantal plussen en minnen die bij de afweging horen, maar zeker op dit terrein gedecideerd van mening waren dat per saldo de voordelen van een verdeelfonds groter waren. Ik noem het apart zetten van bepaalde ontvangsten en het reserveren van deze ontvangsten voor nauw omschreven doeleinden op basis van een strakke definitie. Tevens wordt gebruik gemaakt van de signaalwerking in de richting van private financiers. De heer Van Middelkoop vroeg wat dit uitmaakt voor de private financiering. Ik meen dat de signaalwerking niet onbelangrijk is als het gaat om het genereren van financiële bijdragen voor projecten waarvan men weet dat ze in een bepaald meerjarig kader passen. Het kabinet gaat daarmee niet op ad-hoc-basis om.

Ik zei al dat ik de neiging heb om niet al te absoluut over de voor- en nadelen van een verdeelfonds als dit te spreken. Ik ben er verheugd over dat het politieke tij, dwars door de politieke groeperingen heen, ten opzichte van een groot deel van de jaren tachtig is gekeerd in de richting van het geven van prioriteit aan investeringen. Investeren in morgen, in kwaliteit, in bestuur en in een sterker Nederland dat van daaruit een steviger internationale positie kan handhaven en bewerkstelligen.

Het FES is een verdeelfonds. Ik heb de indruk dat dit niet genoeg kan worden onderstreept, ook tegenover de afgevaardigden en commentatoren van buiten de zaal die het allemaal razend ingewikkeld vinden. Zo ingewikkeld is het niet. Er is strak omschreven om welke opbrengsten het gaat en er is strak gedefinieerd om welke aanwendingen het gaat. Gebleken is in deze termijn dat over beide kan worden gedebatteerd. Wanneer je eenmaal de voeding kent en weet wat de gekozen aanwending is, kun je het verdeelfonds gebruiken als een mechanisme op weg naar de toedeling naar enerzijds het Infrastructuurfonds voor de gehele vervoers- en verkeersinfrastructuur en anderzijds naar begrotingshoofdstukken, onder meer op het terrein van kennisinfrastructuur, bodemsanering, en dergelijke. Zo gezien is de functie van het FES vrij simpel. Het fonds is een goed instrument voor het maken van allocatiekeuzen. Hierover zal, net als over de voortgang, aan de Kamer worden gerapporteerd. Tevens krijgt de Kamer inzicht in de afwegingen die zijn gemaakt. Collega Andriessen sprak hier ook al over.

Het FES heeft niets te maken met een ander thema dat hier regelmatig genoemd is door vooral de heer De Korte: de kapitaaldienst. U weet dat wij stapsgewijze een ontwikkeling doormaken in de richting van een begrotingsstructuur en -inrichting die hier en daar kenmerken van een kapitaaldienst vertoont. De werkelijke invoering van een kapitaaldienst is afhankelijk van de realisatie van een aantal randvoorwaarden. In alle openheid vind ik een verwijzing naar de kapitaaldienst als alternatief voor het FES niet sterk. Met of zonder kapitaaldienst blijft het de vraag hoe je uit een aantal te definiëren voedingsbronnen projecten kunt

financieren die voor de komende tientallen jaren de moeite waard zijn.

De heer **De Korte** (VVD): Dat is niet waar. Een kapitaaldienst is als het ware een groot fonds in de sfeer van de investeringen. Daarbinnen, via de afschrijvingstermijnen die gedifferentieerd zijn, ontstaat een afwegingskader. Je beschikt zo over een groot fonds voor de investeringsuitgaven waarop je jaarlijks afschrijft. Dat is de mooiste opzet die meestal ook gehanteerd wordt bij bedrijven en gemeenten. U zegt nu dat wij op weg zijn via kleine fondsjes. Het FES is relatief klein. Ik zeg dan dat wij eigenlijk een beetje aan het modderen zijn. En dat is mijn kritiek op dit alles.

Minister **Kok**: Ook geplaatst tegen de achtergrond van het historische perspectief van de achter ons liggende tientallen jaren vind ik het het tegendeel van modderen. Ik vind het een stevige stap vooruit, omdat wij opbrengsten uit de vermogenssfeer nu werkelijk bestemmen voor additionele investeringen. Het zijn hoognodige investeringen. De intrinsieke keuzen die bij de aanwending van die opbrengsten worden gemaakt, zijn altijd voor discussie vatbaar. Een verwijzing naar de kapitaaldienst als alternatief hiervoor, vind ik niet echt relevant, hoewel ik de opvatting hierover van de heer De Korte respecteer. Ook zonder een kapitaaldienst is het wel degelijk mogelijk, op een afgewogen manier gerichte en gedefinieerde voedingsbronnen te gebruiken voor gekozen investeringsdoeleinden. De heer De Korte weet net zo goed als ik dat de omstandigheden om een volledige kapitaaldienst in te voeren nog niet zijn gerealiseerd. Dat valt dit kabinet – en zeker niet uitsluitend dit kabinet – niet te verwijten. Wij hebben met elkaar de afgelopen vijftien jaar onvoldoende gedaan om het financieringstekort zodanig terug te brengen dat je ook in dat opzicht van een zo verantwoorde realisatie van de randvoorwaarden kunt spreken dat je de gulden financieringsregel kunt toepassen. Ik denk dat wij in de komende jaren een proces zien waarin wij meer en meer naar zo'n situatie toegroeien. In de tussentijd zou het dom zijn om bij afwezigheid van een kapitaaldienst niet te doen wat via dit fonds gedaan kan worden.

De heer **De Korte** (VVD): Ik wil in ieder geval samen met de minister opmerken dat op deze manier uiteindelijk alleen maar infrastructuur wordt veilig gesteld die additioneel is. Alle andere infrastructuur laat de minister toch gewoon lopen via de normale begrotingswijze en via de afweging van de consumptieve uitgaven tegen de lopende investeringsuitgaven. Dat blijft dus zo. Ik vraag mij af of je de situatie dan niet moet versnellen om op dit punt door te bijten, ook gegeven de inspanningen van de minister en gezien de politieke wil. Dan blijven wij niet halverwege zitten met kleinere fondsen. Ons pleidooi is steeds om door te bijten.

Minister **Kok**: In de eerste plaats is dit absoluut geen klein fonds. Het is een buitengewoon omvangrijk verdeelfonds, dat zeer omvangrijke bedragen sluist naar belangrijke investeringsprojecten. In de tweede plaats zet het kabinet de beleidslijn voort om binnen het geheel van de rijksbegroting, dus los van de additionaliteit, verdere verschuivingen tot stand te brengen ten gunste van investeringen. Daar moet je natuurlijk steeds ruimte voor "vrijspelen" binnen de beschikbare mogelijkheden.

Wat de voeding betreft zijn er vandaag vanuit de Kamer pleidooien gehouden om in de eerste plaats duidelijk af te spreken dat alle opbrengsten uit vervreemding van staatsdeelnemingen zonder meer naar dit Fonds economische structuurversterking toe zouden gaan. Als ik het even beperk tot de verkoop van staatsdeelnemingen sec, heb ik daar geen overwegende bezwaren tegen. Ik heb er geen principiële opvattingen over in de zin dat het onverstandig zou zijn. Ik hecht er wel aan, te wijzen op het feit – er is over en weer gevraagd, daar in de discussie aandacht aan te geven – dat het ook om een saldomutatie kan gaan. Het hoeft niet onder alle omstandigheden zo te zijn dat wij in dit land alleen maar staatsdeelnemingen afstoten. In verband met de vertrouwelijkheid heb ik er geen behoefte aan om hierover in detail te treden, maar er kunnen omstandigheden zijn waarin sommige staatsdeelnemingen enigszins moeten expanderen. Als straks in de tweede termijn blijkt dat men een voorkeur heeft voor een afspraak, via amendering vast te

leggen in de tekst van de wet, dat de opbrengsten uit het vervreemden van staatsdeelnemingen ten gunste van het fonds moeten komen, dan vraag ik in ieder geval aandacht voor het feit dat het soms kan gaan om het saldo van plussen en minnen. Ik zet dan ook een hekje om de staatsdeelnemingen, omdat ik hiervan andere opbrengsten van incidentele of structurele aard – meestal zal het om incidentele opbrengsten gaan – duidelijk wil afzonderen. Voordat wij het weten gaan wij anders op een heel rigide manier halsoverkop naar een ander extreem. Wij, dat wil zeggen voorgaande kabinetten en ook dit kabinet, hebben tientallen jaren lang de aardgasbaten aangewend voor het geheel van de rijksbegroting, dus voor de overheidsuitgaven. Wij hebben nu het moment gecreëerd waarop wij zo'n Fonds economische structuurversterking tot stand brengen, en hebben nu misschien de neiging om van de weeromstuit heel rigide te zijn.

Ik zeg dit met een kleine overstap naar het andere, wat in een amendement van de heer Van Middelkoop is neergelegd. Met dit amendement zegt hij: nee, wij moeten bij de eventualiteit van meeropbrengsten uit aardgas niet de clausule hebben dat er in zeer gewichtige omstandigheden van financieel-economische aard toch een reden kan zijn om deze meeropbrengsten niet naar het fonds toe te sluiten. Waarom staat in het wetsvoorstel nu de uitzonderingsclausule "in zeer bijzondere omstandigheden"? Vertrouwt het kabinet zichzelf of komende kabinetten niet? Nee, de veronderstelling is simpelweg dat er momenten kunnen zijn waarop je er als kabinet, het geheel van de financieel-economische ontwikkelingen in aanmerking nemend, werkelijk verstandig aan doet, met argumenten onderbouwd tegen de Staten-Generaal te zeggen dat het niet verantwoord is, de additionele opbrengsten geheel of ten dele aan het fonds ten goede te brengen.

Nu is het antwoord hierop dat je in die bijzondere omstandigheden ook een apart wetsvoorstel kunt indienen. In theorie kan dit en ook in de praktijk kan dit. Wel is het mogelijk dat dergelijke zeer bijzondere financieel-economische omstandigheden zeer plotseling ontstaan. Ik heb er absoluut geen zin

in, hier over voorbeelden te speculeren, maar er zijn illustraties denkbaar waarin dit zeer plotseling gebeurt. De Kamer moet niet vergeten dat ook in het geval dat er geen bijzonder wetsvoorstel wordt ingediend, maar het kabinet of een volgend kabinet met redenen omkleed aangeeft dat niet aan de omstandigheid is voldaan om extra middelen in het fonds op te nemen, dit in het desbetreffende jaar niet alleen uit de Miljoenennota, maar ook uit de ontwerp-begroting voor het fonds blijkt. Zowel de Miljoenennota als de ontwerp-begroting zal deel uitmaken van de parlementaire beraadslagingen. Dus de Kamer heeft alle mogelijkheden om de argumenten van het dan zittende kabinet te bekijken en zich al of niet ontvankelijk te verklaren voor de redenen waarom het kabinet van de hoofdregel in het wetsvoorstel afwijkt.

De heer **Van Middelkoop** (GPV): Dit kan naar mijn mening toch altijd nog het beste zoals de heer Reitsma heeft aangegeven, namelijk via wetswijziging. Dit even daargelaten, blijf ik de wijze waarop het geformuleerd is, curieus vinden. Zoals het er nu staat, kunt u alleen een greep in het fonds doen in situaties waarin u overeenkomsten hebt gesloten die een aanmerkelijke stijging van het exportvolume tot gevolg hebben. Dit heb ik ook in eerste termijn gezegd. Ik vind het raar geredigeerd. Er moet sprake zijn van een aanmerkelijke stijging van het exportvolume; het extra geld moet er dus zijn. Verder moet zo'n greep financieel-economisch gelegitimeerd zijn; u moet dus zwaar in de problemen zitten. Dit moet toevallig maar samenlopen, maar dat is helemaal niet noodzakelijk. Qua redactie roept het artikel dus vragen op.

Minister **Kok**: Wij kunnen altijd nog in de gedachtenwisseling in tweede termijn nader over de redactie spreken, hoewel er natuurlijk al stukken zijn gewisseld. Ik wil het nog wel proberen uit te leggen.

Als er geen additionele opbrengsten zijn, is de situatie helemaal aan de orde. De situatie van een extra toevoeging aan het fonds is alleen aan de orde als er extra opbrengsten zijn. Waar het nu om gaat, is of er een samenloop is tussen de extra opbrengsten, die volgens de hoofdregel naar het

fonds moeten gaan, en zodanige financieel-economische omstandigheden dat het desondanks niet verantwoord is, deze opbrengsten geheel of ten dele aan het fonds toe te voegen. Dit is bedoeld en ik hoop dat dit helder is. Nogmaals, in de andere situatie, van geen additionele opbrengsten, doet de afweging voor het wel of niet toevoegen van middelen aan het fonds zich niet voor.

De heer **Reitsma** (CDA): Mag ik de minister van Financiën confronteren met de keerzijde van de medaille? De minister van Economische Zaken heeft gezegd dat deze discussie en dus uw formulering in het wetsvoorstel eigenlijk wat theoretisch zijn, omdat er bij de huidige inzichten nauwelijks sprake kan zijn van extra of behoorlijk wat extra middelen. Ook al zou het amendement aangenomen worden, dan nog is het voor het kabinet materieel nauwelijks hetzelfde als wat er nu staat. Eigenlijk vervallen daarmee de belangrijkste bezwaren en eigenlijk vervalt ook de argumentatie van de minister. Wat dat betreft staat het 0-0. Mijn conclusie is dat de minister met beide gedachtengangen redelijk zou moeten kunnen leven.

Minister **Kok**: Voorzitter! De heer Reitsma verwijst nu naar het huidige peil van de olieprijs. Maar dat zijn dagkoersen en het wetsvoorstel is daarop niet geschreven. We zouden vandaag een heel ander type debat hebben als er sprake was van veel hogere olieprijs. Ik vind dat we de discussie los moeten maken van de huidige dagkoersen. Mijn enige overweging is dat het al dan niet toevoegen aan het fonds pas aan de orde is, als er van een wezenlijke meeropbrengst sprake is. Het moet de moeite waard zijn. Dan kan er een situatie zijn waarbij het desondanks, door de internationale algemene financiële ontwikkeling, niet verantwoord is om zonder meer tot die toevoeging te komen. Versta mij goed, voorzitter, ik trek daar geen messen over omdat in een voorkomend geval een kabinet altijd gehouden zal zijn om met redenen omkleed aan het parlement aan te geven dat en waarom een bepaalde, zelfs in de wet vastgelegde, gedragslijn niet kan worden gehanteerd. De kamerleden moeten zich echter wel bewust zijn van het feit, dat als zij die hoofdregel zonder

uitzonderingsclausule via amendering in de wet opnemen en daarmee die stelregel nog dichter vast-timmeren, het op enig moment voor een kabinet dat tot de afweging moet komen dat het niet van die toevoeging gebruik kan maken, een slag lastiger is. Misschien is dat ook precies de bedoeling. De Kamer moet dan wel weten dat er in die omstandigheid meer aan vast zit. De financieel-economische omstandigheden kunnen zodanig zijn, dat het absoluut niet mogelijk is om op korte termijn op de rijksbegroting zodanig om te buigen, dat de zaak op orde komt. Men weet dan heel goed dat men, via het veilig stellen van de toevoeging aan het fonds, op hetzelfde moment een oplopend financieringstekort realiseert. Op dat moment kan het kabinet niet onder alle omstandigheden tot het onmogelijke worden gehouden. Ik zeg dit ook tegen diegenen onder u die, als ze voor de gewetensvraag komen te staan wat het allerbangrijkste is: infrastructuur of staatsschuldreductie, misschien geneigd zijn om aan de reductie van de staatsschuld een hoge prioriteit te geven. Ik geef dit als overweging mee.

Voorzitter! Ik kom nu bij een aantal specifieke opmerkingen. De heer Melkert heeft gevraagd of er een mogelijkheid bestaat van een zekere garantieverlening vanuit de middelen van het fonds. Gegeven het karakter van het fonds, zou het eerder voor de hand liggen om een garantieverstreking onderdeel te laten zijn van bijvoorbeeld het Infrastructuurfonds. Het verdeelfonds levert geld aan het Infrastructuurfonds. Het Infrastructuurfonds heeft een mogelijkheid van een garantieverlening. Ik hoor hierover graag de nadere gedachtenwisseling in tweede termijn. Mocht de Kamer willen volharden in een garantieverlening uit de middelen van het FES, dan zal een dergelijke garantieverlening nooit de buffer in negatieve zin mogen raken, maar zij zal ten laste komen van reguliere middelen.

De heer Andriessen heeft al gereageerd op de volgende kwestie die door de heer Van Middelkoop naar voren werd gebracht. Stel dat er via dit FES meer geld voor het Infrastructuurfonds beschikbaar komt, hoe kun je dan voorkomen dat vervolgens in de normale, lopende voeding van het Infrastructuurfonds

een kink in de kabel komt? Daar is maar één antwoord op: daar zijn we zelf bij: het kabinet, maar ook de Kamer. De Kamer kan, als de neiging er is om daarop te minderen, er "nee" tegen zeggen.

Er is ook nog een vraag gesteld over de meevaller van 500 mln. aan aardgasbaten in 1992. Die is toen voor een deel in mindering gebracht op een dreigend gat in de rijksbegroting in het kader van de decentralisatie-impuls. In de nieuwe wijze van werken in het verdeelfonds zou die methode niet meer mogelijk zijn. Dat is dus een voordeel.

Collega Andriessen is al uitgebreid ingegaan op het betoog van de heer Rosenmöller, maar voor mij ligt nog de vraag naar de mogelijkheid van additionele inkomsten via eco-obligaties, private deelnemingen, een soort maatschappelijk project, om te bekijken hoe in de bevolking enthousiasme en solidariteit kunnen worden georganiseerd om te komen tot het voeren van de financiering van activiteiten die niet alleen een economische functie hebben, maar ook een belangrijke functie vervullen in het kader van de duurzaamheid, de duurzame ontwikkeling. Ik vind de gedachte heel sympathiek. Ik stel voor dat wij die gedachte zeker ook nader op haar merites bespreken. Maar ik zie liever niet dat wij dat element nu rechttoe rechtaan in dit fonds gaan plaatsen. Niet omdat ik dit fonds traditioneel wil laten zijn, in afwijking van moderne gedachten over een heel andere stijl van het inrichten van de economie, maar omdat ik denk dat wij hiermee misschien onbedoeld een volstrekt ander element gaan inbouwen. Het gaat hierbij om een aantal grote projecten. Die grote projecten hebben hun eigen economische en maatschappelijke betekenis. Ieder van die projecten zal ook getoetst worden op de eisen van duurzaamheid, op de vraag of er een aantasting van natuurwaarden plaatsvindt, of dat er een toepassing van het compensatiebeginsel nodig is. Naar de mate waarin natuurwaarden worden aangetaast en compensatie nodig is, zal dat dus ook in de prijs van het project tot uitdrukking komen. Het komt dan als het ware in mindering op het gehele bedrag dat in het FES en het Infrastructuurfonds voor die projecten beschikbaar is. Dus zo gezien is het een onderdeel van het geheel. Maar nogmaals, ik wil de

gedachte zeker niet als oninteressant of irrelevant terzijde schuiven. Ik vind het meer dan de moeite waard, maar ik vind het juist zo de moeite waard, dat ik het niet in het FES zou willen zien, omdat dat een geheel andere wijze van financiering is, met heel andere modaliteiten erbij rondom rendementen enzovoort.

De heer Andriessen heeft al gereageerd op de vraag of er nu wel of niet sprake is van "window dressing". Dat is dus niet het geval. Het is gewoon een zaak die prioriteit moet hebben en ook prioriteit krijgt in het beleid. De heer Tommel vroeg of aan projecten van de investeringsimpuls van 5 mld. extra rendementeisen worden gesteld, omdat de voorfinanciering via de vervroegde aflossingen woningwetleningen rentelasten met zich meebrengt. Dat is niet het geval. Bij de selectie van projecten speelt het directe rendement voor de rijksbegroting geen hoofdrol. De afweging is steeds breder. De economische voordelen van het realiseren spelen daarbij een belangrijke rol. Zoals door verschillende afgevaardigden naar voren is gebracht, is een ander punt welke effecten optreden indien en voor zover de beoogde opbrengsten van common area en KPN-aandelen minus het bedrag dat wij voor de tekortreductie 1994-1995 nodig hebben, later binnenkomen. Daar hebben wij in de techniek de oplossing voor gevonden van het gebruik van de opbrengsten vervroegde aflossingen woningwetleningen tot een maximum van 5 mld. Dat is geen debudgettering, zeg ik in antwoord op de desbetreffende vraag van de heer De Korte. Een debudgettering staat namelijk per definitie niet op de begroting. Alles wat met de vervroegde aflossingen woningwetleningen te maken heeft, staat keurig op de begroting. Wat is er namelijk aan de hand? Een tijdelijk tekort in het fonds blijft buiten het genormeerde financieringstekort. Dat is volledig verantwoord, omdat de omvangrijke vervroegde aflossingen woningwetleningen ook buiten dat tekort zijn gehouden. Het ging in 1993 om een bedrag van in het totaal 9,5 mld. Zo zijn de vervroegde aflossingen woningwetleningen voor dat bedrag tijdelijk en tot dat maximum voor staatsschuldbeperking gebruikt. Een gedeeltelijk en tijdelijk gebruik van de vervroegde aflossingen woningwetleningen tot maximaal 5 mld. als

voorfinanciering is dus ook niet iets dat met debudgettering is te vergelijken.

De heer **De Korte** (VVD): Maar hoe komt het dan dat het CPB, met als toezichthouder de heer Andriessen, de 600 mln. voor het jaar 1994, die ook uit die voorfinanciering komt, in ieder geval als een debudgettering rekent en met 0,1% bij het financieringstekort in rekening brengt?

Minister **Kok**: Ik weet niet hoe dat kan. Ik ben geen baas over de wijze waarop het CPB zijn technieken hanteert. U hebt mij gevraagd: bent u op een oneigenlijke of onfrisse manier bezig op de begroting een element van vervroegde aflossingen woningwetleningen te hanteren als tijdelijke voorfinanciering? Naar mijn mening is dit, om de redenen die ik heb gegeven, een correcte methode.

De heer **De Korte** (VVD): Ik zou dat toch nog wel opgehelderd willen zien. Misschien kan de heer Andriessen daarop in tweede termijn terugkomen? Het is natuurlijk toch een merkwaardig fenomeen dat je het financieringstekort door Financiën anders uiteengezet krijgt dan door het CPB. Dat heeft toch over het algemeen ook wel enige overtuigingskracht.

Minister **Kok**: Niet alleen in deze kabinetsperiode maar ook in vorige kabinetsperiodes zijn bepaalde definitiekwesties wel eens verschillend door het CPB en Financiën gehanteerd. Ik zou één ding op prijs stellen. Als u iets met de minister te verhapstukken hebt op dit punt – bijvoorbeeld kritiek over een onjuiste manier van verwerking, in dit geval van de vervroegde aflossingen woningwetleningen – laten wij dan rechttoe rechtaan de argumenten daarover wisselen en niet over de band van het CPB, met alle respect voor het CPB. Ik ben hier tegenover u verantwoording schuldig en u spreekt mij aan, mijnheer De Korte.

De heer **De Korte** (VVD): Ik zie het als een additioneel punt in mijn voordeel als ik u daarop aanspreek en zeg, dat ik het tot de debudgetteringstechnieken reken. Ik gebruik dan maar niet het vervelende woord trucs, maar daartoe moet ik het toch rekenen. U haalt ergens namelijk geld vandaan, dat in feite niet voor

dat doel moet worden besteed. U noemt het tijdelijke voorfinanciering, in de hoop dat het tijdelijk blijft. Het mag pertinent niet permanent zijn, zegt u ook steeds tegen de heer Reitsma. Ik ben het met u eens dat dit laatste een juiste opstelling is. Ik ben echter van mening dat ook tijdelijke voorfinanciering een debudgetteringszaak is.

Minister **Kok**: Nee, het tijdelijk tekort in het fonds blijft buiten het genormeerde tekort. Het onvoorziene voordeel dat ontstaat door de hoge graad van vervroegde aflossingen woningwetleningen, blijft evenzeer buiten het tekort. Beide elementen worden symmetrisch behandeld en symmetrisch benaderd. Uit een oogpunt van, hoe ga je om met risico's van debudgettering, is het dan ook een correcte rondlopende zaak. Ook als het CPB geneigd zou zijn dit technisch anders te hanteren, zeg ik nog dat het CPB niet de scherprechter is in het debat tussen parlement en minister over de wijze waarop met het genormeerde financieringstekort wordt omgegaan. Dat doen wij met elkaar.

De heer **De Korte** (VVD): Als u kijkt hoe die vervroegde aflossing in uw begroting werkt, krijgt u wel een probleem. Door die vervroegde aflossing mist u namelijk een rentebetaling, terwijl u aan de andere kant die vervroegde aflossing voor een ander doel gebruikt. Daarom bent u dus toch aan het debudgetteren.

Minister **Kok**: Over de rentelasten kom ik te spreken. Dat is natuurlijk een logische consequentie van het feit dat wij onszelf nu niet meer de luxe willen gunnen van nog langer over grote projecten te praten en er niets aan te doen. Je kunt niet blazen en het meel in je mond houden. Ik was blij dat u zei, dat het tij veranderd is, dat prioriteiten voor investeringen nu breed gedragen worden in de samenleving. Er liggen tal van projecten klaar die snel moeten worden aangepakt in het belang van een sterk Nederland in de komende jaren, economisch maar ook om de vruchten daarvan voor allerlei doelstellingen in de samenleving te benutten. Er liggen dus ook financieringsmogelijkheden. Wij hebben een tijdelijk financieringsprobleem door het nog niet binnen zijn en niet voldoende tijd binnen

zijn van de opbrengsten KPN en de common-area-baten. Wij hebben gelukkig als gevolg van de lage rente – ook een resultaat van eigen Nederlands goed beleid – nu veel meer vervroegde aflossingen woningwetleningen. Dit is allemaal besproken bij de algemene beschouwingen, er is vandaag niets nieuws onder de zon. Laten wij nu tot een maximum van 5 mld. die vervroegde aflossingen gebruiken als voorfinanciering en laat ons geen tijd verloren laten gaan. Inderdaad – u hebt het in de stukken kunnen lezen – naar de mate waarin de opbrengsten later beschikbaar komen, moeten wij in verband met de voorfinanciering een rente-consequentie trekken, zoals wij misschien ook nog bij bepaalde opbrengsten over rente komen te spreken. Ik kom nu op een gevaarlijk terrein. Ik zit op het terrein van collega Andriessen als het om de common area gaat. Ik kan mij voorstellen dat hoe langer wij op dat geld moeten wachten, wij bij de eindafweging over de vraag om hoeveel geld het gaat, ook komen te spreken over de vraag hoe lang wij hebben moeten wachten en of wij daarover misschien een beetje rente mogen vangen.

De heer **De Korte** (VVD): U wilt af van dat zwakke punt waar ik u op wijs. U moet toegeven dat u een renteprobleem hebt: die woningwetleningen worden vervroegd afgelost, terwijl u ze nog in de boeken hebt staan. Dan hopt u over naar het punt dat u er toch iets moois mee doet. Daar krijgt u wel iets van rendement voor, dus misschien valt dat wel ergens tegen elkaar weg. Dat deugt echter niet. Daarom is en blijft het een tijdelijke debudgetteringsconstructie.

Minister **Kok**: Voorzitter! De heer De Korte maakt nu echt een redenering fout. Het probleem ontstaat niet als gevolg van de vervroegde aflossingen woningwetleningen. Het probleem ontstaat doordat de verkoop KPN en de common-area-bronnen later tot opbrengsten leiden dan voor het besteden van de gelden voor de projecten nodig is. Daar moet je wat op bedenken. Het meest armzalige zou natuurlijk zijn dat wij met ons hoofd tussen de knieën gaan zitten en nog maar een paar jaar te wachten: er moet van alles gebeuren in dit land, er moet

structuur komen, er moet werkgelegenheid komen, er moet economische kracht komen, maar ja, common area en KPN komen pas in 1995, 1996 binnen, dus wij doen twee jaar niets. Wij hebben als gevolg van eigen beleid, ook eigen rentebeleid, plotseling het onvoorziene voordeel van opbrengsten van vervroegde aflossingen woningwetleningen op grote schaal. Dat kunnen wij als voorfinanciering gebruiken. Naarmate de opbrengsten uit die twee andere bronnen later binnenkomen, heb je even een overgangsprobleem in de vorm van rentelasten die je daarvoor moet dragen. Dat zul je dus linksom of rechtsom in het geheel van je financiering een plek moeten geven, maar het is die prijs ook waard. Dat zet ook druk op de ketel om ervoor te zorgen dat er zoveel mogelijk tempo met het genereren van opbrengsten wordt gemaakt. Ik vind dat het verdedigbaar is, in ieder geval verdedigbaarder dan het alternatief van niets doen. Een ander alternatief heb ik nog niet gehoord, behalve de invoering van de kapitaaldienst, maar dat lijkt mij vrij gratuit.

Voorzitter! De heer De Korte heeft een hele serie bezwaren geuit van zeer uiteenlopende aard. Zoals ik aangaf, is dit Fonds economische structuurversterking geen belemmering voor de prioriteitenstelling en is het niet overbodig in relatie tot het Infrastructuurfonds vanwege de verdeelfunctie die het heeft. Er zitten zeker een paar complexe elementen bij. De heer Reitsma heeft concreet gevraagd naar de reden voor de buffer van 25%. Er ligt geen wetenschappelijke redenering onder, wel een risico-analyse. De heer Reitsma maakt nu het gebaar van de natte duim. Zo is het niet. Wij hebben geprobeerd, kijkend naar een minimum en maximum van risico's en problemen die je zou kunnen tegenkomen, een redelijke calculatie te maken. Je moet zo'n percentage natuurlijk nooit overdrijven. Een buffer van 25% geeft toch een redelijke zekerheid dat je verantwoord kunt functioneren.

De heer De Korte sprak over de grabbelton. De heer Andriessen heeft erop gereageerd. Er is een interdepartementale voorbereiding van keuzes in de vorm van voorstellen, maar er vindt vervolgens toch een stevige nadere afweging plaats in het geheel van de ministerraad. De keuzes worden zeker niet gedele-

Kok

geerd, de voorbereiding van voorstellen wel, maar dat is gebruikelijk.

De heer Reitsma heeft een opmerking gemaakt over de meevaller 1993 en de wijze waarop die zijn vertaling krijgt in versterking van de economische structuur. In lijn daarmee ligt de opmerking van de heer Melkert dat hij ervan uitgaat dat in 1994 sprake zal zijn van een aanwending van de onderbesteding 1993 voor de werkgelegenheidsimpuls conform het bestuursakkoord. Het lijkt mij goed dat ik u toezeg dat bij Februari-nota, die voor het einde van februari aan de Kamer wordt voorgelegd, vanuit het kabinet nader zicht wordt gegeven op de wijze waarop het een en ander wordt afgewogen respectievelijk tot voorstellen van het kabinet aan de Kamer leidt.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Morgen gaan wij om 10.15 uur verder met de tweede termijn.

Sluiting 23.03 uur

□

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. twee koninklijke boodschappen, ten geleide van de volgende voorstellen van wet:

Goedkeuring van het op 6 november 1992 te Madrid tot stand gekomen Protocol betreffende de toetreding van de Helleense Republiek tot het Akkoord van Schengen van 14 juni 1985 en van de eveneens op 6 november 1992 te Madrid tot stand gekomen Overeenkomst betreffende de toetreding van de Helleense Republiek tot de Overeenkomst tot uitvoering van het Akkoord van Schengen van 19 juni 1990, beide gewijzigd bij de Protocollen, respectievelijk de Overeenkomsten van 27 november 1990 en 25 juni 1991 betreffende de toetreding van respectievelijk de Italiaanse Republiek, het Koninkrijk Spanje en de Republiek Portugal (23584);

Wijziging van de Wet, houdende uitbreiding van de Wet bodem-bescherming met een regeling inzake de sanering van de bodem (23589).

Deze koninklijke boodschappen, met de erbij behorende stukken, zijn al gedrukt en rondgedeeld;

2. de volgende brieven:

een, van de minister-president, over de voorgenomen ontslagaanvraag van de staatssecretaris van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (23434, nr. 3);

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, over migratie-aangelegenheden (19637, nr. 95);
een, van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, over een bezoek aan Bosnië-Herzegovina, via Kroatië (22181, nr. 69);

twee, van de staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, te weten:
een, over het overnemen van amendementen van het Europees Parlement door de Europese Commissie (21501-02, nr. 111);
een, ten geleide van documenten inzake het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid (21501-02, nr. 112);

een, van de minister van Justitie, over de eigen bijdrage en griffierechten in ambtenarenzaken (23414, nr. 6);

een, van de staatssecretaris van Justitie, over de ontwerp-verdragen tussen de Benelux en Tsjechië en de Benelux en Slovenië inzake de terug- en overname van onregelmatig binnengekomen of verblijvende personen (23530, nr. 2);

een, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, over de budgetproblematiek bij Nederlands als tweede taal voor volwassen allochtonen (22656, nr. 5);

een, van de staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, over het rapport "Wiskunde in beweging" (22959, nr. 9);

een, van de minister van Defensie, over uitzending van extra Nederlandse VN-militairen naar Bosnië-Herzegovina (22181, nr. 70);

drie, van de minister van Verkeer en Waterstaat, te weten:
een, over de rivierdijkversterkingen (18106, nr. 49);

een, ten geleide van antwoorden op vragen die bij het mondeling overleg over de beleidsnotitie Vervoerregio's van 26 oktober 1993 en het mondeling overleg over de Algemene Maatregel van Bestuur behorende bij de Wet op het Infrastructuurfonds van 9 december 1993 niet aan de orde zijn geweest (23198, 23400-A, nr. 4);
een, over de overstromingen in

Nederland, december 1993 (23564, nr. 2);

een, van de minister van Economische Zaken, ten geleide van het kabinetsstandpunt over de toekomst van de Kamer van Koophandel (23400-XIII, nr. 23);

een, van de ministers van Economische Zaken en van Financiën, ten geleide van het besluit over de invulling van de investering-simpuls in de kennis- en technologische infrastructuur (22512, nr. 7);

een, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, over de Slotwet 1993, in het bijzonder over artikel U0418 inzake de Jeugdwerk-garantiewet (23509, nr. 7);

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, over het bonus/malus-systeem in verband met de WAO (22187, nr. 17);

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de minister en de staatssecretaris van Financiën, over flexibilisering van pensioenregelingen (20640, 22167, nr. 13).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

3. de volgende brieven:

twee, van de minister van Onderwijs en Wetenschappen, te weten:

een, ten geleide van het eerste advies van de Stuurgroep Profiel Tweede Fase voortgezet onderwijs;

een, ten geleide van het derde rapport van het ABP inzake arbeidsongeschiktheid in het onderwijs;

een, van de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, ten geleide van het ontwerp-besluit houdende wijziging van het Inrichtingen- en vergunningenbesluit milieubeheer (wijziging bevoegd gezag voor enkele defensie-inrichtingen);

een, van de staatssecretaris van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, inzake Wijziging van het Besluit huurprijzen woonruimte;

een, van de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, ten geleide van het Jaarplan Wetenschap en Technologie 1994;

een, van de staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, over uitstel van de beleidsevaluatie Regeringsstandpunt Tropisch Regenwoud;

Lijst van ingekomen stukken

een, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van een afschrift van de adviesaanvragen inzake het Groenboek over het Europees sociaal beleid;

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, over de sociale werkvoorziening.

De voorzitter stelt voor, deze brieven door te zenden aan de betrokken commissies ter afdoening en niet te drukken;

4. de volgende brieven:

een, van Barenbrug Holding BV, over het onhoudbaar worden van de situatie voor grote zelfstandige ondernemers in Nederland;

een, van de Voorlopige Commissie Nationale Parken, over het Bosbeleidsplan.

Deze brieven liggen op de griffie ter inzage. Kopie is gezonden aan de betrokken commissies;

5. een brief van R.E. Jesse, over de situatie van de mensenrechten in Turkije.

Deze brief ligt op de griffie ter inzage.